

Семетей

3-китеп

Жусуп Мамай

БААТЫРЛАРДЫН КЕҢЕШИ, КЫЗЫЛУЮК
ДӨӨНҮН ЖЕР ЖАЗДАНЫШЫ

Кетечинин сазына
Ай шоолалап тийген кез.
Жайылган жылкы ичинен,
Кысырдан ылгап тандады.
Кысыр калып туу болгон,
Толтуруп майга жык толгон,
Тору бээни жайлады.
Канчоро камбыл туу бээни,
Чай кайнамда сойду эле.
Ангычакты Гүлчоро,
Кемегени ойду эле.
Бакай менен Семетей,
Кенеш менен болду эле.
Көмкөрмөлүү казанын,
Кемегеге астырып,
Арчадан чапкан сузгуну,
Эт котортуп бастырып.
Калтырбастан эт чийки,
Эки демеп бышырып.
Тан агарып атканда,
Койбой туурап жеп болуп.
Жайдактаган аттарды,
Жетелешип откоруп.
Булар минтип жатканда,
Кара чаар минген аты бар,
Калды бирөө кез болуп.
Жакындан чыгып жалтаарып,
Кайра тартып качкынча

1

,
Карай турган Канчоро,
Ыргып минип атына,
Кармап алды куткарбай,
Чаап чыгып астына.
Чаар атчан ушул жан,
Казактан келген бир адам.
Семетей, Бакай, Канчоро,
Кеп кылбай турду баарысы,
Акылга чебер даанасы,
Алмамбеттин баласы,
Гүлчоро баатыр кеп сурайт,
Кеп сураса бек сурайт:
«Сууту канган атыңдын,
Жол алып сен шашылдың,
Кайда бара жатасың?
Жашырбай ички сырыңды,
Айтчы, баатыр, чыныңды!»
Гүлчоро сурап болгуча,

Күпүгүп жаман алдырап:
«Өз атыңды билдирип,
Анан кылчы маа сурак!» —
Деп, ошентип чаар атчан,
Жооп бербей кеп сурап:
«Атыңды айтып билгизсең,
Мен айтып сырым билгизем.
Сен атыңды айтпасаң,
Мен сырымды айтпаймын,
Тирүүлөй жерге киргизсең!
Атыңды ачык биле албай,
Айра таанып ала албай.
Күмөндөнүп мен турам.
Атым Молдо Күдүрмүн,
Түн уйкумду бөлгөмүн.
Күрпүлдөктүн куюштан,
Сегиз күн мурун жөнөдүм.
Аксакал хан Бакайдын,
Эр Семетей арстандын,
Жүзүн качан көрөмүн?
Хан Чубактын баласы,
Кайраттуу чоро кабылан,
Алмамбет уулу Гүлчоро,
Сен төртөөңсүң мен билсем.
Жиберди мени Агеркеч,
Түбүм Алтай элинен».
Молдо Күдүр айтканда,
Камындырбай Гүлчоро:
«Тааныгандай айттың сен,
Агеркеч жазган кат кана?» —
Молдо Күдүр олтура,
Өтүгүн чечип ыргытып,
Батегин чубап былгытып.
Ортосунан батектин,
Катты сууруп алды эле.
Гүлчорого карабай,
Бакайга суна калды эле.
Калмакча жазган кат экен,
Кыргыздан сөзү жат экен.
«Окучу, балам Гүлүс» — деп, —
Хан Бакай айткан чак экен.
Башынан ылдый сүйрөгөн,
Жаралуу жылан изденген,
Кочкор мүйүз чиймекей,
Колуна кагаз тийгенде,
Жаттап алган немедей,
Алмамбет уулу Гүлчоро,
Шабырата кирди эле.
Асили кытай Гүлчоро,
Кырк эки уруу тил билген,

Тилине кошуп кат билген,
Каттын көрсө баш жагын,
Аяккысын жат билген.
Атайын жазган кагазы,
Алты катар кат экен.
Агеркечке «А» койгон,
Бакай деген сөзүнө,
Баш жагына «б» койгон.
Семстейге «сын»

2

койгон,
Гүлчорого «кеп»

3

койгон,
Канчорого «кан»

4

койгон.
Этегине тизмектеп,
Он алты жерге арп койгон.
Эстей түшүп Гүлчоро,
Эп келтирип окуса,
Эки жүз элүү кат болгон.
Андай жазган каттар көп,
Окушка Гүлүс маш болгон.
Аягына чыкканда,
Кептин баарын укканда,
Жымынып Гүлүс күлдү эле.
Кабылан Бакай кеп айтат:
«Кагылайын, Гүлчоро,
Баатыраак айтчы» — деп айтат.
«Окудум катты, абаке,
Күлкүм келет бир кепке.
Керимбай бузук болуптур,
Казактын элин көчүрүп,
Агеркеч Букар кеткенде.
Агеркеч кайра келгенде,
Айлынан кепти угуптур,
Жапанга жалдап барарда,
Керимбайга ишенип,
Куржунда пулун Үмүтөй,
Килитин кыркып булуптур.
Жыйырма миң алтындан,
Сактаган пулу чачылды.
Аттаналы камынып,
Жатыптыр казак бул күндө,
Керимбай барып келиптир,
Жапан менен Жилинге.
Жапандан кырк миң кол алып,
Кызылуук дөөнү алып,
Жилинден жүз миң кол алып,

Мадыкан деген зорду алып.
Казактан он миң камданып,
Жүрмөкчү болуп Таласка,
Кас санамак кыялы,
Олуя азыз Манаска.
Кат болжолун байкасам,
Эми он күн калыптыр,
Эл аттанып басарга!
Биз ылдамдап желели,
Айлынан элди козготпой,
Армансыз болсун баатырлар,
Абийрин ачып келели!» —
Деп Гүлчоро айтканда,
Канчоро туруп муну айтты:
«Ырас айтат, эр Гүлүс,
Эбегейсиз, шер Гүлүс.
Эчтекеден жазганбас,
Эр уулу менен, тең Гүлүс.
Элге кайра барбайлы,
Эл жыргасын жай уктап,
Аларга бүлүк салбайлы.
Төштүктүн уулу Жоодарга,
Кошойдун уулу Жалгызек,
Таласта калды Байтайлак,
Ал үчөөнө мына бу,
Күдөр бекти жумшайлы.
Эп келеби мунум» — деп, —
Эр Канчоро айтты эле.
Алдатып ийип Семетей,
Жалтангансып калган шер.
Унчукпай да кеп кылбай,
Каран турду бир далай.
Каркылдап сүйлөп ошондо,
Касиеттүү хан Бакай:
«Канчоронун кебине,
Кошулдум акыл бергенге.
Бир кишини кем айтты,
Жедигердин элинде,
Киши билбес жан эле,
Кийизбай деген бар эле.
Мылтык атып, жаа тартса,
Миң кишиче бар эле.
Айчүрөк барсын ал жерге,
Кабар айтсак — деп — турам,
Капыста жаткан билинбей,
Кан төгүчү эренге.
Таластагы кыргыздан,
Тандап беш мин, алалы.
Жалгызек менен Жоодарга,
Кокондогу Сынчыга,

Кетмен-Төбө шаарында,
Керкөкүлдүн уулуна,
Кошунун арбын келсин — деп,
Келтирип катты жазалы.
Ээ болуп турсун Таласка,
Карыса да Жамгырчы.
Жезкемпирдин жети уулун,
Жедигердин элинде,
Жети-Суунун улугун.
Баарын кел — деп — айталы.
Букардын ханы Ысмайыл,
Темир хандын баласы,
Бизден салам кат барса,
Ысмайыл жатып алабы?
Чайчүй менен Шаңкайды,
Келсин дейлик аларды.
Эп келсе сага, Семетей,
Элдин санын жүз миңге,
Бир толтуруп салалы.
Кыйын айткан Алмамбет,
Жапандан келген суу кечип,
Кызылуюк балааны!
Анжунун ханы Нескара,
Кечээ сыр коргондо урушта,
Гүлчоро сойду ошону.
Жеркендин сайрам сайында,
Мурадилди Канчоро,
Өлтүрүп койду Казанда.
Калмактан чыккан Ушаңды,
Арпанын түзү жайыкта,
Жалгызек баатыр жайлады.
Жекеге чыгып майданга,
Ороккырды сойлотуп,
Бала баатыр атанып,
Байтайлакка даңк калды.
Капкачанкы кундарын,
Уруштун чыгым пулдарын,
Алгалы бизден эсептеп,
Нескара уулу Мадыкан,
Кекетип бизге калганбы?
Канчородон токмок жеп,
Качып кеткен Шайымбет,
Ыйламсырап барганбы?
Керимбайга кошулуп,
Ал Мадыкан баатырга,
Арызын айтып салганбы?
Анжудан арбын кол алып,
Ачууланып Мадыкан,
Аттанып жүрүп калганбы?
Кары дешип Коңурду,

Эсепке албай салганбы?
Бул сапаркы урушка,
Катышпай чүрчүт калганбы?
Ачык жазып Агеркеч,
Арбын кошун келсин — деп,
Ал үчүн кабар салган, бейм?
Кыйланы айттым кыдыртып,
Баарына кабар салсак, бейм?
Баарды келди көп журттун,
Баарынын колун алсак, бейм?
Салтанаттуу кол менен,
Салышар жоого барсак, бейм?» —
Деп, Бакай хан бир карап,
Сакалын сылап олтурду.
Баатырдын уулу каңкоруң,
Бала Семей анткоруң,
Кыямына келгенде,
Кылымдан ашкан манткорун:
«Канчоро менен хан Бакай,
Айттыңар сөздү бир далай.
Алмамбет уулу Гүлчоро,
Ал олтурду унчукпай.
Силерге жакса акылым,
Менин айтар сөзүм мамындай.
Жедигер бардым башында,
Эки бала кашымда.
Кыргыздан жыйнап кол албай,
Жалгыз өзүм баргамын,
Жаныма киши албадым.
Жалтайсаңар баарыңар,
Жалгыз өзүм барайын,
Ушу жерде калыңар!
Эл-журт бизди эр дешет,
Элге салып бүлүктү,
Эрмин —деп айтыш — бей керек?!
Калың журт бизди хан дешет,
Кан төгүлчү күн болсо,
Калкка салып калбаны,
Ханбыз — деп — жүрүш не керек?
Ала келбей мен өзүм,
Эндекей келип калыпмын,
Болсо жакшы ал эле,
Атамдан калган жоо белек.
Жолуна сайчу уруштун,
Айчыгы алтын туу, желек!» —
Деп, Семетеп айтканда,
Алмамбет уулу Гүлчоро,
Кайгырып ичтен турса да,
Кара күчкө калп эле,
Каткырыгын салганы.

Каалгадай кашка тиш,
Кашкайып чыга калганы:
«Абакем айткан ырас сөз,
Төгөрөктүн төрт бурчун,
Алты бөлүк дүйнөнү,
Айланып келиш кыйын кеп.
Биз камынып болгунча,
Кылкандай найза көк желек,
Кызылуюк дөө келет.
Эрлерге кабар салгынча,
Эр жыйылып болгунча,
Эр көкүрөк жаш каман,
Баштаган аскер жүз миң жан,
Эр Мадыкан ал келет.
Арыш-ачып келген жоо,
Эл жыйылып болгунча,
Элиңди тепсеп ал кетет!
Ат-Башы, Нарын шаарыңды,
Кара кыргыз калкыңды,
Талап алып четинен,
Чыгарбайбы тарпыңды!
Кетмен-Төбө, Жасыңды,
Чыгыш жагы Эркеч-Там,
Ойдуң, түздө Коконду,
Кол жыйылып болгунча,
Мыяздай копшойт ошону.
Баарысы колдон кеткенде,
Боло албай шайың бошоочу.
Зордук менен баш ийген,
Зомбулуктан тынч жүргөн,
Жедигер караан болобу?!
Чайчүй, Букар, Шаңкайлык,
Анда келбейт айлына.
Келмек түгүл ошолор,
Жолобой качат жаныңа.
Мен кошулдум бул жерден,
Баралы — деп — алдына.
Абакем айткан акылга,
Арбагына сыйынып,
Атабыз Манас баатырга!
Кеткинче барып көрөлү,
Ажал жетсе өлөлү.
Элге бүлүк салдырбай,
Кызылуюк, Мадыкан
Бир беттешип көрөлү.
Кыйын да болсо Кызыл дөө,
Карып калган киши окшойт.
Кырмазы шаанын Мурадил,
Как ошончо бардыр ал.
Керимбай менен Үмүтөй,

Өзүбүзгө маалым жан!
Мадыкан атын уккула,
Сонордоку бүркүттөй,
Мен ошого кызыгам.
Бүтүлүү тоо болсо да,
Бир бүлүнтүп буздурам.
Карыя Бакай, Хан Семей,
Мен экөөңдү кош кылам.
Күүлөнгөн экен анжулар,
Торопоюн тоздурам!
Ар качан арка тирегим,
Эр Канчоро сен турсаң.
Сакалы аппак кебездей,
Саадагы кырк кез хан Бакай,
Тууга ээлик сен кылсаң.
Ала-Тоодой залкайып,
Адамзаттан заты артык,
Абакем Семей алп турсаң!
Агеркеч жазган катында,
Коңурбайдын аты жок.
Кордукту салчу жоо ошол,
Мунун кол катышкан наркы жок.
Каңгайдан калмак бузулбай,
Хан Коңурбай кол жыйбай,
Калгандары канчалык?
Кызылуюк, Мадыкан,
Кылалбайт карчаш анчалык.
Хан Коңурбай кошулса,
Элчилешип сүйлөшүп,
Анан элди жыялык.
Кошулбаса Коңурбай,
Уруштун дайны жок туруп,
Кошун курап, кол жыйнап,
Тышкарыдан кол сурап,
Журтту упурак кылбайлык.
Жок сөздү айтып жобурап,
Жоодон коркуп калгансып,
Ушул жерде турбайлы.
Карагулдун өлүгүн,
Хан Коңурга туйгузбай,
Калган жоону жайлайлы!
Күрпүлдөктүн куюшка,
Биз баралы беш күндө.
Биз көрбөгөн жер экен,
Абакем жолун билбесе.
Көөрүктүүнүн кырында,
Көк-Жаңгактын адырда,
Калмактардын жылкысы,
Карагул айдап баккан мал,
Байкасам бүгүн ушунда.

Калган элди аралап,
Казактан төрт, беш бала таап,
Тогуздун айы он беши,
Жылкыны Күдүр айдаса.
Алыпсың жылкым капа —деп,
Хан Коңурбай дооласа,
Жылында алма берем — деп,
Баскан мөөрү бар эле,
Айтабыз алтын кана — деп?
Жылкы колго тийгенде,
Хан Коңурбай калчага,
Жооп айтыш арзан кеп!
Чакырып баарын келгидей,
Куйткулап күүлөп казакты,
Көчүрбөсө башка эл.
Ак калпак кыргыз калган журт,
Жан жыргатсын жай жатып.
Жанынан тойгон душманга,
Биз баралы кан чачып.
Салгылашып көрөлү,
Маңдайдан терди агызып.
Эл багалы жыргатып,
Өз үйүнө жаткызып.
Аттаналы, жүрү» — деп, —
Эр Гүлчоро муну айтып.
Үзөңгүгө бут артып,
Жалпы минди атына.
«Күдүр бекти калгын — деп,
Эңиш тартып батышка,
Кызыл-Жар, Семей, баргыи —деп.
Болумдуу тың баладан,
Төрт, бешти жыйнап алгын —деп.
Кабарлап туруп биз жакты,
Каңгайлыктын жылкысын,
Калтырбай айдап жангын»—деп.
Күдүр бекти таштады,
Күрпүлдөктүн куюшка,
Желе-жорто бастырса,
Эрте басып, кеч жатса,
Сегиз күндө жетебиз.
Селдей болгон аскерге,
Жер жайнаган көп элге,
Баштаймын жолуң, балдар» —деп,
Абаң Бакай жөнөдү.
Таң сүзүлүп агара,
Аралашып кошо ага.
Аттарга минип камына,
Кечкурунку бүрүлдө,
Таанылбас киши күүгүмдө,
Тамак ичип жайланып,

Төрт кашка кетип баратат,
Чоң Инген тоосун айланып.
Сегизинчи күнүндө,
Күн көзү түш кезинде,
Чыгып келди төрт берен,
Ача моюн бир белге.
Чыга калса мойнокко,
Жээрде кашка жайдак бээ,
Байлалуу турат туу белде.
«Адам бар жерге келдик» — деп, —
Жээрде бээни көргөндө,
Имерилип турду эле.
Аңгычакты бир бала,
Ээрчиткен тайган ити бар.
Көтөргөн мылтык, капканы,
Чыга калып жандоодон,
Төрт беренди көргөндө,
Жүрөгү чыга жаздады.
Коркконунан ал байкуш,
Үстү жаккы ак тоого,
Сары ала таш чоң зоого,
Жан соогалап качпады.
Кадам таштап, бут серпип,
Бери карай баспады.
Көрүп туруп Гүлчоро,
Колун булгап чакырды:
«Кел бери, — деп — чакырса», —
Төрт берендин басканы.
Баратып Бакай айтканы:
«Көргөмүн жолун шибердин,
Ааламга аты таралган,
Амырдын суусун үч кечтим.
Бечара байкуш мергенчи,
Жүгүргөнчө шашылды.
Жакын кирип келгенде,
Төрт берендин айгине,
Айдай жүзүн көргөндө,
«Абаке», — деп чакырып,
Бакайдын аты айтылып.
Андан башка кеби жок,
Токтоп калды апкаарып.
Кыя карап Канчоро;
— Кел, Жээнбай, келгин — деп,
Эмине кылып бул жерге,
Капкан, тузак көтөрүп,
Не жумушка келдиң — деп?
Бөрү токой, көк талаа,
Үч-Каркыра адырда,
Бештен киши кемибей,
Жүрүчү эле жанында.

Көтөрүп тапкан жүрөсүң,
Бу жерде кандай жүрүшүң?
Келчи жакын жаныма.» —
Канчородон кеп угуп,
Алдагаткан Жээнбай,
Арстандарга жоолугуп,
Бышактап ыйлап бир далай,
Бир убакта соолугуп.
Улутунуп, үшкүрүп,
Жанына келип булардын,
Олтурду анан үңшүйүп.
Кылчайып карап хан Семен:
«Жаш кабылан Канчоро,
Бул Жээнбай кайсы элден?
Атынан айтып чакырдың,
Тааныйсыңбы муну сен?» —
Канчоро жооп бергинче,
Палан-пастан дегиче,
Жээнбай сөзгө келди эле:
«Айсалкындын кызынан,
Казакта жүрүп туулган.
Алп Жамгырчы баатырдын,
Жээнинин жээни элем.
Өзүмдүн атым Жээнбай,
Эр Семетей, не болдуң,
Мен жээниңди тааныбай?
Дайынсыз киши мен эмес,
Алп Жамгырчы таайым бар.
Бирге жүргөн, бирге ойноп,
Бирге өскөн чүкө ойноп,
Жатса, копсо бир жүргөн,
Канчоро менен Гүлүстөн,
Күнөскө ууга келгенде,
Үйүмдө далай жүрүшкөн.
Кыштайым күнөс күнгөйүн,
Жайлайым Текес тескейин.
Жүрүчү элем эркимче,
Өткөн жылы жазында,
Ишим кетти тескери.
Күнөскө барып кыштабай,
Түлкүсүнө кызыгып,
Каркыранын адырда,
Бүркүт салдым мен кыштай.
Түлкүгө бүркүт салганда,
Бүркүт кара, кар аппак,
Түлкү кызыл өзүмө,
Сулуу кыздан көрүнүп.
Сегиз найза өңөрүп,
Баатыр бүркүт кызытып.
Күндө алдырып түлкүнү,

Наспей тартып, бөрк ыкшап,
Жүрүптүрмүн кеңгиреп.
Бүркүт учпай жаз келди,
Калыпмын казак ичинде,
Жалгыз үйлүү кыргыздын,
Маанайы элден бас келди.
Чогулду казак элдери,
Каркыранын түзүнө.
Көп жыйналып эл келди,
Керимбай бөлүп бийлерди.
Сен, Жээнбай, үйүңө,
Кетип калгын турба — деп,
Кубалап мени жиберди.
Топ тарады, эл кетти,
Эки күн өтүп, үчүндө,
Көчкүнүң — деп, — Жээнбай,
Алты, жети эр жетти.
Үйүмдүн сыйрып тутуусун,
Эркектерге бүктөттү.
Он эки атан төөм бар,
Комдолуу атан төөлөргө,
Бар дүнүйөмдү жүктөттү.
Алдына түштүм көп көчтүн,
Көркөмүн көрдүм кеп жердин.
Эки ай көчүп бир тынбай,
Амырдын агын боюна,
Чоң Ингендин тоосуна,
Күрпүлдөктүн куюшка,
Айдап келип кондурду.
Жээнбай качып кетет — деп,
Эки үйлүү коңшум бар.
Өзүм менен үч элем,
Казактарга кайтартты,
Төрт күн жаттык былк этпей.
Бээ байлабай, мал саабай,
Кара чай менен нан жедик,
Тээ Анжыяндын сартындай!
Күн алтыга жеткенде,
Үмүтөй менен Керимбай,
Жыйнады элди жайма-жай.
Байлардан алтын дилде алды,
Мен Жээнбай шордуудан,
Сегиз атан төө алды.
Төөмдү алса жөн албай,
Ком-чомумду кошо алды.
Ком чыгышпай төөлөргө,
Үйүмдө үзүк жок калды.
Аргамжы, жибим бүт алды,
Кыштай бүркүт салуучу,
Эки атымды кошо алды.

Кол, буту жок жыландай,
Сойлотуп мени таштады.
Жээнбайын бул күндө,
Мүлжүгөн баш баштанды!
Айлам кетти меники,
Ээрчитип тайган ит алдым.
Эки бала, бир катын,
Аш таба албай саргардым!
Капкан жайдым кыймага,
Ачканын аңы жүрбөйт — деп,
Эч нерсе түшпөй кыйлага.
Асынып мылтык кийикке,
Ар күнү чыгам бийикке.
Көөнүм тартып, аң издеп,
Бүгүн келдим бул жерге.
Талабы келип оңунан,
Арылып шорум маңдайдан.
Эне төркүн, арстандар,
Учурап калдың алдымдан!
Өткөн жылы жай жаттык,
Кыштай мында кыштадык.
Жайдын күнү үч мезгил,
Күн жаайт экен бул жерге.
Кыштын күнү беш мезгил,
Кар жаайт экен бул жерге.
Эки күн жарык жаркырап,
Күн тийбейт экен тегеле!
Эки катар тон кийсе,
Токтобой киши титирейт.
Жайдын күнү кол үшүйт,
Териден мээлей кийбесе!
Быйыл жаздын алдында,
Кызылуюк дөө келди.
Кырк миң аскер кол келди,
Коногу менен жүдөтүп,
Түгөтүп болду бул элди!
Аздык кылып Кызыл дөө,
Манжудан келди Мадыкан.
Артындакы аскери,
Кем эмес бирөө жүз мин, жан.
Үмүтөй менен Керимбай,
Санатын он мин, толтуруп,
Эр жыйнады казактан.
Эми үч күндө аттанып,
Таласка бармак бул жактан!
Жолуктубу сиздерге,
Мага коңшу жүрүчү,
Молдо Күдүр байкушту,
Агеркеч мындан атказган?
Кызыл дөө менен Мадыкан,

Үмүтөй менен Керимбай,
Шек албады аяктан.
Шек алып калса кокустан,
Чаптырмак киши артынан.
Желмогуздай Кызыл дөө,
Чочконун бою бир дөбө.
Ырайым кылар түрү жок,
Кол салышса бирөөгө.
Манжудан келген Мадыкан,
Ал капырдын мен айтсам,
Узун эмес анчалык,
Жоонойбойт киши анчалык.
Орто бойлуу, сом белдүү,
Кара мүртөз, таш жүрөк,
Таамай каман түспөлдүү.
Маңдайында жалгыз кез,
Кыянга толгон көл өңдүү.
Ыраңы башка адамдан,
Кыш куураган чөп өңдүү.
Өзүнө окшош доңузун,
Мингени шумдук Көк бука,
Как тумшуктун үстүндө,
Жалгыз мүйүз ую бар.
Ээсинен мурун камынып,
Челий турган жайы бар.
Ээсинен бетер кан ичме,
Эби жок жаман малы бар.
Жүз элүү миң аскерге,
Жүрөгү курч эки эрге,
Келипсиңер төрт берен.
Келбес бекен алыңар,
Тил алсаңар баарыңар,
Таласка кайра жаныңар.
Арбын аскер, кол жыйнап,
Утур чыгып алдынан,
Анан салгылашып багыңар.
Болбосоңор айтканга,
Талкалап жеп койгудай,
Кызыл дөөнүн каары бар.
Өңөргөн чокмор алдында,
Көзүм көргөн бир ишти,
Күчүн чочко билгизди.
Чатырынын жанында,
Өзү чакыр таш дөбө,
Туручу эле кышында.
Кечээ көктөм маалында,
Эриккенде Кызыл дөө,
Чокморун күүлөп колго алды,
Таш дөбөнү бир салды.
Чокморун тартып алганда,

Кумдай болуп чачылып,
Дөбөнүн орду казылып,
Таштан неме жок калды.
Көзүм көрдү чочкону,
Көрмөк тургай мен мурун,
Укпагам мындай балбанды!
Бирок буга Мадыкан,
Өз оюнда арданды.
Ушу дагы ишти — деп,
Маңдайында кырчакка,
Жалама жалтак ак ташка,
Төрт бута келет бийиги,
Эчки чыгып жатчу эле,
Өзү эңкек зоо эле.
Басып барып жанына,
Күбүр-шыбыр дегенсип,
Көрсөтүп койду уюна.
Өкүрүп бука жер чапчып,
Өкүрүгү мээ жарып.
Ченейип көзү кызарып,
Жалгыз мүйүз башында,
Ченебей сүзүп түз барып,
Илип алып мүйүзгө,
Таштады зоону аңтарып.
Буканын күчүн көрсөтүп,
Мадыкан өзү өрөпкүп.
Көр күчүмдү дегенсип,
Кубангансып жымыйып,
Күлгөнү шумдук, түрү суук,
Шилекей агып ууртунан,
Тиштери кара көрүнөт.
Кабышкан иттей ырсыйып,
Букага минди шапа-шуп,
Ал балтасын алып кырсыйып.
Бир бакырса түгөнгүр,
Айылда киши аптыкты.
Өзү коркок жандардын,
Үзүлүп кетип колкосу,
Көөдөнүнөн жан чыкты.
Бооз катындан отузу,
Бала салып кутулду!
Тээ маңдайда турган арсайып,
Башын аппак муз чалып,
Кереге тарткан тоо эле,
Кыя тартып Мадыкан,
Балтаны шилтеп жиберсе,
Сырты тийген жеринен,
Учуп кетти жөн эле.
«Балта бел» — деп — ат койдук,
Күчүн көрдүм ошонун,

Каарына алса Мадыкан,
Алдынан кимиң тососуң?
Уккан жана көргөнүм,
Укмуш кулак билгеним,
Баарын такыр мен дедим,
Эми өзүңөр билгиле,
Мындан нары калганын.
Арбагы эбеп жөлөйт ко,
Биз айталык Манас оорагын.
Силерди көрдүм, баатырлар,
Мен үйүмө барайын.
Эл жатканда ээрчитип,
Эки бала, катыным,
Казан, чөмүч көтөрүп,
Алтүндө келе калайын.
Казан асып, суу куюп,
Чай кайнатып берүүгө,
Мен жээниңер жарайын»—
Деп, токтолду Жээнбай.
Анын кебин укканда,
Жергелей тартып төрт баатыр
«Айтканың ырас Жээнбай,
Көп кечикпей кайта бар.
Жылдыз такта мезгилде,
Катын, балаң ээрчитип,
Алды жаккы көрүнгөн,
Талаанын үстү секиге,
Ошол жерге келе кал.
Камсыз келбей, камдуу кел,
Алда кандай күн болот,
Өзүңө керек буюмуң,
Калтырбай баарын ала кел.
Учурашып биз менен,
Тоюнтуп катын, балаңды,
Сен күнөсүңө бара бер.
Эки душман беттешсе,
Эр сайышып кектешсе.
Солкулдайт да, калкылдайт,
Токтоно албайт кара жер!
Жайытта жүрөт арбын мал,
Теөгө жүгүң артып ал.
Катының менен экөөңөр,
Тандап эки атты ал.
Бүгүн алың келе албайт,
Эртеңки түнү жолго сал.
Кааласаң баргын күнөскө,
Кааласаң баргын Таласка.
Тынчылыктуу жер десен,
Көчүп баргын Нарынга.
Жүзүн тайбай, кадыр таап,

Сен жүрөсүң, Жээнбай,
Жалгызектин алдында.
Барар болсоң каерге,
Акылыңды токтотуп,
Анан келгин алдыма.
Сен келгинче кечикпей,
Кат жазамын камына.
Баруучу жериң чын айтсаң,
Сен баруучу жериңдин,
Атын жазып беремин,
Актай калган жайына».
Семетей мындай айтканда,
Токтоло калып Жээнбай:
«Кагылайын, хан төрөм,
Эки ооз айтар кебим бар.
Кеткин — дедиң — мени сен,
Кыргыздын уулу дедиңби?
Турайын десем болбодуң,
Чай кайнатып бере албай,
Ачка коет дедиңби?
Жаман катын, жаш бала,
Өлүп кетсе урушта,
Каңгырап жалгыз калат — деп,
Менин камым жедиңби?
Урматында өзүңдүн,
Узап кетип калайын.
Кат жазып кагаз маа берсең,
Текести ээлеп алайын.
Ар жагы Текес, Кулжа бар,
Бер жагы Тоң, Ысык-Көл,
Башкы жагы Музарттан,
Чыгыш жагың кош жылгаң,
Жапа жемиш түрлүүлөр,
Чыгат экен көп анда.
Арык казып, суу койбой,
Бышат экен айдаса,
Өзүң берсең өтүнүп,
Мен жатайын ал жайда.
Жээнбайдын эли — деп,
Айтылып калсын ар кайда».
Айтканын кабыл алыптыр,
Аябай катты жазыптыр.
Текестин аяк жагында,
«Жээнбай жайлоо» деген жер,
Ушул кептен калыптыр.
Колуна жазган катты алып,
Коңшу түтүн көп болуп,
Короого кайкап, кой толуп.
Сандап жылкы саагандай,
Көнүлүндө кош болуп.

«Кош эмесе — деп — коюп»,—
Жээрде кашка бээ менен,
Желип кетти оштонуп.
Эми булар нетиптир,
Жээнбайга көрсөткөн,
Талаанын үстү секиге,
Түн ичинде жетиптир.
Болжогон жерге жеткенде,
Эл уктаган кездерде,
Эр от кылып, от жагып,
Казан асып, муз салып,
Талаада салар чай кайда,
Чай ордуна туз салып.
Куурган арпа талкандан,
Курулай сууга чалдырып,
Жатмакчы болду берендер,
Олпокторун жамынып.
Анда Гүлүс кеп айтат:
«Кабылан Семей, хан абам,
Кара чаар жолборсум,
Ой, Канчоро, жоромсуң.
Гүлчоро айтат бир кепти,
Көөн коюп уккула.
Жарабаса айткан кеп,
Жабырап тилдеп салгыла.
Мен барайын кошунга,
Түндүн кара чапанын,
Чүмкөй жаап башыма.
Жылдыздан мончок тагайын,
Шырп алдырып, сыр бербей,
Манжу менен жапандын,
Алда кандай сыры бар,
Анык кабар алайын.
Жазбай табам мен үйүн,
Жээнбайды табайын.
Жээнбайды жиберип,
Агеркеч менен сүйлөшүп,
Акылдашып канайын.
Өлбөгөн жанга аш керек,
Эки-үч төөгө аш жүктөп,
Жетелетип жээнге,
Жетип келе калайын.
Жараса ушул акылым,
Уруксат берчи, хан Бакай,
Көп кечикпей барайын.
Таң агарып аткыча,
Даяр болуп калайын».
Гүлчоро мындай дегенде,
Күйгүлүктүү Семетей,
Күрпүлдөп сүйлөй берди эле:

«Манжудан кабар алганын,
Анык акыл, Гүлчоро.
Жапандын сырын тартканын,
Мунуң акыл, Гүлчоро.
Анан Агеркечке жөлөнүп,
Төө жетелеп, ун жүктөп,
Ууру киши кептенип,
Бул айтканың кандай кеп?!
Кайнаган какан Бейжинден,
Алыстан келген Алмамбет,
Ал аш ойлогон жан бекен?
Атакем Манас, айкөл шер,
Ошол аш ойлогон эр бекен?
Өмүр бою аларга,
Астында жүргөн жол баштап,
Мына бу Бакай карыя,
Ууру кылган жан бекен?
Ачка элден барып, ун алып,
Айылга түйшүк бир салып,
Ал эркектин иши эмес,
Ушинтип эптеп, жан багыш!
Эртең өөрүн алабыз,
Кези келсе тапкан мал,
Жоонуку — деп, — айтышкан.
Кезегинде баккан мал,
Жуттуку — деп, — айтышкан.
Эртең менен болгондо,
Алып келип соёрбуз,
Жайылып жаткан көп малдан.
Чалгынга барсаң, барып кел,
Кызылуюк, Мадыкан,
Катышпай ага жанып кел.
Айла кылып, жан кыйып,
Уктап жаткан душманга,
Түнүндө барып урушуп,
Тынчын анын кетирбе!
Паана издеп келген казактын,
Ишенип жүргөн эрлерин,
Көк түздө сайып түшүрүп,
Көрүнөлү көзүнө.
Белгилеп уруш туу жайып,
Беттешип чыгып, эр сайып.
Бир көрүнсө казакка,
Өзүнөн өзү жаталбай,
Казактар калат азапка.
Калп эле күлүп ырсактап,
Чөмөрө кийип калпагын,
Көбү келет кыйшактап.
Кескен казы, кошкон май,
Сары кантын кошо алып,

Табактарын кучактап,
Алдуусу келет тай союп,
Алда нечөө кой союп.
Куушуруп колун келбейби,
Уурдап келип нан жесең,
Атаңа наалат келбейби?!
Абийирден тайып каласың,
Агеркечке канткенде,
Аштык бер — деп, — барасың?
Мадыкан, Кызыл дөөлөрдүн,
Кыйындыгын көрөйүн.
Кыялы жаман турасың,
Былкылдабай сен жаткын!» —
Семетей айтып болгуча,
Кайраттуу шер Канчоро,
Кайраты артык эр чоро,
Кабыландай каркырап,
Ачуусу келип аркырап,
Күүлөнүп сүйлөп Гүлүскө,
Шашыла сүйлөп чачылат:
«Баарыбыздын атабыз,
Баатыр Манас арбагын,
Түн ичинде жоо алып,
Канткенде аны сатабыз?!
Абамдын качат оорагы,
Аман-эсен жаныңда,
Арстанын, карап турбайбы?
Кечээ Сыр коргондо урушта,
Хан абам калды туюкта.
Түн ичинде жоо чендеп,
Кыйла жумуш кылдым — деп,
Жүрүптүрсүң сен ага.
Жапандан келген Кызыл дөө,
Карыя Бакай, хан Семей,
Гүлчоро баатыр жолборсум,
Өтүнөмүн силерден,
Ушул ишти мага бер!
Канчорону кызматка,
Салып коюп урушка,
Калганыңар жана бер!»
Эки күндүн артында,
Кийин болчу урушту,
Камынып сурап турганда,
Бек ыраазы болушту,
Канчородой тууганга.
Айткан сөздөн жанбаган,
Айтканын кылбай калбаган,
Эр Гүлчоро баатырга,
Кыйын болду бул заман.
Аттардын ээрин алышты,

Аккаңкы коюп башына,
Чыканактап калышты,
Чырым уйку алышты.
Тулпарлардын чылбырын,
Кармай жаткан арстандар.
Таң агарып атканда,
Тараза жылдыз батканда.
Тоодо улар чакырып,
Токойдо элик бакырып.
Көзү көрдү кыйланы,
Жердин бети ачылып.
Эр Семетей көкжал шер,
Кашатка чыкты шашылып.
«Кечээ күнү, кеч келдим,
Сайышарга жер барбы?
Карап туруп кашаттан,
Белгилеп коюп келейин,
Ылайыктуу жер болсо,
Алдырып барып саяйын,
Атамдан калган желегим», —
Дөбөгө чыгып Семетей,
Төрт тарапка кез салып.
Жайнаган казак, манжуну,
Жапандан келген кырк миң кол,
Көптүгүнө таң калып.
Эк алдында бир талаа,
Эр сайышчу жермин — деп,
Чыга калды тандалып.
Канчоролоп бакырды:
«Алды жаккы кашатка,
Атадан калган белекти,
Абакем ала келген желекти,
Сайып келгин сен барып.
Желекти көрүп жапандар,
Анжу, манжу, казактар,
Эртеңкече ашыкпай,
Армансыз чыксын камданып».
Канчорону жиберип,
Кайраттуу туулган каракөк,
Кайра келди залкайып.
Хан Бакай жатат оорукта,
Таласында жаткандай,
Эчтемеден кенебей,
Эрен кары чалкайып.
Аш-тамагын белендеп,
Турган экен Гүлчоро,
Аскарлуу тоодой заңкайып.
Тууну сайып кашатка,
Күндүн мурду чыга элек,
Кайра жетип келди эле,

Канчоро баатыр калкайып.
Ошо күнү Керимбай,
Жүрөгү туйлап ыргыштап,
Таң аткыча көз жумбай,
Үйгө жарык киргенде,
Ордунан турду жаталбай.
Желбегей чапан жамынып,
Эки жеңи салынып,
Эшикте турса Керимбай,
Жээнбай калды кабылып.
Күдүндөп жүргөн Жээнбай,
«Кетейин» — деп камынып.
«Кайда бардын, Жээнбай,
Карбаластап таң атпай?
Күдүр молдо экөөңөр,
Күдүндөп калдың тынч жатпай.
Ийинге мылтык асынып,
Ээрчитип тайган, ит алып,
Сен кийикке барбагын,
Бүгүндөн кийин тил алып!
Кыйшаңдабай шыбырап,
Куймулчак кыпчып жатпасаң,
Кордукка башың саласың.
Кокуйлатып сабатсам,
Бир балаага каласың!
Эл кобо элек таң ата,
Сени сакчы койбосо,
Кара кабың көтөрүп,
Кайсы жакка барасын?»
Жөн жүргүн деп кекээрлеп,
Жөн эле жүргөн кишини,
Керимбай калды такымдап.
Жан аябай карганат,
Байкуш Жээнбай такылдап.
Кангыра какшап, кан безеп,
Жалынып турат какылдап.
Жүрөгү турбай Керимбай,
Туйлап турат лакылдап.
Кылчайып артын караса,
Түшчүлүк алыс кыр ташта,
Айчыгы алтын кызыл туу,
Көрүнө түштү көзүнө,
Күн чагылып жалтылдап.
Желекти көрүп далайып,
Бүткөн бою шалайып.
Жээнбайга кеп кылбай,
Кайра басып салпайып.
Үйүнө кирип балпайып,
Дүрбүсүн алып далпайып.
Кыйланы кылчу немедей,

Туш келтирип желекти,
Тиктеп калды тамтайып.
Желекти байкап караса,
Кызыл желек жарашкан.
Бетине салган ай белги,
Сары алтындан кадаткан.
Бир көргөндө кызыл туу,
Титиретип жадаткан,
Желекти абдан байкады!
Баатырдын таанып желегин,
Балаа баскан Керимбай,
Титирек кирип боюна,
Менменсиген неменин,
Коркунч кирди оюна.
Байкап турган Жээнбай,
Үйүнүн келип жанына.
Чуркап барды Жээнбай,
Керимбайдын алдына:
«Ээ, Керимбай, эреним,
Көп элге тийген керегиң,
Аңчы киши кептенип,
Дүрбүндү салып, көп тиктеп,
Токтоно албай сенделдиң.
Казак, кыргыз бир тууган,
Айта салчы, баатырым,
Эминени сен көрдүн?
Көргөнүңдү мага айт,
Сен айтпасаң, Керимбай,
Жашырбастан мен айтам.
Кечээ күнү түш менен,
Түш кыйыган кез менен.
Багылдыр этин көтөрүп,
Келе жатсам таш менен.
Талаадан көрдүм төрт киши,
Мен көрбөгөн эл экен,
Мени көрүп калыптыр,
Желип келди бир киши.
Келген киши кеп айтты,
Ким болосуң — деп айтты?
Ага айткан кебим бул,
Ой десе, ой — деп — кол булгап,
Тилим кекеч — деп булгап.
Жооп бербедим түз гана,
Сөзгө келсем ал жерде,
Койбостой тирүү көзүңдү,
Боз ала чамбыл таш жерде.
Жөө жүгүрүп тамтаңдап,
Айылга келдим мен араң,
Эл жатып алган мезгилде.
Ордуман туруп эртелеп,

Сени көздөй энтелеп,
Бара жаткан кезимде,
Айтайын — деп — мен сизге,
Эми эле келсем жанына,
Карабай, баатыр, алыма,
Тилдеп кирдин жемелеп.
Айбатыңдан жазгандым,
Алдыңдан кайра баскамын.
Үйүмө барып кире албай,
Көз айырбай бек тиктеп,
Дагы айланып Керимбай,
Сулар бекен — деп тиктеп.
Жөлөнүп турсам кырчоого,
Үйгө кирдин шашылып,
Эшикке чыктың, жүгүрүп,
Дүрбүңдү алып ашыгып.
Карадың кыйла кыр ташты,
Байкап туруп ойлодум,
Катырат—деп,—баатыр не башты?
Сен тилдесең жемелеп,
Элди басат калтырак.
Айрыкчасы Жээнбай,
Эртең менен алдыңдан,
Басалбай калдым калтырап.
Менден бетер, Керимбай,
Сен калыпсың алдырап.
Коркосун эмне мынчалык,
Бүткөн боюн шалдырап?
Көрүнүп бүтүн калыптыр,
Кыр ташта желек жаркырап.
Дүрбү салдың таң менен,
Мен жүрөмүн ар күнү,
Таш аралап аң менен.
Жалтылдаган кыр ташта,
Тааныдыңбы абыдан,
Эмне укмуш айтчы сен?
Бекерге мени тилдедиң,
Айтканы кенеш алдыңа,
Атайын издеп келсем мен.
Алыстан көрүп желекти,
Аптыгып үйдө сүрдөдүң.
Жаным бышык меники,
Кечээ жүзүн көрүп өлбөдүм!»—
Деп, божурап Жээнбай,
Керимбайды какшыктап,
Сыр алдырбай сөзүнөн,
Жел чыгарбай бек мыктап,
Корккон болуп, калп эле
Өлпөң-сөлпөң жүгүрүп,
Кайра тартты кыпчыңдап.

Бара түшүп кылчайып:
«Сен сакчыңа айтып кой,
Келип калса Жээнбай,
Тоспогуң — деп — кылайтып.
Адырга чыга барайын,
Абыдан кабар алайын.
Ал алтүндө бир мезгил,
Сага кабар салайын.
Киргизбей койсо сакчылар,
Кетет ко менин амалым?»
Кетер жаккы жолунун,
Кеңири ачып эшигин,
«Жерге киргир жаткын» —деп
Желип кетти Жээнбай.
Ал Керимбай туралбай,
Нашта кылып, чай ичип,
Кадимкидей күлүндөп,
Ашыкпастан жай ичип.
Адатынча келтирип,
Куурдак менен май ичип.
Арагынан ууртабай,
Үйүнө кирип катынга:
«Тамак барбы мага» — деп, —
Эки жеңин жыялбай,
Не кыларын биле албай,
Үмүтөйдүн астына,
Барып кирди Керимбай.
Эки колу төбөдө,
Жаткан экен Үмүтөй,
Ойгоно элек төшөктө.
Эшиктен кирген Керимбай:
«Ээ, Үмүтөй, Үмүтөй,
Не жатасың кебелбей?
Келип калган окшонот,
Канкордун уулу Семетей!
Жүрөгүм туйлап жай бербей,
Кирпик ирмеп, көз илбей,
Таң, аткыча ойлонуп,
Уктабадым кенедей.
Эрте турдум таң менен,
Таңдын сонун шамалы,
Жүрүп жаткан маал менен.
Жээнбай келе жатыптыр,
Желе жорто аң менен.
Маектештим бир далай,
Суракка тартып ал менен.
Жаны калбай бүжүндөп,
Кеп кыла албай күдүндөп,
Алсырады Жээнбай.
Аңгычакты кылчайып,

Түштүк жакты карасам,
Көк талаанын кашатта,
Асылуу желек таң менен!
Алда кандай жумуш — деп,
Дүрбү салып карадым.
Караганда тааныдым,
Баатыр Манас байрагын.
Тиктеп калдым селейип,
Туруп калдым делейип.
Кыйла кепти маа айтты,
Жээнбай кайта ал келип.
Кечээ күнү бешимде,
Бир кишиге жолуктум.
Жолуккан киши айтты — дейт,
Менин атым Гүлчоро,
Алыскы жерден келдим — деп.
Айтыптыр экен ошондо,
Бечара байкуш Жээнбай,
Коркуп калган белем, дейм,
Мага кабар айтам — деп,
Таң аткыча уктабай,
Эшик сактап жүргөн, бейм.
Көргөнүм алтын кызыл туу,
Уккан кебим мына ушу.
Уйкуңду бузуп ойготуп,
Үстүнө келген жумуш бу».
Керимбай сөзүн угуптур,
Үмүтөй ыргып туруптур.
Үмүтөй менен Керимбай,
Мадыкандын кошуна,
Булар барды туралбай.
Башын салып ээрчишип,
Барып кирди уялбай.
Керимбай кирсе эшиктен,
Келберсиген Мадыкан,
Тура элек экен төшөктөн.
Керимбайды көргөндө:
«Кел Керимбай, Үмүтөй,
Эл турбастан келдиңер,
Ашыгыш мага бар беле,
Айта турган кебиңер?»
Мадыкан муну сурады,
Ал сураса Керимбай,
Айтпай карап турабы:
«Камындык, баатыр, сиз болуп
Чогулуп кеңеш кылганбыз,
Чогуу олтуруп биз болуп.
Бир укмушту мен көрдүм,
Мындай укмуш көрбөгөм,
Эрте туруп таң, менен,

Эшикке чыктым туралбай.
Түштүк жаккы жал таштан,
Бир элести мен көрдүм.
Эч кишиге айтпадым,
Дүрбү салып байкадым.
Байкасам кызыл туу экен,
Ал Манастын алтын туу,
Сайылып ташка туруптур.
Семетей келип калган, бейм,
Селдей жайнап кол курап,
Казабына алган, бейм.
Түк кишини көрбөдүм,
Желегин көрүп жазгандым,
Жүрөгүм чыгып өлбөдүм.
Сиз тургуча туралбай,
Айтайын — деп — жөнөдүм.
Сизге айттым көргөнүм,
Ага да айтып коеюн,
Кызыл дөөгө жөнөйүн.
Балбанга кабар салайын,
Өзүң ойлоп иш кылгын,
Андан кийин калганын». —
Айтып коюп Керимбай,
Кайра басып жөнөдү:
«Кызыл дөөнү бул жерге,
Кычырып кел, Керимбай.
Башка киши жибергин,
Каадалантып чочкону,
Чакырып ага сен барбай!» —
Деп, Мадыкан бир тиктеп,
Бир сакчысын жүгүрттү:
«Кызыл дөөнү кычыр —деп.
Айтор, оңой иш эмес,
Көп кечикпей келсин» —деп.
Сакчысын баатыр буюрса,
Барбай турган эркиби?
Чуркаган бойдон барыптыр,
Дөөгө кабар салыптыр.
Күңгүрөнгөн капыр дөө,
Көптү көргөн баатыр дөө,
Бою узун адамдан,
Орто карта бир дөбө:
«Мен барбаймын ал жерге,
Керек болсом Мадыкан,
Өзү келсин бул жерге!» —
Деп, ошентип Кызыл дөө,
Орто жерге келгенде,
Олтуруп алды бир жерге.
Дөөгө барган сакчысы,
Уккан, көргөн бар кебин,

Такыр айтып келди эле.
«Барбасак кандай болот»—деп,
Мадыкан баатыр, Үмүтөй,
Баарын кылган Керимбай,
Басып барды жанына,
Булар минтип жаткынча,
Чайын ичип алгынча.
Гүлчоро менен Канчоро,
Каракөк Семей, хан Бакай,
Кабыландай төрт арстан,
Дөбөнүн чыгып башына,
Дүрбү салып карашкан.
Кыр ташты алып чекеге,
Чендеп байкап калыптыр.
Эр Семетей көөдөгүң,
Аскер менен иши жок,
«Жери кандай экен» — деп,
Тоо-ташты тиктеп калыптыр.
Алмамбет уулу Гүлчоро,
Кеп акыл бар эр ошо.
«Жапан, манжу, казактын,
Жайнаган аскер көп элин,
Чендеп байкап билейин»,—
Деген кыял ой менен,
Кыя карап олтурду.
Хан Бакай дүрбү шыкаалап,
Уруш кылар жер чендеп,
Алдындагы талааны,
«Баатырлар чыкса жекеге,
Ылайыктуу экен» — деп,
Жерди байкап жатканда,
Баатыр туулган кабылан,
Кайраты толук чын арстан,
Атасы кыргыз нойгуттан,
Энеси кытай кызынан,
Чубактын уулу Канчоро,
Айылга дүрбү салыптыр,
Жергелешип төрт киши,
Кеңеш кылып алыптыр.
Туш келтирип дүрбүсүн,
Чындап тиктеп калганы.
Орто тоодой көрүндү,
Жапандан келген Кызыл дөө,
Ал чочконун карааны.
Дагы имерип дүрбүсүн,
Жанындагы Мадыкан,
Аны сынап карады.
Мадыканды бир карап,
«Баатыр ошол экен» — деп,
Байкап ага тан, калат.

Үмүтөй менен Керимбай,
Сары оорудай үңкүйүп,
Олтурат алар үксүйүп.
Алардын көрүп караанын,
Туралбады Канчоро,
Тутанып ичтен от күйүп!
Мадыканды жактырып,
Сүйлөшүп жаткан немедей,
Тура калды чачылып.
Кыраандар турсун кыр ташта,
Кыйла кеп бар бер жакта.
Ал Мадыкан, Керимбай,
Үмүтөй үчөө барганда,
Кызыталак бадырек,
Кызыл дөө сөзүн баштады:
«Чай ичелек, ач карын,
Эми туруп жатканда,
Бир кишинди жумшайсың,
Э, Мадыкан, анжулук.
Аскериң бар манжулук,
Калмак сага кошулган,
Сенин элиң үч урук.
Ашыктыңбы, Мадыкан,
Ичинден элиң бузулуп?
Бузулса элиң, чыныңды айт,
Ички пикир сырыңды айт.
Ашыгып эрте чакырып,
Ашыкканың кай жумуш?!» —
Деп, Кызыл дөө айтканда,
Мадыкан да мындай дейт:
«Жапандан келген Кызыл дөө,
Көөдөнүңдү көтөрбө.
Менин элим бузулса,
Жалынбайым сага, тегеле!
Туштүк жаккы жал ташка,
Сайылып желек калыптыр.
Элден мурда Керимбай,
Аны көрүп алыптыр,
Анан мага барыптыр.
Тааныйт экен казактар,
Теги кыргыз желеги.
Ал Манастан калган — дейт,
Байыртан бери кыргыздар,
Кайда барса көтөрүп,
Белги кылып алган — дейт.
Ал үчүн сени чакырдым,
Кеңеш кылып алсак — деп,
Менден уксаң ушул кеп!»
Аны угуп Кызыл дөө,
Кылым элден узун дөө,

Кыялданып ушул дөө:
«Убара кылбай Таласка,
Өзү келсе Семетей,
Ушалайын мен мунда.
Ортокмун — деп — олжого,
Чатак кылба сен анда!
Көп кызмат кылды Керимбай,
Хан көтөрүп, так берип,
Башына таажы бак берип,
Бир жумшайын Таласка.
Казактарга хан болуп,
Үмүтөй көчсүн бул кайта,
Алматынын шаарына!
Манастан калган казына,
Такыр өзүм алайын.
Бүгүн аскер даярлап,
Эртең уруш салайын.
Кур койбоюн, Мадыкан,
Кыргыздан алган олжодон,
Азыраак ырым кылайын!» —
Деп, ушундай Кызыл дөө,
Тамшанып тиктеп турду эле.
«Мен барамын мурун» — деп,
Кызыл дөө минтип айтканга,
Анжунун ханы Мадыкан,
Ант урган капыр ачынат,
Сөзүн айтып чачылат.
Ачып оозун жумганда,
Азуулары качырап:
«Эр Семетей баатырга,
Мен барамын алдында.
Менден мурда чыккыдай,
Мен турганда, Кызыл дөө,
Сенин алың бар канча?!
Оюң менен жоо алып,
Мынабу турган Керимбай,
Хан кылам дейсиң Таласка.
Керимбайга Кызыл дөө,
Хандык түшүп калыппы?!
Үмүтөйгө Кызыл дөө,
Шаар түшүп калыппы?!
Сен эркиңче жүктөтүп,
Жапанга алып кеткидей,
Семетей жыйган дүнүйө,
Сага түшүп калыппы?!
Кектүүнүн баарын кор кылам,
Кесип башын жок кылам.
Тартып алып Таласты,
Таяк жеген Шаймамбет,
Так ошону чоң кылам!

Өлбөй турсам Мадыкан,
Жапандан келген Кызыл дөө,
Алтын, күмүш сага жок!
Үмүтөй менен Керимбай,
Бул экөөңө үй да жок!
Мурунку өткөн заманда,
Казактарды калмактар,
Бөлүп алган бир чакта,
Деп, ошентип мен угам.
Манас баатыр болгондо,
Манас атка конгондо.
Калмактан бөлүп казакты,
Калк катары санаптыр.
Музбурчак менен Көкөтөй,
Хандыкка муну каалаптыр.
Как ушундай иш кылган,
Катарда жок казакты,
Хан атантып журт кылган.
Кайран Манас уулуна,
Кастыкты булар каалаптыр.
Кызыталак казактар,
Каршы чыгып чоңуна,
Калк болуштан жадаптыр.
Жарытпаган өз элин,
Жалчытабы биздерди?
Анжу, манжу, калмакка,
Үй башына кул кылып,
Таратып ийип тынайын.
Атагы казак дегенди,
Казак эмес, Кызыл дөө,
Катарга санап өзүңдү,
Такандашсаң сен мага,
Тазалаймын көзүңдү.
Жашым отуз чамасы,
Бүтүн жердин бетине,
Таанытайын өзүмдү!» —
Деп, күпүлдөйт, Мадыкан,
Көрүнөө айтып жашырбай,
Бек күпүлдөйт, Мадыкан.
Үмүтөй менен Керимбай,
Күбүр-күбүр шыбырап,
«Тайгылдык — деп — биз бактан,
Ажырапбыз бокту жеп,
Арка болгон кыргыздан!»
Казактардын билгичи,
Алар антип тургандан,
Каарланып Кызыл дөө,
Мадыканды бир тиктеп,
Жаман көзүн алайтып:
«Эртеңки күнү таң менен,

Күндөн мурун аттанып,
Семетейге барайын,
Селейте чаап алайын.
Кайра келип, Мадыкан,
Кутурупсун манжулар,
Куп жайыңды табайын!
Кургак жердин жакшысы,
Улуу Инген, Кичи Инген,
Мал көбөйчү жер экен.
Жыгачы мунун мол экен,
Шаар салчу жер экен.
Жилинден бери карата,
Так Амурга баргыча,
Беш чоң шаар салайын.
Аралда жүргөн камалып,
Жапанды жерге жетинтип,
Анан өлүп калайын.
Айтканымдай кылбасам,
Адам болбой калайын!» —
Деп, бабырап Кызыл дөө,
Кыргыз менен беттешпей,
Сыртынан олжо талашып,
Адабат болду

5

бул экөө.
Мадыкан ойлойт оюнда:
«Тендешер мага киши жок,
Бүтүн жердин боорунда.
Чыккан чөптөй кылкылдап,
Жүз мин аскер колумда.
Эрдемсиген Кызыл дөө,
Барса барсын алдымда.
Эми эле өлүп жок болот,
Гүлчоро менен Канчоро,
Кимиси чыкса майданга.
Ошолордун колунда,
Андан кийин мен барам,
Алдыма келген немесин,
Бирден чаап жок кылам.
Семетейге азыраак,
Эки айланып калбасам.
Үч имерип сайышка,
Маа тең келбейт ар качан.
Жалган кылбай айтканым,
Хан көтөрүп Таласка,
Шаймамбетти жумшасам.
Эгин бышкан оюна,
Чөбү калың тоосунда.
Ар жагы Камбыл, Кара-Шаар,
Ортосунда төрт тоонун,

Бешбалыктын шаары бар.
Алтай, Иле, Текеске,
Кызыл-Жар, Шемей, Кеминге,
Нарындан берки кеп жерге,
Анжу, манжу элдерин,
Айдап көчүп барайын.
Амурдан нары карата,
Такыр ээлеп алайын.
Кыргызды алып кыйратып,
Хан Конурбай баатырды,
Калкынан аны табайын.
Анжу, манжу элинен,
Себеп болуп Конурбай,
Мурадил менен Нескара,
Баш болуп канчоо өлдү экен,
Эсебин такыр алайын!
Кыбыратпай казакты,
Буларга салып азапты,
Жылкычы кылып алайын!
Көрчү, адам, акетай,
Сазайы кылып буларга,
Менден өтүп казактар,
Кызыл дөөгө барганын!» —
Деп, ойлонуп Мадыкан,
Эки баатыр жоо болду,
Ичтеринде доо болду.
Хан болучу Керимбай,
Кара нээт Үмүтөй,
Эми айласы не болду?
Өктө коюп Үмүтөй,
Керимбайга таарынат:
«Дайыны жок, жөн жүрбөй,
Талаага чачып мал, пулду,
Кызыл алтын, ак күмүш,
Элге берип баарыны,
Эми айлабыз табылбай,
Эндиретип салдыңбы?
Кызыл дөөнү ким жеңет?
Жеңген менен Семетей,
Мадыканга тең келбейт!
Теңдешип жеңсе буларды,
Семетей бизге күн бербейт.
Алмамбеттин Гүлчоро,
Көрбөдүм жүзүн бул кезге.
Ырайым кылбайт — деп — утам,
Жер бетинде эч кимге.
Канчоро кантип ийбелсин,
Бакай кайдан карасын?
Сен Керимбай бузуку,
Кетирдин элдин айласын.

Караймын — деп, — Керимбай,
Жалгыз жандын пайдасын!» —
Деп, Үмүтөй турганда,
Семетей жеңсе баарысын,
Ойлоп алды Керимбай,
Кутулар жак арыбын.
Үй-үйүнө барганда,
Жээнбайды Керимбай,
Чакырып алды жанына.
Өзү молдо ит чиркин,
Кат жазыптыр камына.
«Катка жазып Таласты,
Арбактуу атап Манасты.
Эл атасы хан Бакай,
Эл башкарган Семетей,
Жоого сүрдүү Гүлчоро,
Беш-алтыдан кабаттап,
Беттешкенди бир сайган,
Белдүү баатыр Канчоро.
Мен Керимбай кулуңар,
Бейлей сөзүм угуңар.
Хан Үрбү өлүп калганда,
Сыр коргонго Конурбай,
Кошун баштап барганда.
Хан Семейге караштуу,
Элге кабар таратып,
Элдин баарын жыйдыңар
Кадырын сыйлап Көкчөнүн,
Үмүтөйгө кат жазып,
Казакка кабар кылдыңар.
Үмүтөй бала, жаш анда,
Алымбайдын Бердике,
Колду баштап барганда,
Өлтүрчү жоодон кутулуп,
Үстөмдүктү алганда.
Кат жазыптыр баатырлар,
Хан болду — деп — Үмүтөй,
Карай жүрдүк биз ага.
Жаштык кылып делбиреп,
Акылын билбей кеңгиреп.
Жайлоого көч — деп — казакты,
Айдап элди шиберге,
Кырк миң алтын пул менен,
Тил билесиң баргың — деп,
Жапанга мени жиберди.
Жапандан кайра жанганда,
Мадыканга бар — деди.
Колума жазып кат берди,
Хан буйругу боюнча,
Көчүрүп келдим, бар элди.

Керимбай кылган ишби —деп,
Кылбаңыздар күмөндү.
Агеркеч жеңем жок эле,
Ал киши дагы билбеди.
Бүгүнкү күн сиздерден,
Кызыл дөө менен Мадыкан,
Жок олжону талашып,
Батышпай калды бир жери».
Мазмундуу кыска кат жазып,
Өзүн чочко ак жазып:
«Кечээ көрүп келипсиң,
Тайдан бирди сойдуруп,
Этин такыр бышырып,
Катка кошуп сен алып,
Баатырлардын алдына,
Барып кел — деп — Жээнбайды,
Керимбай койду атказып.
Жакшы жорго ат берди,
Таарга салып, эт артып,
Бек жумшаса тартынбай,
Жээнбай байкуш шашылып,
Кеп кишиге көрүнбөй,
Көмүскө менен жашынып.
Семетейдин тушуна,
Жетип барды ашыгып.
Катар келди төрөлөр,
Куржундун оозу ачылып.
Бышырган эттер алынып,
Дасторкону салынып.
Калгандарга туйгузбай,
Семетейдин колуна,
Катты берди жашырып.
Кенеш кепте жок экен,
Айткан кеби болбоду,
«Мен кетейин эми» — деп,
Жээнбайың козголду.
Жээнбай узап кеткенде,
Кайта айлына жеткенде.
Энтендей басып шыпылдап,
Жээнбайдын үйүнө,
Керимбай бузук жетти эле:
«Жээнбай баатыр, келдиңби,
Канкорго катты бердиңби?
Белде жаткан берендер,
Берген этти жедиби?
Жакын бекен жаткан жер,
Аш кайнамда сен келдиң?
Баатырлар айткан кеп болсо,
Жашырбай айтып маа бергиң.
Кеп айтпаса баатырлар,

Теги түрү кандайраак?
Онтолобой Жээнбай,
Айтчы кебиң батыраак!» —
Деп, Керимбай сурады,
Жээнбай сүйлөп жабырап,
Баштады ксбнн бажырап:
«Колума жазып кат бердиң,
Тай союп, этин бышырып,
Жоргого артып жибердиң.
Көрүнбөй башка кишиге,
Көмүскө менен мен желдим.
Төрт баатыр чогуу туруптур,
Жая салып таарды,
Төгүп этти аа бердим.
Ачыккан белем баатырлар,
Тан калдым этти жегенин.
Алаксытпай калганын,
Көрсөтпөй берки үчөөнө,
Өзүң жазган катыңды,
Семетейге мен бердим.
Кеп кылбады эч кими,
Жаман эмес кептенет,
Жаасы анча эмес, бир жери,
Көргөнүм ушул меники,
Баары кебим бул» — деди.
Күндө жаны тай союп,
Кымызга чайкап бал кошуп,
Үмүтөйгө туйгузбай,
Жээнбай болду чабарчы.
Күн-түнү жок Керимбай,
Семетейге жиберди,
Көөдөк, көөсөр Үмүтөй,
Керимбай сырын билбеди,
Кеп кылбай жүрө бергени.
Кеңештен кайра жанганда,
Кошуна келип камдана,
«Аскердин баарын тургун — деп,
Барабанды ургун» — деп.
Таң аткыча уктабай,
Жердин бети ачыла,
Күндүн нуру чачыла,
Аттанып чыкты Кызыл дөө,
Бек алдырап шашыла.
Актан баскан көк желек,
Жер-суу койбой кызыталак,
Кетүүчүдөй тебелеп.
Күүсү катуу, заары күч,
Кара мүртөз чочконун,
Каарына чыдабай,
Кар жаады жерге себелеп!

Эр Семетей баатырдын,
Эки күн мурун сайдырган,
Желегинин алдына,
Баткалаш мандай жагына,
Бадырек желек сайдырып,
Барча тоодой түгөнгүр,
Аскерин катар сап кылып.
Ок-дарысын мол алып,
Бир канча төөгө арттырып.
Келди майдан чегине,
Барсылдашып баатырлар,
Балталашар жерине.
Барып булар турганда,
Кайран Бакай карсылдап,
Ак асаба калкылдап,
Белде жаткан төрт баатыр,
Асаба таштап, туу сайып,
Белги кылган жерине,
Баары келип турушту,
Баштакыдан башкача,
Баштамак болуп урушту.
Манжудан келген Мадыкан,
Айдаганы жүз миң жан.
Үмүтөй менен Керимбай,
Казактар жатып алалбай,
Караан болуп он миңи,
Көк талаанын түзүнө,
Каралашып ал келди.
Кызылуюк жапандан,
Жүз элүү мин жан келди.
Манжунун ханы Мадыкан,
Кылымдан ашкан эр келди.
Эки каман тең келди,
Жапандардын элинде,
Жанкойбос деген бирөө бар,
Жанашпас пенде эң жаман,
«Мен чыгам — деп, — жекеге, —
Элден мурун камынган.
Мингени төөнүн кыйыны, —
Жалгыз эле мен өзүм,
Жок кылам»— деп кыргызды.
Адам угуп көрбөгөн,
Ар сонундан кийинди.
Ала келген жеринен,
Андан мурун кеп минген,
Сынаакы болгон төө минди.
Алдына чокмор өңөрдү,
Тумшугу үшүп көгөрдү.
Найзаны ылгап кармады,
Жанына найза байлады.

Кылычы кында салынуу,
Кыйындыгы таанылуу.
Ийнинде калкан жабылуу,
Башына туулга көмөрүп,
Бастырып элден бөлүнүп,
Баселек тоодой көрүнүп.
Бастырганда бакырып:
«Семетей, кел — деп,— чакырып
Чокчоңдотуп колунду,
Чоролоруң жибербе.
Мен убара болбоймун,
Барча-барат немең!» —
Деп, кыйкырып турганда:
Мени каалап калыптыр,
Мен барайын ага» — деп,
Семетей атын бурганда,
Баатыр билек, таш жүрөк,
Балакеттүү Канчоро:
«Кагылайын, хан аба,
Бул айтышың кандай кеп?!
Кетечинин оюнда,
Жапандыкты маа бер —деп,
Сурадым эле башында,
Баарыңардын алдында.
Өзү чыкпай Кызыл дөө,
Малайына сен барба!
Жанкойбос — деп аталып,
Эр экен жапан калкында.
Бир беттешип көрөйүн,
Менменсиген баатырга.
Уруксат бергин мага» — деп,
Тура калды Канчоро,
Хан Бакайдын алдына.
«Баргын, баатыр, баргын —деп,
Балакеттүү жапанга,
Мурун киши барбаган,
Жүрөгү жоодон жанбаган.
Эр көрбөгөн ээн журт,
Кезектешип сактабай,
Сөөгүн жанчып, канын бүрк!» —
Деп, Бакай хан айтканда,
Карала менен калкылдап,
Камбыл тууган эр неме,
Кең багалек балкылдап.
Башына жапкан калканы,
Күн чагыла жаркылдап.
Чоң экен —деп, душмандан,
Оюнда жок тартынмак,
Ал Канчоро баатырда.
Жанкойбос менен Канчоро,

Аты жөнүн сурашпай,
Аялдашып туралбай,
Аттардын башын буралбай,
Найзалашып сайышып,
Барсылдашып салышып.
Найзадан жалын от чыгып,
Тирүү бирөөн калтырбай,
Кетүүчүдөй көрүнүп.
Көрүп турган элдердин,
Көңүлү нечен бөлүнүп.
Жерден чыккан топого,
Баатырлар жүрөт көмүлүп.
Жанкойбос минген төөсү бар,
Андан мурун бадырек,
Сойгон экен далай жан.
Албан түрдүү урушуп,
Алалбады чорону.
Эр Канчоро бир чакта,
Балта менен ыгын таап,
Жиберди итти башка чаап.
Балтаны тартып алганда,
Сыртына мээси жабылып,
Жанкойбоско талаада,
Калды өлүм табылып.
Жанкойбос өлүп калганда,
Жалангычтай Канчоро:
«Кызылуюк дөө келгин,
Кылчаңдабай сен келгин!
Кечке чейин бул жерде,
Келгениңди жоготуп,
Элиңдин белин бошотуп,
Эдебиңди беремин.
Эки күндүк уруксат,
Төрөмдөн алып мен келдим!»
Деп, Канчоро турганда,
Кыямат кайым болгондой,
Кыйын болуп турганда.
Кызыкталак Кызыл дөө,
Керкин минип кержеңдеп,
Адырдан качкан аркардай,
Таноосу көөп дердеңдеп.
Талкалайын муну — деп,
Чалкалаган бадырек,
Кабаттап сегиз тон кийип,
Баарын темир ал кийип.
Учу заар, өткүр миз,
Карыга найза илинип.
Капка тоодой көрүнүп,
Калың элден бөлүнүп.
Каарына чыдабай,

Капкара булут сөгүлүп.
Ачып кирпич ирмесе,
Көзүнөн каны төгүлүп.
Каарын көрүп капырдын,
Эр Семетей, Гүлчоро,
Канчоро кантер экен —деп,
Кайгырып көөнү бөлүнүп.
Кебетеси капырдын,
Капыстан чыккан ажыдаар,
Как ошондой көрүнүп.
Талкалайын бурутту,
Деп ойлонуп түгөнгүр,
Туйлатып керкин ойнотуп,
Жанкойбосту жалмаган,
Менменсиген баатырын,
Коеюн —деп, сойлотуп.
Оозунан түтүн бургутуп,
Желип чыкты бадырек,
Жердин чаңын ургутуп.
Майышпаган Канчоро,
«Камынбасам бекер —деп,
Каарланган бадырек,
Муну менен салышуу,
Кезектешип бекер» — деп.
«Манастап» ураан чакырып,
Мөкүбалдуу чоң найза,
Булгап баатыр качырып.
Качырганда Канчоро,
Камынгыча Кызыл дөө,
Капталга муштап өткөндө,
Чиркей чаккан немедей,
Солк этип чочко кебелбей.
Андай нечен эр сайган,
Ал Канчоро баатырды,
Бучкагына теңебей.
Бура тарта бергенде,
Бөйрөгү утур келгенде,
Узун экен найзасы,
Муштап тура бергенде,
Болумдуу баатыр Канчоро,
Ооп барып оңолуп,
Мурункудай баатырлык,
Кайраты качып жоголуп.
«Баатырлыгым качты — деп,
Эсим чыгып шаштым —деп.
Кайра барсам уят»—деп,
Бар кайратын бүт жыйып,
Киши кылбас иш кылып.
Ачылып турган оозуна,
Көрүнүп тиши ырсыйып,

Келтирип күүлөп найзаны,
Оозго коюп өттү эле.
Как ошондо чочконун,
Бир тиши ыргып кетти эле.
Тиши сынып, ич күйүп,
Ичинен жалын от күйүп.
Ондоп кармап найзаны,
Алаканга түкүрүп.
Тогурандап минген керк,
Эң эле жаман жүгүрүп.
Жазганбай тыптың качырып,
Найзаны учу жеткенде,
Эр Канчоро баатырдын,
Көөдөнүндө чарайна,
Күкүм болуп чачылып.
Канчорону шаштырды,
Баштан кайрат качырып.
Баатыр туулган Канчоро,
Кайра кирди жапырып.
Кезек менен кери жок,
Канчоро менен Кызыл дөө,
Кыямын тапса келтирип,
Баш кеспей кетер кейпи жок!
Кыя тартып Канчоро,
Камбыл туулган эр неме,
Кыйкырганда найзасын,
Табарсыктын башына,
Таамай муштап өттү эле.
Кызылуюк чочконун,
Сегиз кабат темир тон,
Канчоронун найзасы,
Бешөөнөн тешип өттү эле.
Калган тондун кабатын,
Тешип өтөр айла жок,
Көптү көргөн Канчоро,
Темирден сегиз тон кийген,
Мындай капыр элде жок.
Күүлөнүп алган Канчоро,
Кызыл дөөнү камынтпай,
Тартып алып найзасын,
Кайра имерип капталга,
Карс дедире муштады.
Муштаганда көкжалың,
Мөкүбалдуу көк найза,
Учун канга чыктады.
Тоздогон музду жаргандай,
Оргуп сууну жайгандай,
Найзаны тартып алганда,
Кан куюлду жаргандай.
Карчыттан аккан кара кан,

Үзөңгүдө шырылдап.
Как ошондой куюлса,
Каары катуу Кызыл дөө,
Кайраттанып күч чыңдап.
Көк түпөк найза ыргады,
Күжүлдөгөн чорону,
Май сооруга бир сайды.
Найзанын учу жеткенде,
Карала аттан Канчоро,
Капкайда ыргып кетти эле.
Оңолуп өөдө болгунча,
Ордунан кооп тургунча.
Оңбогон ал Кызыл дөө,
Мурду бузук түгөнгүр,
Эшик эндүү айбалта,
Эптеп кармап колуна,
Кырданып өөдө болгунча,
Чабайын — деп, чокуга,
Чакчайып тиктеп калганда,
Чакчелекей койгулап,
Ат аябай катуу чаап,
Көкжал баатыр Семетей,
Колундагы балтасын,
Канчорого шилтетпей,
Кыйырдан келип бир сайып,
Кызыталак чочконун,
Абалы канча —деп сайып.
Көкжал сайган Сырнайза,
Ушул дөөнү сайгандай,
Сайылып калса жал ташка.
Торопою тоз болуп,
Учуп кетмек асманга.
Ушунча урган найзага,
Ээрден көчүк кыйшайып.
Козголуп койбойт солк этип,
Семетей найза тарткыча.
Жетип келип Гүлчоро,
Канчорону коборуп.
Өлбөй чоро кутулду,
Өкүмсүгөн Кызыл дөө,
Эр Семене тутулду.
Жаалысы катуу Семетей,
Жалангычтай чоң дөөгө,
Жанына келип бир сайды.
Удаа эки сайганда,
Тоо да болсо Кызыл дөө,
Козголбой турган ал канча?
Казаптанып түгөнгүр,
Семетей өтө бергенде,
Канчорону чабуучу,

Колундагы балтанын,
Жалпагы менен канкорду,
Далыга коюп өттү эле.
Сокмоктуу балта тийгенде,
Көкжалсыган Семендин,
Көзүнө куугум кирди эле.
Колундагы Сырнайза,
Шыңгыр этип үн чыгып,
Түшчүлүккө кетти эле.
Бою узун чунак дөө,
Эки имерип чабалбай,
Энөөлүк кылып бул доңуз,
Жандап өтүп кетти эле.
Атасы Манас анткордун,
Кан ичме Семей канкордун.
Сыр алдырбас Сырнайза,
Колдон ыргып кеткенин,
Сомо темир сом балта,
Төкөр уста Бөлөкбай,
Сомдоп соккон Айбалта.
Эшик эндүү, төш жары,
Как ыргайга саптаган,
Пил терисин каптаган.
Жоолуу күнү болгондо,
Жоболоңдуу Ажыбай,
Өңөрө албай кокуйлап,
Кабылан Манас барында,
Кайран баатыр Ажыбай,
Жоболоңун көп тарткан.
Арта салып ийинге,
Аргытып минген Буурулду,
Артынан баатыр жетти эле.
Кызылуюк чоң дөөнү,
Айры шили, каракуш,
«Ооз омуртка тушу — деп,
Өлбөсө да бул доңуз,
Талуу жери ушу» — деп.
Туулганын сыртынан,
Катуу чапты капшырып,
«Манастап» ураан чакырып.
Эрдемсиген Семетей,
Өз оюнда муну ойлойт.
«Өлдүң го — деп, Кызыл дөө,
Кара жерди жастанып».
Туулгага балта тийгенде,
Карс деп, үнү угулду.
Алда кандай шумдук — деп,
Жапандын эли чуу турду.
Тийген күнү бузулду,
Ушул чапкан балтанын,

Чак деген үнү көп элге,
Үч күнчүлүк жерлерге,
Үйдөкүдөй угулду.
Табына келген Тайбуурул,
Оозуна күч бербей,
Укурук моюн чоң күлүк,
Ооздук тиштеп нидерип,
Өтө берди алдына.
Бадыректин эрлигин,
Баарың байкап карачы.
Чымын конгон ысыкта,
Чыдабай эти кычышса,
Тырмагандай артынан,
Как ошончо билбеди,
Кадигине илбеди.
Илбеген менен Кызыл дөө,
Куйган чоюн, колодон,
Кошмосу анын сары жез,
Беш кабат темир туулга,
Алты кабат калканы,
Кыргычтыкка жарабай,
Чыгып кетти талканы.
Эрлиги менен элебей,
Баш кийимин ченебей.
«Кызталак кыргыз сени — деп,
Кыйындыгың көрсөттүң,
Кыйратайын эми» — деп.
Колундагы балтасын,
Чагарактаган кисеге,
Чат жайына илди эле.
Такымына кыстарган,
Нак чоюндай куйдурган,
Оордугу келет миң батман.
Чоюнбашын колго алып,
Жан алчудай сурданып.
Качырып кирген кишиге,
Ач бөрүдөй кырданып.
Күүлөдү чокмор чоюнду,
Бурулгунча Семетей,
Ай далынын түзүнө,
Как дал орто өзүнө,
Капташтырып бир койду.
Манастан калган чоң калкан,
Оң, тескери ийилди,
Аңтарылып кийилди.
Алда кандай болгонун,
Аны эми ким билди?!
Жайнап чыккан кызыл чок,
Кылымда мындай болгон жок.
Алоолонгон түтүн жок,

Жалбырттап чыккан от болуп,
Жер бетинде күйүп чөп,
Жердин бети жалбырап,
Жалындап от жайылат.
Бакай менен Гүлчоро,
Баатыр туулган Канчоро,
Арбагың колдой көргүн —деп,
Айкөл Манас баатырдын,
Арбагына жалынат.
Жердин бети бузулган,
Жерден учкан топурак,
Асмандагы булутка,
Аралашып кошулат.
Күркүрөп шамал жел айдап,
Арылып туман, топо-чаң,
Жердин бети көрүндү,
Сак саламат Семетей,
Тайбуурул менен болкоюп,
Так Ополдой зоңкоюп.
Сом балтасын колго алып,
Утур чыгып жолуна,
Чабуучудай камданып.
Кызыталак чоң дөөнү,
Алгыр бүркүт түрдөнүп,
Кирген экен дууланып.
Кош колдоп кармап жакасын,
Эр караанын көргөндө,
Карыя Бакай, чоролор,
«Манастап» ураан чуу салып.
Байкап көрсө кыясын,
Көрүнбөй калган буу каптап,
Кызыл дөө чапкан убакта,
Кылыгын анын угасың.
Далыга чокмор тийгенде,
Кызыталак ит чочко,
Чокудай чоң чокморду,
Баатырга шилтеп ийгенде,
Энеден эмген эмчек сүт,
Как оозуна татылган.
Кайрат кылып Семетей,
Качырган менен чоң дөөнү,
Чаба алчуудай шайы жок.
Балатылап кан уюп,
Кечир далы сөгүлүп,
Каржиликтин булчуң эт,
Талаа-талаа бөлүнүп.
Кейпин көрүп көкжалдын,
Эр Гүлчоро арстаның,
Семетейдин колунан,
Ыргып кеткен Сырнайза,

Жөлөнүп түшкөн кыр ташка.
(Бирине бири окшобой,
Ар кылыгы ар башка).
Найзаны колго алганы,
Сүркоёнго ал дагы,
Аябай камчы салганы.
Баатырдын атын чакырып,
Бар кайратын ашырып.
Көгүчкөн кууган шумкардай,
Куусу чыгып куулдап,
Жете барды токтобой.
Найзадан чыккан суук үн,
Салкын желдей шуулдап.
Бакай туруп алабы,
Бастырып кошо барганы.
Баатыр Семей канкордун,
Чылбырынан кармады.
Найзасын бере салганы.
Кыйрыма эми келди — деп,
Кыраан баатыр Семетей,
Чымылдап чери тарады.
Ичинде кири калбады,
Атадан калган найзаны,
Оңдоп колго кармады.
Оро-пара чочкону,
Туулгасы жок башында,
Кулактын түбү туулга,
Ат күүсү менен бир койду!
Сырнайза учу жеткенде,
Күрө тамыр, суу безге,
Төш жары кирип кеткенде.
Урган найза шак — деди,
Учундагы темири,
Моюн сөөккө так — деди.
Тоодой болгон чочконун,
Эми айласы кеткени.
Кулак түпкө найза жеп,
Жер силкинип, тоо кулап,
Томорулуп кеткени.
Өзү мыкты шамдагай,
Өлөр жерин болжолдоп,
Таамай сайган эр кандай?
Бура тартып Буурулду,
Буудан Семен жетти эми.
Сак калган жаккы жаагына,
Сайып найза өттү эми.
Кийинки сайган Сырнайза,
Кичине тил алкымга,
Аралап учу кетиптир.
Кызыл өңгөч, кекиртек,

Кошулушкан бакалоор,
Түбүнөн таарып кетиптир.
Кызыл деөнү жайлады,
Сырнайза учун майлады.
Ээн талаа, көк түздүү,
Өнгөн гүл, чыккан көк чөптү,
Кызыл канга жошултуп,
Кылымдан чыккан чоң дөөнү,
Кыяматка жөнөтүп.
Кылчайып кайра келгисиз,
Мурунку эрге кошултуп.
Баатыр жүрөк, сом билек,
Мыкты болсоң келгин деп.
Тайбуурулду ойнотуп,
Майданда турду зоңкоюп.
Гүлчоро келди кан какшап:
«Мадыканды маа бер»— деп!
«Берсең берчи баатыр» — деп,
Жүрүп кетти хан Бакай,
Семетейди жетелеп.
«Абакем маа берди» — деп, —
Гүлчоро турат энтелеп.
Муну мындай таштайлы,
Мадыканды Гүлчоро,
Сайганынан баштайлы.

ГҮЛЧОРО МЕНЕН МАДЫКАНДЫН КАРМАШУУСУ

Кызыл дөө өлсө Мадыкан,
Кылайып арман кылбаган.
«Меники кылам, болду — дейт,
Кыргызды жеңип мен алсам.
Дембелеп жүрүп чабышып,
Үчөөлөп келип сайышып,
Кызыл дөөнү алышты,
Бирине бирин жеткирбей,
Түгөтөйүн кыргызды», —
Деп, ойлонуп Мадыкан,
Каары катуу эр чыкты.
Түрү суук жалгыз көз,
Жоондугу он бир кез.
Жалганда бул чочконун,
Бүтөр эмес жулкушу.
Кебетеси, кешпири,
Оңой олтоң неме эмес.
Оңойлук менен бендеге,
Оморулар бел эмес.
Ороюн көрсөң чочконун,
Беттешип ага ким чыкса,
Көрүнүп көзгө тургудай,
Өлүм жактан бир элес!
Бастек бойлуу, керк беттүү,

Жай турганда мүнөзү,
Жер чапчып топо жамынган,
Топоз бука келбеттүү.
Минген ую көк бука,
Бурула берсе булт этип,
Сууда сызган балыктай,
Капкайда кетет жылт этип.
Ойкуштап бука токтобойт,
Аргымактай кылт этип.
Эки жагын каранып,
Бетинде ачык жери жок,
Сакал, мурут жүн алып.
Узун эмес орточо,
Сынбас найза карманып.
Сыздырып минген букасын,
Жетип келди жаланып.
Чыкканда элден бөлүнүп,
Бүтүн дүйнө жер бети,
Оруп, жыйып алчудай,
Тартынар жери көрүнбөйт,
Тируу жандан эч кандай.
Аңтарып көзүн тиктесе,
Асмандагы жарык күн,
Корккондой болуп бүрүлдөп.
Өнүп жерге чыккан чөп,
Эси чыгып дирилдеп.
Жерге башка түр кирип,
Жөрмөлөп жерде жүргөн жан,
Жай-жайына киришип.
Ыраңын көргөн капырдын,
Манжудан чыккан баатырдын,
Көз жеткен жерде жан калбай,
Талаадагы кайберен,
Башын жерге салалбай,
Чөп үзүп жерден алалбай.
Бендеден бенде туулуп,
Жан чыгыптыр ар кандай!
Жаагы жардын чабындай,
Бетиндеги бырышы,
Кыян жеген агындай.
Кызыталак түгөнгүр,
Кыялданып ушундай.
Жетип келди майданга,
Желмогуздай жулунуп.
Тосуп чыкты алдынан,
Алмамбет уулу Гүлчоро,
Суркоенду суурултуп.
Ооздукка күч бербей,
Суркоен турат булкунуп.
Келген жерде Мадыкан,

Кеңешкени келгендей,
Кебелбей турат кеп уруп:
«Келген киши сен кимсиң?
Кержеңдеген Сур кула,
Келиштирип минипсиң.
Атаңды айткын жашырбай,
Атыңды айткын жашынбай!
Алдымдан тосуп келипсиң,
Акыретке кетесин,
Кайра айланып дүйнөдө,
Калалбайсың эч кандай!
Эрлик кылдың сен бүгүн,
Эми келдим мен сага,
Кара жандан түңүлгүн!
Кызыл дөөнү сойдуңар,
Кылгылыкты кылдыңар.
Кокого сайып найзалап,
Койбой жанын алдыңар.
Кеткендердин кегин кууп,
Өлгөндөрдүн өчүн кууп,
Бирге жүрдү белгилеп,
Кек алуучу мен бармын!» —
Деп, айтканда Мадыкан,
Гүлчоро анда мындай дейт:
«Айтарын билбей тамтырап,
Алактаган айбан —деп!
Ким экенин билбесең,
Не келесиң темтиреп?!
Өзүмдүн атым Гүлчоро,
Атамдын аты Алмамбет,
Маа жолуктуң, бадырек.
Тирүү кайта кетишиң,
Бул жалганда кыйын кеп!
Тааныбасаң бизди сен,
Таанытайын сага мен.
Мингени айдай ачык боз,
Арстан Манас эр менен,
Ажырашкыс болгон дос,
Аксакалдуу Бакай хан.
Кызыл Буурул ат минген,
Салакасы келишкен.
Салты башка кишиден,
Күн чырайлуу, жылдыз көз,
Көркөм киши Семетей.
Алтымыш түрлүү кубулган,
Асемдеп кийген буруудан.
Бар кийими буулумдан,
Балдай сөзү угулган.
Барча тоодой көрүнгөн,
Айчырайлуу, ак жүздүү,

Арстандын уулу Семетей.
Ажыдаардай ышкырган,
Адамдан башка иш кылган.
Атышып келген далайды,
Кара жер менен тең кылган.
Калайыктан кем кылган,
Кара көздөн от жанган,
Кандуу беттен нур тамган,
Караган бенде тан калган.
Калба салган дөөлөргө,
Кайраты артык Семетей.
Сага окшогон немени,
Алып жүргөн абакем,
Бучкагына теңебей!
Санды көрсө шашпаган,
Сан экен — деп — качпаган.
Сапырып ийип ар качан,
Санаада ишин баштаган.
Карала ат минген калкайып,
Кайраттуу баатыр Канчоро.
Көптү көрсө шашпаган,
Көп экен — деп — качпаган.
Көөнүндө ишин бүтүрүп,
Көп эрди жерге жаздаган.
Көрүнгөн көзгө бир башка,
Көзөл Чубак баласы,
Күркүрөгөн Канчоро.
Күндү күнгө уласаң,
Курчалышып тура алсаң.
Кырк күндүк далай чабышта,
Талыкпаган эр ошо.
Талабы артык бендеден,
Таалайы артык шер ушу!
Ким болосуң сен өзүң?
Чычкан тешкен куржундай,
Маңдайда жалгыз бир көзүң!
Жылкы таппай, уй минип,
Эрмин дейсиң күүлөнүп!
Атаңды айт, өзүңдү айт,
Ал жайыңды такыр айт.
Эрдемсибей чокчоңдоп,
Арыз абалың бар болсо,
Абакеме барып айт!
Бекер өлүп кетесиң,
Таттуу жандан кечесиң.
Такандашсаң сен бизге,
Кайра келбес чын жайга,
Караңгыга кетесиң!
Элиң кайсы сеники?
Жериң кайсы сеники?

Бекер келип катышып,
Кебиң кайсы сеники?!» —
Деп, Гүлчоро айтканда,
Мадыкан күлүп карсылдап,
Ачылып оозу үңкүрдөй,
Кабаган иттей арсылдап.
Маңдайында жалгыз көз,
Толгон көлдөй жалтырап:
«Атамдын аты Нескара,
Калдайдын уулу Коңурбай,
Таласыңа барганда,
Талаалатып кыргыздар,
Такыр сайып алыпсың.
Алмамбет уулу сен болсоң,
Жеркендин сайы Сайрамда,
Манжунун ханы Нескара,
Атамдын башын алыпсың!
Өзүмдүн атым Мадыкан,
Өчөшүп жоону кыйратам.
Кайра келбес чын жайга,
Гүлчоро сени узатам!
Бакайыңды байлайын,
Калган журтуң кыргызды,
Баш аламан айдайын.
Мактаган төрөң Семетей,
Сага барча тоо болсо,
Ал мага журтта калган тебетей.
Ошол үчүн бул жерде,
Мен турамын, баарыңды,

Жаны текст келиш керек

Бучкагыма теңебей!
Элим манжу уругу,
Өзүм манжу улугу.
Шаарым Жилин суу бою,
Анык билгин сен муну!
Атамдын кунун алсам — деп,
Ар качан жүрдүм камым жеп.
Бир күнү барды алдыма,
Жамгырчынын Шаймамбет.
Беш жыл болгон баргалы,
Беш ай болгон Шаймамбет,
Мага кебин салганы.
Аңгычакты алдыма,
Керимбай барды казактан.
Чыдай албай келдим —деп,
Кыргыз салган азаптан.
Өз, жат элин билбеген,
Ит экен кыргыз — деп, — билдим.

Миң тулпарга бербеймин,
Көк буканы мен миндим.
Көп сөз айтып не пайда,
Кобураба, Гүлчоро,
Күн тийбес жайга сен кирдиң!
Жалгыз кантип жатам —деп,
Жаадыңа алба, Гүлчоро.
Эр Семетей, Канчоро,
Алачыктай кара таш,
Аңтара тартып албасам,
Бастырып ага салбасам!
Алмамбет уулу сен болсоң,
Баш сөөгүңдү каптатып,
Тепме тобум кылбасам!
Өзөгүңдү жарбасам,
Өпкө, боор, жүрөгүң,
Ич каныңды албасам.
Бөйрөк майың, карын май,
Чоң казанга сызгыртып,
Сом этиңди тууратып,
Ачуу тузга чыктатам.
Арманда өтөт экемин,
Кумардан антип чыкпасам!
Жалгыз калам — деп, — коркпо,
Жилигиңди чагамын,
Кууруп жеп сени тынамын!
Акундун кызы Чүрөктү,
Ааламга аты дүмөктү,
Олжо катын кылбасам.
Шаатемир кызы Чачыкей,
Үмүтөйгө бербесем.
Акбала сенин катының,
Шаймамбетке алдырам.
Шаймамбетти Таласка,
Семетейдей хан кылам!
Өзүм көчүп Жилинден,
Кочкорго шаар салдырам.
Кокондун шаарын бош кылам,
Түркмөнүңдү жок кылам!
Манаска салган күмбөзүң,
Жыпжылма түптүз чактырам,
Каныкейди күң кылам!
Ташкен менен Наманген,
Анжунун элин кондурам.
Чайчүй, Букар, Шаңкайды,
Сага жөлөк далайды,
Кетирем шайын аларды!
Коросон, Ооган, Испанды,
Жедигердин Жети-Суу,
Уламдын бели Кыйбаны,

Амур бою, Үргөнчтү,
Эркеч-Там менен Кашкарды,
Сары-Кол, Чымкент аларды,
Ала-Жууку, Үч-Ташты,
Кетмен-Төбө, Жазыны,
Ат-Башы жайлоо, Нарынды,
Тартып алам барыңды!
Көтмалды, Бишкек шаарыңды,
Жок кыламын аларды.
Билбейсиң кыргыз бачагар,
Өзүңдүн чактап алыңды!
Алтай, Текес, Кеминге,
Айдап жылкы салдырам.
Алматынын шаарына,
Казактарды ээ кылам!
Кутубий менен Манастын,
Коргондорун чактырып,
Которуп атын алардын,
Орхундун оюн бош таштап,
Чактырамын баарысын,
Ташка ойдурган катыңды!
Барскон менен Дарканды,
Айдың-Көл менен Нуранды,
Атайлап атын өчүрүп,
Башкача бурам буларды!
Үч-Каркыра, Сары-Арка,
Баятан айткан жерлерге,
Жердетпейм кыргыз аларга!» —
Деп, Мадыкан айтканда,
Алмамбет уулу Гүлүстөн,
Тартынбаган эч кимден,
Так сүйлөгөн эр экен,
Таалайы артык шер экен.
Мадыканга Гүлчоро,
Мана мындай дээр экен
«Сен, Мадыкан, эркиңче,
Баш болдуң элге көөнүңчө.
Ашыгыпсың, Мадыкан,
Ажалдан мурун өлгүнчө.
Бек шашыпсың алдырап,
Ажал сага келгинче!
Эренди сайдым элден мен,
Эр сайдым чандан жерден мен.
Эсиргенди көрбөдүм,
Эл ичинде сендей мен!
Эсирбесең неткениң,
Эртеден айткан кептериң?!
Эзелки жайың байкасам,
Коркконундан, Мадыкан,
Андан-мындан кеп сурап,

Жоокалаткан кептендиң.
Бар ойлогон кыялың,
Баары бузук, ит, сенин!
Кыскасын айтсам, Мадыкан,
Талас эмес, жер эмес,
Наманген, Ташкен шаар эмес,
Көтмалды, Бишкек, Самаркан,
Сен айдасаң алардан,
Баарынан чыга берүүчү,
Кыргыз андай эл эмес!
Кемен-Төбө, Жазыны,
Эркеч-Там менен Кашкарды,
Коросон, Ооган, Испанды,
Чайчүй, Букар, Шаңкайды,
Жети-Суу, Үргөнч буларды,
Барыскон менен Дарканды,
Айдың-Көл менен Нураны,
Саа бастырсам, Мадыкан,
Маа жетпейби убалы!
Бошотуп берип саа жерин,
Семетей карап турабы?!
Ат-Башы, Нарын, Арпага,
Алматы, Алтай, Сары-Арка,
Күн чыгыш жак тарабы,
Орхундун Кызыл дайрага,
Кутубий, Манас шаарларга,
Тарбагатай, Илеге,
Көк-Токой, Күнөс көп жерге,
Түш көрдүңбү, Мадыкан,
Бара албассың ал жерге?!
Эки күн жарык көргөзбөй,
Жибереysin, Мадыкан,
Кире турган тар жерге,
Өлүгүң ачык таштабайм,
Этинди ит жеп кутуруп,
Ээсин каап кокустан,
Калбаны элге баштабайм.
Алалбайсың Чүрөктү,
Ааламга аты дүмөктү.
Айткан ушул кебиңди,
Киши укпасын, ит уксун,
Тирүү жан койбой жалмаган,
Козголбогон жер уксун!
Жамгырчынын Шаймамбет,
Баш боло албайт алашка.
Жамгырчы тирүү турганда,
Бара албайт басып Таласка.
Аябайт аны Жамгырчы,
Өз жерин саткан талакка.
Өтүп кетсе билбеймин,

Көрүнбөй качып арапка!
Ак калпак кыргыз элине,
Ээ болупсуң, Мадыкан,
Өз оюңда жерине!
Ата болуп асырап,
Эне болуп чын сактап,
Эмин-эркин өстүргөн,
Менин жерим болсо — деп,
Көргөн киши күйүккөн.
Даңктуу аты Тыян-Шан,
Ала-Тоону кыргыздар,
Саа береби, Мадыкан?!
Токсон уруу көп алаш,
Тегеректеп курчалып,
Ала-Тоого жайлашкан.
Энем — суу, атам — тоосу — деп
Мисирден жакшы бул бизге,
Ала-Тоонун коосу — деп,
Ак калпак кыргыз не айткан?!
Заңкайган бийик Тыян-Шан,
Ак дейилде жамынган.
Суу акпаган сүт аккан,
Куркүрөп сүтү күч аккан.
Сүтпү, суубу таанылбай,
Сай-сайында бүт аккан.
Эл кысылган күн болсо,
Он, он беш жыл тим эле,
Кайып менен жан баккан.
Айт кылышат кыргыздар,
Абдан кыйын иш болсо,
Ала-Тоо урсун —деп айткан.
Алты ата, жети бабасы,
Ак калпак кыргыз алашка,
Ала-Тоо болгон паанасы.
Ала-Тоодон айрылбас,
Түптүү кыргыз журт ушу!
Жүз ата болсо баласы,
Жүрөгүнүн канындай,
Алаш уулу болгонго,
Аркайып турган Ала-Тоо,
Чечекейдин карасы.
Ала-Тоону таанытып,
Сен чочкого кеп айткан,
Алмамбет шердин баласы!
Өлүмдөн коркуп, Мадыкан,
Жоокалатпа сен мынча.
Жалынсаң да, жалбарсан,
Койбоймун тирүү жалганда!» —
Деп, Гүлчоро айтканда,
Айтарына сөз таппай,

Ачууланып Мадыкан,
Өткүр темир найзаны,
Булгап колго алганы.
Шүдүндөтүп букасын,
Бул капыр жөнөп калганы.
Саямын деп, жоо келсе,
Гүлчоро туруп алабы?
Батарына чукулдап,
Күн кылкылдап барганы.
«Сайыштырбай бөлгүн — деп,
Жез доолбас ургун» — деп, —
Канчорого хан Бакай,
Кабар айтып салганы.
Жез доолбас кагылды,
Манжулардын элинен,
Керней, сурнай чалынды.
Мадыкан менен Гүлчоро,
Беттештирбей жандырды.
Мадыкан кайта келгенде,
«Жапандыктын аскери,
Кыргыздар сойду эки эрди,
Коркконунан Мадыкан,
Кол кайтарбай келгени.
Бу көрөкчө жапанга,
Бүгүн түн качып кетели». —
Деп, кеңешип жапандар,
Жапа доңуз атып жеп,
Бака, жылан, коңуз жеп,
Чөп тамырын терип жеп,
Кай кеткени белгисиз,
Бирден кетти темтиреп.
Жапандын эли жок калды,
Таптырып келмек тургайлык,
Кеткенине жапандык,
Мадыкан, казак кубанды.
Керимбай бузук жеткирген,
Жээнбай артып келтирген.
Жылкы этинен жакшы жеп,
Бал чайкаган кымыздан,
Көөкөрдөгү арактан,
Аябай кана ичишип,
Курчанган белин чечишип,
Төрт баатыр жатып таң атты.
Тулпарларып токунуп,
Туйгундар түгөл камданып.
Ордунан турду берендер,
О дүйнө кеткен Манастын,
Арбагына жалбарып.
Аңгычакты Мадыкан,
Уйку көрбөй таң атып,

Гүлчоронун кебине,
Күйүгүп бетбак арданып.
Өгүзүн минип дардаңдап,
Мурду бузук барбаңдап.
Эки буту салбаңдап,
Капшытын керип кампайып
Кек буканын үстүндө,
Көпкөн суурдай дампайып.
Айгыр тепек кептенип,
Укмуштуу мурду жалпайып
Келип калды талпайып.
Башкаларга жол бербей,
Жанында эки баатырды,
Бирөөң баргын сен дебей,
Бастырды баатыр Семетей.
Кызыл дөөдөн кечээ ал,
Чокмор жеген ченебей.
Кары Бакай кемеңгер,
Кара кулак шер этке,
Кандыра эки тойгузган.
Арак менен жуудурган,
Аруу менен буудурган.
Тарамышын аркардын,
Майда туурап кууруткан.
Сарымсак менен согонго,
Чылап туруп сугунткан.
Кырма кызыл дарыны,
Ичинен берген күчтүүлөп.
Кайнатма кара дарыны,
Тышынан чапкан эптүүлөп.
Тал-тал кетип бөлүнгөн,
Этин була жымыйткан.
Сөөгү ооруп сыздабай,
Эти чирип суу акпай,
Өз жайында Семетей.
Өрөпкүгөн эр неме,
Жоо жарагын бүт алып,
Тайбуурулга минди эле.
Аккүбө кийип, ок өтпөс,
Кандагай кийип, чок өтпөс.
Сырнайза алып, ийилбес,
Сом балта алып, жанына,
Кылычы бар кабында.
Кылым бенде тең келбес,
Азыркы күндө Семетей,
Ачууланган чагында.
Буурулду минип күүлөнүп,
Кирип келди көкжалың,
Мадыкандын жанына.
Семетейди Мадыкан,

Көз жиберип бир карап,
«Мага кантип Семетей,
Тең келе алсын» — деп санап.
Теминип минген букасын,
Жанаша тосуп капырың,
Кыргыздын кыраан баатырын.
Карс дедире бир сайды,
Мадыкандын найзасын,
Сайдырбастан Семетей,
Кагып ийди алдыртан.
Семетейдин балтасы,
Алдыртан өөдө тийгенде,
Каңгып найза сайылбай,
Белинен сынып кетти эле.
Менменсиген Мадыкан,
Балтага капыр камынган.
Аңгычакты турабы,
Манастын уулу жаш арстан,
Сырнайзаны ыргады.
Мадыкандай анжуну,
Кара боорго бир сайды.
Манастан калган Сырнайза,
Бор сайгандай өтчү эле,
Кара ташты муштаса.
Найзанын учу жетерде,
Болжолу жок Мадыкан,
Бооруна кирип кетерде,
Баатырдын сайган найзасын,
Астыртан кагып ийди эле.
Эр Семетей тың экен,
Баатырлыгы чын экен.
Мадыкан каккан найзаны,
Чыгарбады колунан,
Сайдырбай какса боорунан.
Буурул ат менен имерип,
Кыйгактуу найза баатырың,
Кызталакты кыйрынан,
Сайып өтүп кетти эле.
Кырынан найза тийгенде,
Кыймылдабай, былк этпей,
Кылчалык чочко солк этпей,
Кийими темир уюткан,
Найзадан темир курчу өтпөй,
Күүсү менен Буурулдун,
Семетей өтө бергенде,
Теңи сынып жоголгон,
Кыйгагы кеткен найзасын,
Баштагы бүтүн немедей,
Семетейдин жонуна,
Көк бука менен тап берип,

Май сооруну болжолдоп,
Күүсү менен койду эле.
Темири жок найзасы,
Сокмоктуу тийип капырдын,
Чоң ополдой Семетей,
Чок талдан качкан эликтей,
Чылбырын чоюп Буурулдун,
Чыдабай ыргып кетти эле.
Каңкоруң ыргып кеткенде,
Канчоро баатыр жетти эле.
Кайраттуу баатыр Канчоро,
Чолок найза Мадыкан,
Кара сандын сом этке,
Канык муштап өттү эле.
Укмуштуу уй мингени,
Канчоро атын бургуча,
Темири жок найзаны,
Бөйрөккө шилтеп ийди эле.
Сокмоктуу найза жеткенде,
Сонун көргөн сайышты,
Оюн көргөн чабышты,
Ойрон болгон Канчоро,
Оң жагына кыйшайып,
Ооп барып түштү эле.
Буудандан артык Көк бука,
Желгенине жел жетпейт.
Жанашып шамал ушуга,
Капташып калган хан Бакай,
Так ошонун тушуна.
Чорого сайган найзаны,
Кыйгап чочко кармады.
Кыйрына келген Бакайды,
Кыйырынан бир сайды.
Ак сакалы жарк этип,
Туурдан түшкөн бүркүттөй,
Томолонду далп этип.
Арстандар өөдө болгунча,
Арбагы артык Гүлчоро,
Андай күндөр кез келсе,
Жалгыз эмес миң чоро.
«Манастап» ураан чакырып,
Кыйкырыгы баш жарып,
Качырып кирген баатырдын,
Кайратын көргөн таң калып.
Бакайды сайган Мадыкан,
Оңолуп кайра болгунча,
Күүсү менен найзанын,
Көк Букадан аңтарып,
Сайып өтүп кеткенде.
Эңишке келген Суркоен,

Жел өпкөрөөк мал экен,
Камчы тийген ачынып,
Араандай оозу ачылып.
Тартса оозуна күч бербей,
Алып өтө бергенде,
Жанында турган Семетей,
Энөөлүгү курусун,
Керге келбейт бирерде!
Копбой калмак Мадыкан,
Муну чокуга тартып жиберсе!
Айбандан жаман Көк бука,
Жалгыз мүйүз маңдайда.
Мадыкандын алдынан,
Мүйүзүн салып чатына,
Үстүнө аны мингизди,
Көтөрүп алып тиргизди.
Сынып калган найзасын,
Жыгылган жерге таштаптыр.
Ачууланып ал чочко,
Балтасын ала баштаптыр.
Ошонгочо Семетей,
Айылда жүргөн немедей,
Ажал-өлүм маңдайда,
Келип карап турса да,
Кебелбей турат көрдүнбү,
Тайбуурулга ал минбей!
Тайтайып турган баатырды,
Жакын жеткен Мадыкан,
Балта менен чапканы.
Балтаны шилтеп иерде,
Барып жетип ал кезде,
Баатыр Гүлүс арстаның,
Бар күчүн жыйнап колуна,
Көт жактан келип бир сайды,
Көмүлгүрдү сооруга.
Манжунун ханы бадырек,
Түк эсепке албады.
Канчоро жете барганы,
«Кырк кабырга чети —деп,
Кый сүбөөнүн бети — деп,
Нар жагында сөөк жок,
Жука жериң ушу» — деп,
Болжоп найза ыргады,
Болжолдуу жерге урганы.
Такыр темир кийгени,
Урган найза сынганы.
Кур кол калып Канчоро,
Жарактан жаны тынганы.
Күүлөнүп келген алыстан,
Алмамбет уулу Гүлчоро,

Жан аябай найзалап,
Ач карышкыр шекилдүү,
Жан ачышып кайсаңдап.
Гүлчоро өтө бергенде,
Канчоро кирип, балта чаап,
Эрегишкен эки арстан,
Урушту мыктап салышты.
Ителгидей имерип,
Бири найза шилтесе,
Бири балта жиберип.
Ошондо араң Семетей,
Тайбуурул минди залкайып.
Ала-Тоодой даңкайып:
«Тур, Гүлүстөн, Канчоро,
Элөөсүздөн бул чочко,
Буурулдан сайды ыргыта.
Кара баштуу бендеден,
Жыгылбаймын бу чакка.
Арбагына жөлөнө,
Атам баатыр Манаска,
Эрегишип көрөйүн,
Эсирген бул тажаалга.
Качан болсо бир өлүм,
Жумуру баш адамга» —
Деп, Семетей баркылдап,
Атадан калган Аккүбө,
Чагылып күнгө жаркылдап.
Уңгусу темир, учу курч,
Учуна салган кара курч.
Ташты сайса сынбаган,
Сырнайзасын күү менен,
Мадыканга ыргады.
Канчоро, Бакай, Гүлчоро,
Кадыр алла колдо деп,
Чыгып төшкө жылганы.
«Кетирбестен убактын,
Манастын уулу чунактын.
Табайын — деп, — өчөшүп»,
Мадыкан чочко убактын.
Боз мунарык жер чаңдап,
Топурак учуп тумандап.
Көрсөтпөй күндү чаң каптап,
Көрүнсө кээде ал экөө,
Көп мезгилде көрүнбөй,
Салгылашат карсылдап.
Жарактын үнү чака-чак,
Алмамбет уулу эр Гүлүс,
Ар жоругу бар Гүлүс.
Асмандан жамгыр жаадырып,
Жердин чаңын арылтып.

Жайнаган манжу, казактар,
Кыргыздан келген төрт арстан,
Бир-бирине таанышып.
Семетей менен Мадыкан,
Күжүлдөшкөн баатырлар,
Көк талаада сайышып.
Күчү артык немелер,
Өлүмдөн кайгы түк жебейт,
Балта менен чабышып,
Бирин бири элебей.
Эки күн өтүп кеткенде,
Музбурчактын Аккубак,
Анжунун элин азгырып,
Элүү миңин котчу алып,
Жапандарды кубалап,
Суук Шиберге барганда,
Өзү жайчы Аккубак,
Күндү жайлап дубалап.
Анжудан элүү мин өлдү,
Өзү келди саламат.
Булар мунтип жүргөндө,
Манастын уулу Семетей,
Бир ишти калган элебей.
Эбин таап Мадыкан,
Билекке сайып ийиптир.
Билекте кашка тарамыш,
Такыр кыркып кетиптир.
Ошонгочо Мадыкан,
Салгылашып жүрүптүр.
Нымыгып бою тердебей,
Жаралуу болгон абасын,
Шалпысынан

6

көрүптүр.
Шашыла минип атына,
Эр Канчоро жөнөптүр.
Чубактын уулу Канчоро,
Лч айкырык, куу сүрөөн,
Ачуусу келсе кайран эр,
Жедигердин көп колун,
Жалгыз жүрүп жүдөткөн.
Карала тулпар ат минген,
Кабаттап темир кийинген.
Казабына келгенде,
Капчаны жерге кийирген:
«Кагылайын, хан аба,
Абамдын шайы кетиптир,
Уруксат бер уулуңа,
Мен барайын ушуга!» —
Деп, Бакайдан суранып,

Жооп сурап бата алып,
Чубактан калган Акнайза,
Чыңалап колго карманып.
Чымырканып Канчоро,
Мадыканга бет алып,
Бастырган жерден бакырып,
Барлык үнүн аябай,
«Манастап» ураан чакырып.
Караланы камчылап,
Алчыланып баратат.
Үнүн уккан баатырдын,
Анжу, манжу, казактар,
Калтылдашып карашат.
Учунан жалын күйгүзүп,
Өңөргөнү Акнайза,
Жалтылдатып баратат.
Ыраактан көрүп караанын,
Илебинен от жанган,
Ырайымсыз чоронун,
Ыдыгынан жадашат.
Канчоро жете барганда,
Шайы кетип шалдайган.
Талкаланып бүткөн бой,
Тарамышы кыркылып,
Такатсыз турган Семетей,
Чорону көрүп кубанган.
Анжу, казак бул журттар,
Алдында келип Канчоро,
Мадыкандан телп эте,
Ыргып кеткен неме эле.
«Бул күчтү кайдан тапкандыр,
Эки күн жатып, эс алып,
Эми кайра келгенде?» —
Деп, күркүрөп көпчүлүк,
Айыңдашып турду эле.
Канчоро жете келгенде,
Семетей атын бурду эле.
Семетей баса бергенде,
Мадыкандай эренге,
Баатыр чоро эр неме,
Бар күчүн аяп ченебей,
Бар тобокел мейли — деп,
Зыңгыратып найзасын,
Карс дедире урду эле.
Букасы менен булкуюп,
Бул Мадыкан бадырек,
Былк этип койбой турду эле.
Ителги тийген таандай,
Имерип жааган жаандай.
Чубактын уулу эр чоро,

Өзү мыкты шамдагай.
Чоңдугунан чочконун,
Тоо экен — деп, — жазганбай.
Албан түрдүү урушуп,
Ат арытып, чарчатып.
Салты жок уруш баштады,
Аянбай катуу жулкушуп.
Эки имерип Канчоро,
Удаа сайып өткөндө,
Оодарылбас кара таш,
Манжунун ханы Мадыкан,
Каардуу уруш баштады.
Ылачындай Канчоро,
Ырайымсыз ошого,
Бар кубатын бүт жыйнап,
Кулачын кыйла жазганы.
Кабуусуна келгенде,
Сом темирден уюткан,
Балта менен чапканы.
Белсенип чапкан балтага,
Менменсиген Мадыкан,
Бели сына жаздады.
А дүйнө кетип каларга,
Араңдан зорго тас калды.
Алдынкы сапар келгенде,
Алмадай учуп кетти эле.
Эми мага теңби — деп,
Эндирей түшүп оңолуп,
Эби келе түшкөндө,
Эр Мадыкан бадырек,
Кыйрына келген мезгилде,
Жалпагы менен балтанын,
Жаңзап өтө бергенде,
Карала аттан Канчоро,
Кайраты артык эр чоро,
Капкайда ыргып кетти эле.
Канчорого карабай,
Ажалы тарткан Мадыкан,
«Гүлчоролоп» чакырды.
Үнүн улай Гүлчоро,
Суркоен менен оргутуп,
Артынан чаңын бургутуп,
Эңишке кирген бүркүттөй,
Эки ийнин куушуруп,
Жан алгычтай түрү бар,
Жан алчудай сүрү бар.
Жагалданган жалкы шер,
Жан аябай качырган,
Ааламдан тапкыс асыл жан,
Кылга байлап таштады.

Кылымда мындай болгон жок,
Кыйын уруш баштады.
Жалгыз кылга байлаган,
Жан аманат карызды,
Эрлигин баатыр Гүлчоро,
Беттеше келген жеринде,
Мадыканга таанытты.
Урган найза күркүрөп,
Тийген найза табына,
Чыдай албай Мадыкан,
Сийдиги чыгып бүркүрөп.
Берен Алмаң көкжалы,
Белин бекем байлады.
Көз ачтырбай чочкону,
Үстөккө-босток сайганы.
Ар канча кылып аракет,
Алдында минген букадан,
Аңтарып сая албады!
«Найзадан айла кетти — деп,
Насибиң ушул белем — деп,
Имерип сайса бадырек,
Бу дүйнөдөн кеттим» — деп.
Сабына коло орогон,
Алыскы жоого жорогон.
Атасы баатыр Алмаңдан,
Мурас калган Айбалта,
Кыймылдатпай кесүүчү,
Кыя тартып таш чапса,
Жанын кайдан аяды?
Айбалтаны колго алды,
Комутта жазып, кур калып,
Кайра кирген кырданып,
Тап бүркүттөй сурданды.
«Эбине келсе бадырек,
Дүйнөдөн эми кетти — деп,
Үзөңгүгө тамандап,
Алдынкы ээрдин бек тиштеп,
Ачылса жолум шар болуп,
А дүйнө кеттик — деп, — тиштеп».
Арта салып ийинге,
Кош колдоп тартып жиберди.
Балтанын үнү чак — деди,
Түшчүлүк ыраак көп элге,
Жанында турган немедей,
Тундуруп кулак шак — деди.
Шай колдогон Гүлчоро,
Чапкан экен жакшы эле.
Төш жары энин келтирген,
Уютуп койгон сом темир,
Жарылып сырты кеткени!

Он сегиз миң ааламды,
Оруп-жыйып алчудан,
Опул-топул бат эле,
Бир орого салчудай.
Одурайган бадырек,
Ыргаган шамал теректей,
Элебеди бул чочко.
Кыймыл этип, солк этпей,
Кылчайып карап турганда,
Амалы кетип ушунда,
«Эми кандай кылам — деп,
Чын шайтаным кармады.
Көз ачтырбай урам» — деп, —
Кол тындырбай Гүлчоро,
Сырты кайсы, миз кайсы,
Үстөккө-босток төбөлөп,
Салып турат дембелеп.
Манжудан келген Мадыкан,
Андай уруш көп көргөн.
Качан чарчап чаалыккан.
Колун сунуп алдыртан,
Алмамбет уулу Гүлүстү,
Ач билектен кармаган.
Билекке манжа илинди,
Бул бадырек айбандын,
Баатырлыгы билинди.
Билегин толгоп кармады,
Колундагы айбалта,
Жерге түшүп калганы.
Ал кармаса Гүлчоро,
Жанын аяп калбады.
Сол колун сунуп имерип,
Жакасынан кармады.
Кудай өзү жаратат,
Кубаты артык жандарды.
Катуу силкип, бек тартып,
Манжунун ханы тажаалдан,
Алмамбет уулу арстан,
Оң колун сууруп алганы.
Жакадан чоюп тартышып,
Тамандаша калганы.
Тартышканда чыдабай,
Такыр темир сооттун,
Узун, туура бөлүнүп,
Чыгып кетти далдалы.
Суркоен менен Көк бука,
Аяк шилтер аларда,
Арга, медресе калбады.
Колдорун тартып алышпай,
Кан ичип кайра жанышпай,

Кармашкан бойдон көк түзгө,
Ал кезекте баатырлар,
Катары менен түштү эле.
Буттап темир курчанган,
Жан аяшпай ал экөө,
Белиндеги жынжырдан,
Быркылдатпай кармашты.
Балбандарча басышты,
Бардык күчүн салышты.
Аркасына сүрүшүп,
Этегин кайра түрүшүп,
Көрүп туруп ал экөөн,
Көпчүлүк жандан түңүлүп.
Жаркырап жерге күн тийбей,
Чаңга бети көмүлүп.
Кээ кезинде үндөрү,
Элге угулуп кай чакта,
Бирин бири серпишип.
Айкырышкан убакта,
Капкачандан бер жакка,
Катып калган кара жер,
Оргуштап агып, суу чыгып,
Толуп калды булакка.
Буттары тийген кара таш,
Чыдаштык бербей курган таш
Топурактай чачырап.
Бирин бири тиктесе,
Азуулары качырап.
Кош көөрүктүн отундай,
Көзүнөн жалын чачырап.
Эки күнү, бир түнү,
Эрикпестен кармашып.
Сооттун баары жоголгон,
Сонунда мындай болбогон.
Бирин бири жеңбеди,
Жеңүүгө алы келбеди.
Ошол кезде хан Бакай,
Салып жетип келгени.
«Чарчадыңар, арстандар,
Салгылашып кеттиңер,
Күнү-түнү сеп албай.
Керней, сурнай тарттырып,
Ажыратсак ал кандай?
Тогуз, он күн дем алып,
Ылгап жарак колго алып,
Беттешсеңер бул кандай?»
Бакай минтип барганда,
«Куру кантип жанам» —деп,
Алмамбет уулу ач арстан,
Ичинен кайгы, бушман жеп.

«Хандык өкүм өзүндө,
Кандай кылса кылар» — деп,
Унчукпай турду мостоюп.
Манжудан келген кызыталак,
Оозунан түтүн, буу чыгып,
Чокуга чапкан немедей,
Орго-баргы сөз кылып:
«Мен майдандан чыкпаймын,
Кыргыз атың өчүрүп,
Жоготпой сени түз кылып!
Мына бу уругу кытай Гүлчоро,
Өлтүрөмүн алдыда,
Жууруп ундай нан кылып!
Жебесем кумар чыгабы,
Семетей, Бакай ханыңы?
Бириң аттан жыгылсаң,
Бириң келип камына,
Уурулукча жоо алып,
Карабайсың буруттар,
Өзүңдүн алы жайыңа!
Койнумда алтын кудай бар,
Мен сыйынам ушуга.
Жазганбастан кудайдан,
Алмамбет уулу Гүлчоро,
Чокуга аны чапканга,
Арданам мен артыкча!» —
Деп, Мадыкан каарданып,
Көзүнөн жалын от жанып.
Суу көрбөй жаткан канча жыл,
Шорлуу чөлдөй кумсарып.
Кара нөшөр жаачу,
Жай күнүндөй бүркөлүп.
Кабагынан каапырдын,
Тийип турган жарык күн,
Туткасы анда кептенип,
Жаркырабай түнөрүп.
Оозунан көбүк буркулдап,
Соотун оңдоп курчанып,
Бүткөн боюн топчулап,
Кара боюн упчулап.
Алая капыр тиктесе,
Ал чочконун көзүнөн,
Алачыктай от чыгат.
Маңдайга келген тоо, таштар,
Чыдай албай таш кулап.
Карагай, кайың, теректер
Балталап кесип жаткандай,
Туруштук бербей карсылдап.
Көзүнүн чаары жеткен жер,
Муз жарылып тарсылдап.

Кыймыл эткен бүт жанды,
Калтырбай баарын соргон жер,
Токтоно албай калтылдап.
Күн тутулуп, карарып,
Ай чыга албай жашынып,
Каарынан коркуп чочконун,
Асманда жылдыз аз калып.
Кое берип Гүлүстү,
Букага минди камданып.
Аркага колун шилтеди,
Алып келген жүктөнүп,
Алтымыш балбан манжудан,
Жоо жарагын, кийимин,
Толуктап алып келгени.
Койнуна колун салганы,
Жакут менен көздөгөн,
Коло менен жасаган,
Колдой турган кудайын,
Колуна кармап алганы.
Калдыр-кулдур дегенсип,
Кашкайып карап күлгөнсүп,
Мойнун ийип, каш серпип,
Койнуна кайра катканы.
Көрүп туруп капырды,
Кабылан Бакай карыга,
Гүлчоронун айтканы:
«Айланайын, абаке,
Дем алдырам мени —деп,
Убара болбо, тегеле.
Кантип кайра жанайын,
Кол менен жасап кудайын,
Колдоп мени коет — деп,
Көйрөңдөнүп өкүрсө?!
Атам баатыр Манастын,
Арбагына сыйынам.
Алты күндөн ашырбай,
Арасында чочкону
Чанданды соргон дүйнө ушул,
Таруудай сөөгүн калтырбай,
Талкалап муну тоз кылам!
Менменсиген чочконун,
Өз кайратын башына,
Өлө турган күч кылам!» —
Деп, Гүлчоро Бакайга,
Кашкайып туруп кеп айтып, —
«Кайыр кош, аба, — деп айтып,
Сайып алсам чочкону,
Манжу, жапан, казакка
Найзага илип көтөрүп,
Алып барам ушуну.

Башаламан барбандап,
Ала көөдөк Канчоро,
Манжу менен жапанга,
Аралап кирип кетпесин.
Байкабай артын дардаңдап,
Тайбуурул менен абакем,
Бастырбасын салбандап.
Бекер убал байкасам,
Караанга келген кошунду,
Карандай кырып, кан чачмак.
Бир сураймын, абаке,
Атамдан калган Сырнайза,
Жеткирип аны берип бак.
Ылдамырак желиң — деп,
Айланайын, абаке,
Жеткиртип аны бериң» — деп,
Айтып турду Гүлчоро,
Арты-артынан кан какшап.
Барган менен Бакай хан,
Баатырлар болбой койгондо,
Баш байланып барбаса,
Майданда турган жекме-жек,
Жакырлар болбой койгондо.
Айрыкчасы Мадыкан,
Карарып болбой койгондо.
Өчөшүп ага Гүлчоро,
Баатыр жан болбой койгондо.
Бозжорго менен аргытып,
Чаң уюлтуп самсытып.
«Канчоролоп» чакырып,
«Каңкордон калган Сырнайза,
Алып чап» — деп, бакырып.
Оозунан кеп чыкканча,
Оро-пара маңдайда,
Көрүп турган Канчоро,
Найза өнөрүп чапты анда.
Алдында анын Суркоен,
Алмамбет уулу Гүлчоро,
Айбаттанып жоо сайган,
Адамдан артык шер чоро.
Куюшканын кыскартып,
Басмайылын бош тартып.
Боор олоңун бек тартып,
Алмамбеттин бадана,
Сары алтындан көздөгөн,
Самсыган кытай Бейжинде,
Салтка кийген тон ошо.
Үпчүлүгү үч тогуз,
Үпчүлөндү, эр чоро.
Топчулугу үч тогуз,

Топчуланды, шер чоро.
Куймалуу алтын үзөңгү,
Нардай болгон Сур атка,
Теппей ыргып мингени.
Тили таттуу, боору таш,
Буудай жүздүү, кара каш,
Ширин сөздүү, от көздүү,
Асталай сүйлөп кыз үндүү.
Чыбыктай бели буралган,
Жер бетинде жок эле,
Мындай сулуу жаралган.
Алагар көзү чолпондой,
Эр кулагы калкандай,
Кызылы кызыл, агы ак,
Карга тамган кан кандай?
Сыпаттап айтып болгусуз,
Тамылжып турат бети айдай.
Чачы тал-тал жибектей,
Ээрдиндеги муруту,
Найзага таккан түпөктөй.
Кара бою келишкен,
Күмбөзгө тарткан сүрөттөй.
Сырнайза колго тийгенде,
Күлүндөдү, сүйүндү.
Мадыкандын түрпөтүн,
Көзү көргөн хан Бакай,
Гүлчородон түңүлдү.
Жоо жарагы алдында,
Даярланган Мадыкан,
Кирген нардай чамынып,
Сокмоктуу найза колго алып,
Барып тийди качырып.
Сокмоктуу найза тийгенде,
Мадыкан муштап ийгенде,
Кез төш жары найзасы,
Бадана, соотун талкалап,
Чарайнасын жок кылып,
Колтуктун көбүк этине,
Төрт карышча киргенде.
Көк букасы бултулдап,
Желип өтө бергенде,
Сом этке найза тийгенде,
Алмамбет уулу Гүлчоро,
Чын ачуусу келгенде.
Кыйшая түшүп оңолуп,
Оргуштап аккан кызыл кан,
Капталынан куюлуп.
Султандын уулу чорого,
Мындай жара буюмбу?
Аз болгондо аккан кан,

Арыкта суудай куюлду.
Сырнайзаны колго алып,
Чын ачуулап умсунду.
Мадыкан бура тарткыча,
Чарайнанын четине,
Ай далынын бетине,
Качырып найза бир урду.
Күчтүү урган Сырнайза,
Бор сайгандай күрт этип,
Төш жары кирип, ал кетип,
Муштап өтө бергенде,
Уй мүйүзүн таянып,
Араң өөдө болду эле.
Далыдан аккан кызыл кан,
Көк буканы жошолоп,
Соорусунан куюлган.
Ант ичкендей арданып,
Манжунун ханы түгөнгүр,
Ачууланып саргарып.
Ал төш жары кирген Сырнайза,
Мадыканга канчалык?
Качырып жетти Гүлүстү,
Жаралуу каман кептенип.
Найзасын булгап имерди,
Балакеттүү түгөнгүр,
Бөйрөккө сайып жиберди.
Бөйрөккө найза тиерин,
Баатыр Гүлүс билгени.
Бөйрөгүнө тийгизбей,
Мадыканга билгизбей,
Машы чыккан эр чоро,
Ат капталга шалк этип,
Жыгыла берди ошондо.
Каңгып сайган найзасы,
Кайпып өтүп кеткени.
Мадыкандын Көк бука,
Сууда сызган балыктай,
Бурулганда булт этип,
Бута атым жерден көрүнүп,
Төрт туягы шырыктап,
Уйдан чыккан шум бука,
Кош кулагы шалактап,
Ача туяк шарактап.
Букасын кайра бурганда,
Кайра айланып бир сайса,
Жок болчудай көрүндү,
Эр Гүлүстөн жалганда.
Эсин жыйып жалактап,
Элөөрүгөн баатырың,
Оңолуп минип сермелип,

Алдындагы Сур атка,
Аябай камчы бир салды.
«Манастап» ураан чакырып,
Болумдуу чочко капырды,
Май сооруга бир сайды.
Ошол урган Сырнайза,
Томолонуп кетмекчи,
Утур келсе кыр ташка.
Таамай күчүн арнаган,
Май соорудан койгондо,
Мадыкандай чочкону,
Томолото жаздады.
Тоодой болгон бадырек,
Тонкоюп көтү кыйшайды.
Жаралуу болгон көк жолборс,
Жолуккан бенде соо болбос.
Алмамбет уулу эр Гүлүс,
Азыркысын ага окшош.
Баатырдан тийген найзаны,
Манжунун ханы Мадыкан,
Балбандык менен көтөрдү.
Ким көргөн мурун мындай жан,
Күч келген сайын күч алган?!
Зордугун капыр көрүнттү,
Суркоен оозун бургуча,
Султандын уулу Гүлүстүн,
Соорудан канын төгүлттү.
Гүлчоро минген Суркоен,
Өмгөчөктөп жыгылды.
Үстүндөгү Гүлчоро,
Топого башы тыгылды.
Букасы мыкты капырдын,
Сайганы жазбас жакырдын.
Алдындагы Көк бука,
Өкүрөңдөп жүгүрүп,
Өтө берди төрт бута.
Машы чыккан балбан эр,
Байыртан намыс алган эр.
Төрт аяктап тик туруп,
Сур атты тартты чылбырдан.
Сөөгү сак калган Суркоен,
Ыргып турду, чыйрак мал.
Эки жерден найза жеп,
Көбүк эт менен соорудан,
Гүлчоро жолборс көкжалдан,
Оргуштап агат кызыл кан.
Кошо минди эр Гүлүс,
Ат турганда ордунан.
Минген менен баатырда,
Найза саяр чама жок,

Анжудан келген чочкого.
Аккан каны төрт талаа,
Кимдер айтып, ким айтпайт,
Бендеде мындай чоң балаа!
Качырышып сая албай,
Бирине бири бара албай.
Ортосу алыс төрт бута,
Экөө турду түз талаа.
Оюна түштү Гүлүстүн,
О дүйнө кеткен эр Манас,
Ошол учур маалда.
Эки көзгө жаш алып,
Эбегейсиз кайгырып.
Түштүк жагын каранып,
Гүлүстөн турду ошондо,
Арбактарга жалынып:
«Акырет кеткен атамдын,
Арбагы келер болсочу!
Олуя заада Кошойдун,
Орою келер болсочу!
Орою бузук чочкодон,
Өзү колдоп койсочу!
Кыямат кеткен Алмамбет,
Көрбөдүм жүзүн дүйнөдө,
Эл айтат сенин атаң деп,
Кылчайып келер болсочу!
Кысылган мындай күндөрдө,
Кызыл кан аккан мезгилде,
Кыя карап койсочу!
Кытайдан келген Алмамбет,
Кыямат кеткен эчак — деп,
Бет алган жакка тырышкан,
Кебездей ичи аппак — деп.
Жалгыз уулу Гүлчоро,
Жан кыйналды жаман —деп,
Айланар күнү болорбу?
Армандуу кылып хан атам,
Арбагы эбеп жөлөбөй,
Манжунун ханы Мадыкан,
Агызып каным коёрбу?!
Көктеке сындуу ат минген,
Көпкөк темир кийинген,
Теминишкен душманын,
Жети кат жердин алдына,
Тим эле тирүү кийирген.
Акбалтанын Чубак хан,
Кызыгышкан урушта,
Суудай кызыл кан аккан.
Султандын кулу экен — деп,
Сүйөр күнүм болорбу?!

Суркоён минип Гүлчоро,
Жүрөр күнүм болорбу?!
Шолоктоп ыйлап мен турсам,
Султан Чубак арбагы,
Сөөбөй мени коербу?!
Кара калпак кыргагы,
Кабылан Манас чыйрагы,
Хан Жакыптын Сыргагы,
Телкызыл сындуу ат минген,
Сундуруп найза тартпаган,
Сумсайып жоодон качпаган.
Жолугушкан немени,
Жонуна найза аштаган.
Учурайт экен ошого,
Топурак баскан далай жан.
Карыпка жардам болорбу,
Ошол кабылан баатыр Сыргактан?!
Эң алдында мен өлсөм,
Өчөгүшүп чочкодон,
Эр Канчоро ал өлсө,
Караан болгон артында,
Эки чоро тең өлсө.
Арстандан калган туяктын,
Тулпардан калган чунактын,
Анда айласы не болор?
Кан жөткүрүп абакем,
Капталынан жаралуу.
Карыя Бакай абамдын,
Ак сакалын кызартып,
Кара мүртөз Мадыкан,
Кан кылып башын аларбы?
Атпай алаш кеп журттун,
Манжунун ханы бул иттен,
Амалы кетип каларбы?
Жамгырчынын Шаймамбет,
Манжуга барып сатылган,
Ал арсыз пайда табарбы?
Алп Жамгырчы карынын,
Каныкей энем баарынын,
Канжарлап кардын эшерби?
Кардап жүрүп чочколор,
Карыганда ошолор,
Так айласы кетерби?
Жалгызек менен Байтайлак,
Бул бадырек Мадыкан,
Башын кесип байланат.
Ак калпак кыргыз кайран журт,
Аргасын таппай сандалат.
Айчүрөк учса куу болуп,
Акун хандын шаарына,

Таап бергин — деп, — Чүрөктү,
Манжунун колу жык толуп,
Аны да жаман кыларбы?!
Түпкү төркүн ээси — деп,
Букардагы Ысмайыл,
Түпкү тирек сенсиң — деп,
Түп көтөрө кырабы?
Кылгылыкты кылабы,
Кызыталак манжулар
Кырып ийип, тынарбы?!
Кашкардагы Жоодарды,
Маргалан, Ташкен, Коконду,
Башкарып турган Сынчыны,
Чогултуп баарын жыярбы?
Чокко салып боорун жеп,
Чочконун жаны тынарбы?!
Ата болуп асырап,
Эне болуп алпештеп,
Эркелетип эл баккан,
Ала-Тоо кыргыз энеси,
Ээн таштап, бул жерди
Оюнда ишин кыларбы?!
Колотунун баарынан,
Шарылдап суу куюлган.
Суу оордуна сүт аккан,
Ааламда сонун Тыян-Шан
Торопоюн тоздуруп,
Топурагын боз кылып,
Туугандын баарын бош кылып,
Душмандын көөнүн кош кылып,
Күркүрөп капыр барарбы?
Күзгүдөй жарык тийген күн,
Гүлдөгөн кайран биздин жер,
Чүмкөнүп кара каларбы?!
Акырет кеткен төрт берен,
Ала-Тоонду эстесең,
Арбагың келе каларбы?
Атакемдин Ак күмбөз,
Ай ааламда даңкы бар,
Күл, талкан кылып бул чочко,
Кулатып бузуп саларбы?
Күмбөзү жок Манастын,
Оорагы өчүп каларбы?» —
Деп, буркурап Гүлчоро,
Көзүнөн аккан жашы бар,
Көп кыйналып турганда,
Алдындагы Суркоён,
Эсинен мурун жаныбар:
«Ажыратып, Гүлүстөн,
Ала-Тоонун чөбүнөн,

Айбандар көөнүн ачуучу,
Көк ала майдан төрүнөн,
Манжуга олжо кылгынча,
Суркоенду теги сен,
Аккула ата, ала жат!
Азыз хандын Алмамбет,
Арнап минген Сарала,
Арстандан айрып калтырбай,
Арбагың мени, ала жат!
Алп Чубак минген Көктеке,
Аккула менен барабар,
Атагың жүрөт эмгиче,
Суркоенду, ала жат!
Манжуга олжо бергинче,
Сырттан Сыргак баатырдын
Сындуу малы Телкызыл,
Суркоенду тарп кылбай,
Жалынам сага, ала жат!» —
Деп, Суркоен солкулдап,
Жетим калган баладай,
Ичин тартып болкулдап,
Айбан мал ыйлап турганда,
Күрпүлдөктүн куюшта,
Таамай түш болгон убакта,
Жер силкинип, күн өлүп,
Күн өлбөсө неткени,
Күүгүм тартып кеткени!
Капкара булут чогулуп,
Чүмкөлүп катуу коюлуп.
Жел күркүрөп, үн чыгып,
Түштүк батыш жагынан,
Тунарык кызыл сүр чыгып.
Каркайып турган Ала-Тоо,
Асман менен теңдешкен,
Жаш тилекти көргөндө,
Жалпайып жылма болчудай
Жашып башын ийишкен.
Карагай, кайың, тал, терек
Бороон, шамал урса да,
Шоодурабай дарак, таш,
Тилден калып унчукпай,
Дымыгып кетти кара жер.
Кызталак манжу дартынан,
Кыямат кайым болгондой,
Аңтарылып жер, асман,
Ар мүнөзүн байкасаң,
Астын-үстүн болгондой.
Таштан ташка секирген,
Назик муңдуу үндөрүн,
Аккан суулар келтирген,

Жер жайнаган чечекей,
Гүлдөрүн күбүп түшүрдү.
Күзгү коңур салкындай,
Өзүнүн өңүн өчүрдү.
Өйүз-бүйүз көп жандар,
«Алда кандай заман —деп,
Болду бүгүн жаман» — деп, —
Бирин бири карабай,
Талаада жүргөн айбандар,
Эмизе берди алмашып,
Өз баласын тааныбай.
Муңдуу сайрайт булбулдар,
Мурункудай наалыбай.
Ак муздун баары көгөрүп,
Жер жүзүндө бар нерсе,
Калды катып дени өлүп.
Ангычакты болбоду,
Ашкере келди бул жерге,
Арбагы Манас колдоочу!
Түштүк жактан сурданган,
Кызыл мунар арылды.
Жаркырап жерге күн тийип,
Күзгүдөй болуп жарыды.
Келе жатат төрт берен,
Көргөн жандар тааныды.
Тоонун баары оштонуп,
Томсоргон тоолор жок болуп.
Моюндарын көтөрүп,
Көргүн мени дегенсип,
Турнадай болуп койкоюп,
Гүлдүн баары чатырап,
Байчечекей жер жайнап,
Булбулдар сайрап, тил кайрап,
Муңдуунун көөнү ачылып,
Көк ала майдан жер бети,
Көргөндүн баары калды таң.
Камбар ата сылаган,
Ай соорунун түзүндө,
Минген аты Аккула,
Айбандан башка жаныбар,
Аккула минип залкайып,
Ала-Тоодой заңкайып,
Алдыда баштап айкөл шер,
Келе жаткан чагы бар.
Уй куймулчак Сарала,
Уюлгуткан бирөө бар.
Темир көк тулпар ат минген,
Көк темирден тоң кийген,
Көзөл Чубак келаткан.
Сырнайзасын зыңкыйтып,

Телкызылды кындыйтып,
Зерлүү таажы кийинген,
Өз кезинде Сыргактын,
Сексен нөөкөр кашында,
Күнү-түнү бир жүргөн,
Мындай дөөлөт ким көргөн?
Келген күкүк түрдөнгөн,
Күлө багып кашкайып,
Өңү жарык күзгүдөн,
Айкөл шерден айрылбай,
Ал үчөө катар бир жүргөн.
Кудай бетин нары кыл,
Күлгүн тартып жер күлүп,
Тиктенип чөптөр сүйүнүп.
Таштын баары жалтырап,
Жер ачылып жаркырап.
Нур чачылып жыт бурап,
Жан-жаныбар кыбырап.
Сүйкүмдүү сонун көрүнүп,
Жердин бети жыбырап.
«Кыргыздын колу келди —деп,
Жайнаган манжу, казактар,
Төртөө келип, жөн койбой,
Сойду эле кан кылып,
Кызылуюк дөөнү — деп,
Төртөөнө төртөө кошулду,
Эми кандай болду» — деп?
Баатырды көргөн далайы,
Эл тарабын карасаң,
Сүйүнбөгөн бир жан жок.
Жоо тарабын карасаң,
Күйүнбөгөн бир жан жок.
Бирде өөдө, бирде пас,
Ушундай экен дүйнө шок!
Жергелетип төрт баатыр,
Желе, жорто келатыр.
Сарала менен теңселип,
Кыраан Алмаң эңсенип,
Баатыр Гүлүс жанына,
Бөлүнүп жалгыз ал келип.
Сүйүнүп жашы токтобой,
Көз айырбай жалдырап,
Гүлүстөн калды шалдырап.
Азыз хандын Алмамбет,
Гүлүстөнгө айткан кеп:
«Тирүүмдө жүзүң көрбөдүм,
Алтын чырак бетинден
Алдейлеп, балам, сүйбөдүм.
Жай алган жерге тынч койбой,
Жалынып катуу наалыдың.

Манжудан чыккан Мадыкан,
Жан кыйналар эр эмес.
Тоо бузулуп дүркүрөп,
Сайларга келип жык толуп,
Агызып кетер сел эмес.
Келгин, балам, жаныма
Оң колунан бир кармап,
Оң колум күчүн бердим —деп,
Сол колунан бир кармап,
Сол колум күчүн бердим —деп.
Ойронун чыгар чочконун,
Ушул чакта манжунун,
Кайраты сага теңби — деп? —
Аркасынан сылады, —
Адам уулу далыңды,
Тийгизбесин жерге — деп.
Көрүшөрбүз да бир күн,
Жан кыйналып күч келсе,
Жаштык кылбай чакыр — деп.
Болгун, балам, турбагын,
Бул бадырек чочкону,
Кара жерге батыр — деп.
Бул өңдөнгөн сом билек,
Ар кайсы жерде элдедир.
Мадыканча болбосоң,
Тукум болбой жерге кир!
Караанга келген кошунга,
Катылбагын, тийбегин!» —
Сөзүн айтып болгунча,
Өйүздөгү көп жанга,
Ирмеп көзүн Гүлүстөн
Серпип кашын караса,
Көрүнүп турган бул төртөө,
Кай кеткени билинбейт,
Карааны жок эч жайда.
Апкаарыбай, калтарбай,
Манжунун ханы Мадыкан,
Атырайып түрү суук,
Карап турат маңдайда.
Караанын көздөн чыгарып,
Калкынан эми чыккандай,
Эр Гүлүстөн чыйралып.
Сырнайзаны колго алып,
Жан алчудай сурданып.
Өлгөндү көрүп көз менен,
Күлүңдөп өңү нурланып.
Бастырып жөнөй бергенде,
Мадыкан турат муну айтып:
«Сээрчисиңби, Гүлчоро,
Сени менен сүйлөшкөн,

Айтчы атын ким ошо?
Аккула минип шаңданган,
От жанып көзү маңдайдан.
Өзгөчө түрү бир башка,
Аккубө кийген кайсы жан?
Качырганын кайсаган,
Кагышкандан тайбаган,
Көк темирден тон кийген,
Көгала тулпар ат минген,
Көрүндү көзгө бир адам,
Көп адамдан сүрдүү экен,
Анын аты ким экен?
Сырнайза колдо зыңкыйган,
Шыргыйдай бою шыңкыйган,
Санды көрүп шашпаган,
Сан экен — деп — качпаган,
Сапырылган заманда
Санаада ишин баштаган.
Караса жүзү нурланган,
Качырса жүз миң кол алган.
Темир кызыл көк атчан,
Темингенин куткарбас,
Саңоору алтын шумкар жан,
Келгендердин ичинен,
Салакасы артылган
Зерлүү жака, алтын тоң,
Салты менен жамынган,
Аныңдын айтчы аты ким?!
Эки күндүн алдында,
Хан Бакай келген жаныңа,
Дем алып кийин келгин — деп,
Канчалык айтып жалынса,
Болбой койдум мен анда.
Ойлогомун ал чакта,
Оморо сайып алам —деп,
Ойдуңга каның жаям —деп.
Оюма келбей мен калдым,
Кутулуп сенден калар — деп.
Өз оюмда жүрчү элем,
Ак калпак кыргыз алашты,
Аяк асты кылбаган,
Коң төрөнү чабал — деп.
Туудурган атам Нескара,
Туруштук кылбай душманга,
Аралатып кыргызды,
Алда кандай иши — деп,
Көз кайкыган анжуга,
Хандык наам алганбы,
Кырмуз шаанын Мурадил,
Кылымдан чыккан чабалбы?

Деп, жүргөмүн башында
Баарысын айтып бир бирден.
Андан кийин Гүлүстөн,
Мага уруксат бергин сен,
Элиме барып келейин,
Эки күн жатып, дем алып,
Сегиз болдуң төрт элең.
Селдей каның агызып,
Эдебинди берейин!
Сөз талашып калкымда,
Өлүп кеткен алдымда,
Кызыл дөөнүн дартында,
Тамак ичпей келгемин.
Тамактанып алайын,
Ак айлаңды кетирип,
Талаада каның жаяйын.
Өлтүрдүм — деп, — кош болбой
Таласыңа барайын.
Таш талканын чыгарып,
Коргонуң талап алайын!»
Жоокалатып кеп сурап,
Жоо бөрүсү Гүлүстөн
Мунун жүрөгү канча — деп, — сынап.
Мадыкан айтып турганда,
Ак сакалы чайкалып,
Бозжорго менен чайпалып,
Жашы кыркта немедей
Досун көргөн хан Бакай,
Ажары айдай нурланып,
Келе калып кеп айтат:
«Э, кулунум, Гүлчоро,
Келип кеткен баятан,
Кербендерим муну — айтат.
Бир тоюучу ырыскы,
Тамагы бар бул иттин,
Ичпей турат бу капыр,
Ошол үчүн көөдөндөн,
Кылча жаны кыйылып,
Чыкпай турат бу капыр.
Байкап туруп алыстан,
Баятан бери карасам,
Элтме барып келсем — деп,
Мөөнөт сурап жалынган.
Барсаң барып, келгин —деп,
Айтсаң боло жаш арстан!» —
Абасы айтып анчалык,
Акылына сөз салып,
Кошко карай жөнөдү,
Кайра тартып жол алып.
Мадыканга Гүлчоро,

Айтмак болду шаңданып.
Кырчактын кыраан барчыны,
Шаңшыгандай Гүлчоро.
Жерге чыккан жашыл чөп,
Абанын жамгыр суусуна,
Аңсагандай, Гүлчоро:
«Э, Мадыкан, сен уккун,
Караанын көрүп шерлердин,
Кантеринди биле албай,
Айлаңды таппай удуктуң!
Аккула минип шаңданган,
Айбатын көргөн жалтанган,
Атагы алаш көп журттун,
Ала-Тоодой аркасы,
Ак калпак кыргыз журтунун,
Калдайган темир капкасы,
Көргөндө эстен тандыңбы,
Арбагы азыр тирүүдөй
Атакебиз Манасты?!
Алдыңкы келген айкөл шер,
Аты Манас баатыр эр.
Жүрөгү чыгат кыпылдап,
Көрүнүп койсо карааны,
Сага окшогон немелер!
Мени менен сүйлөшкөн,
Алгыр бүркүт түрдөнгөн,
Азыз хандын Алмамбет,
Кытайдан келген эр экен.
Мен Гүлчоро бакырды,
Анын уулу дээр экен.
Көз көрбөй, кулак уккан кеп,
Манжу, калмак, чүржүттөр,
Чогулушуп алган — дейт.
Кылымдар бою былк этпей,
Ажыдаар — деп — атанган,
Кытайга түйшүк салган — дейт.
Таарынып кытай ханына,
Манжу, калмак, чүржүткө
Бошотуп шаарын берген —дейт,
Ошондо кең Таласка келген—дейт.
Айкөл шердей зор баштап,
Алмамбет султан жол баштап,
Элүү төрт илек кол баштап,
Түрк уланы келген — дейт.
Анжу, манжу, калмакты,
Кытай, кыргыз бирлешип,
Бейжинден айдап чыгарып,
Түндүк жакка кууган — дейт.
Көпкөк темир кийинген,
Көгала тулпар ат минген,

Көргөндүн бою титиреп,
Кезүнөн жалын, от күйгөн,
Балта дөөнүн эр Чубак.
Беттешкенден жеңилип,
Көзү өтүп кеткиче,
Теңдигин колдон бербеген,
Түбү тектүү шер Чубак.
Сырнайзасын зыңкыйткан,
Таптаза боюн зыңкыйткан.
Тиктесе көзү сурмалуу,
Түлөк куштай кылтыйган,
Баатыр Сыргак хан ошо.
Чоң Бейжинде урушта,
Токсон уруу түрк уулу,
Алда канча санаксыз,
Анжу, манжу, калмакта,
Кармашты канча кеп көрдү.
Ошол күнү тайманбай,
Жалгыз жумуш бүтүргөн,
Жакыптын Сыргак тың уулу.
Тегин киши дебегин,
Келген төртөөн сен муну!
Бүткөн боюң чоюндан,
Эритип куюп койсо да,
Эбиң келди, Мадыкан!
Качалбайсың ажалдан,
Айтканымды мен кылам.
Алдыңдагы Көк бука,
Сен кептенип, Мадыкан,
Уйду минип не кылам?!
Кебетеңди байкасам,
Эки бетиң толуксуң.
Соруп жатып анжуну,
Семирип, чочко, болупсуң!
Көч-көч айдап, жол тарткан,
Өлүгүң калып талаада,
Казактын ити тоюнсун!
Эми имерип, бир сайсам,
Ээрден сени кыйшайтам.
Гүлчоро атым курусун,
Илип алып найзага,
Тебетейдей көтөрүп,
Манжу, жапан, казакка,
Аралап элге барбасам!
Уруксат бербей мен койсом,
Бир тойбой өлсөң жалгандан,
Арманың калар ар качан!
Бер жагы эки күн болсун,
Нар жагы жети күн болсун.
Арманың чыгып болгунча,

Барыңды ичип тоюнгун.
Кайтып келип бул жерге,
Кара койдой союлгун.
Болжолдуу күндөн кечикпей,
Өзүң келгин сен — деди.
Эрте, кеч байкап жүрөсүң,
Сен кептенип, аш уулап,
Кошко барбайм мен» — деди.
Ушу болот баатырдын,
Манжунун ханы капырга,
Мөөнөттүү жооп бергени.
Суркоен оозун бош коюп,
Башынан алып жүгөндү,
Эчтемеден камы жок,
Агытып атын жиберди.
Көк букачан Мадыкан,
Күңгүрөнүп бул айбан,
Кошуна барып далпайып,
Ашпоздору ашыгып,
Жапа тырмак камдашып,
Жалгыз жеген тамагын,
Жамактап аз айталык.
Чочкосу жок ал жерде,
(Чочкодон артык кем эмес)
Аюу менен сууру,
Арбын эле ал жерде.
Алман салып угузуп,
Анжу, манжу, казактан,
Алты жүз мерген жиберди.
Он бир аюу, беш жүз суур,
Бир күндө атып келгени.
Жылкынын этин жебеген,
Айып экен бир жери.
Уйдан сойду он үчтү,
Төөдөн сойду экини.
Койдон сойду бир жүздү,
Он бир аюу, беш жүз суур,
Он үч сыйыр, бир жүз кой,
Эки төөнү аа кошуп,
Баарын жалгыз жеп бүттү.
Кош тегирмен жүгүргөн,
Кош жаңырык үн салган,
Күрпүлдөктүн куюштан,
Бир өзөндү бүт ичип,
Какшытып аны соолутту.
Курсагын сылап чердейип,
Кош болуп капыр оштонду.
Алты киши түк тынбай,
Маңдайдан аккан терлерин,
Арытып, аарчып алалбай,

Күнү-түнү дем албай,
Бек кыйналды шордуулар,
Ташып тамак бералбай.
Кымыздан тарткан аракты,
Кылкылдатып бул чочко,
Жутуп турат, дем албай.
Арак, эттин баарысын,
Такыр жеди бадырек,
Өлбөстүктүн дарысын.
Алты батман нан жеди,
Ошондо да тоюнбай,
Кана тамак маа — деди.
Беш жүз уста жыйнады,
Найза, балта, кылычын,
Мизин ууга сугарды.
Жонундагы жаранын,
Каны менен ириңин,
Тарттырып аны чыгарды.
Бүткөн бою жеңилди,
Көк бука болду мингени.
Күн чекеге жеткинче,
Оозу тынбай жегени.
Күн көзү түш болгондо,
Шашылып жолго киргени.
Караанын көрүп капырдын,
Кан ичме доңуз баатырдын,
Гүлчоро атын кармады.
Жети күн жатты майданда,
Оозуна даам албады.
Токсон күндүк салышта,
Мындай нечен сайышта,
Тотугуп өңү калбаган,
Оозуна тамак албаган.
Карды ачып талбаган,
Кабылан туулган эр немең,
Калың элдин баарынан,
Кайраты артык кабылан.
Караанын көрүп капырдын,
Катыны эркек туугандай,
Каткырып күлүп сүйүнүп,
Суркоен белин чыңдады.
Атадан калган Сырнайза,
Мадыканга ыргады.
«Армансыз өлсүн чочко — деп,
Алдында сайып алсын» — деп,
Апкаарыбай турганы.
Көк камандай күркүрөп,
Күчү артык Мадыкан,
Көргөндүн бою дүркүрөп.
Элесин көргөн айбандар,

Эси чыгып бүркүрөп.
Жетип келди майданга,
Көөрүктөн чыккан жалындай,
Эпкини катуу күжүлдөп.
Аял кылып турбады,
Ал Мадыкан бадырек,
Аргытып найза урганы.
Найзаны күүлөп сунганда,
Учунан жалын, от күйүп,
Жолум үйдөй чок күйүп.
Алдындагы Көк бука,
Ок жетпестей жүгүрүп.
Кейпин көрүп чочконун,
Эр Семетей, хан Бакай,
Канчоро баатыр үч арстан,
Турушту андан түңүлүп.
«Кыйырга эми келди» — деп, —
Гүлүстөн турат сүйүнүп.
Сокмогу менен найзанын,
Соолгон чочко муштады.
Кенебеген Гүлүстөн,
Кеңири бул жалгандан,
Кетип кала жаздады!
Атынын жалын кучактап,
Чарайнасы жарылып,
Быт-чыт болду нечен кат.
Бул бадырек Мадыкан,
Гүлүстү урган найзада,
Улуу Инген тоосун бир сайса,
Томоруп түптөн таштамак!
Өзү сайып кош болуп,
Көк Бука менен оштонуп,
Кыя тартып, бир сайып,
Өтө берди кош болуп.
Найзаны муштап, тартканда,
Талкаланып чарайна,
Быт-чыт чыгып жатканда,
Кол арыктай шарылдап,
Эр Гүлүстөн баатырдын,
Соорудан каны акканда.
Кездемдин учун кылайтып,
Кезегерип найза чунайтып.
Керене күлүк Сур атты,
Камчы берип чуратып.
«Көтөндүн бүрмө чети — деп,
Алтын ээр калмакча,
Аркасында кашы — деп,
Качырып найза урчуу жер,
Нак капташтың ушу» — деп, —
Сундурган найза тартпады,

Сегиз көчүк кошууга,
Сырнайзаны аштады.
Тоодой болгон бадырек,
Тоңкоюп жерди жазданды.
Кылбай койбойт Гүлчоро,
Оозу менен айтканды.
Алдындагы Сур атты,
Ооздугун тартканы.
Имерилип айланды,
Эң эле жаман карарды.
Эндиреп жаткан чочкону,
Эмчектин асты көбүк эт,
Үстүртөн найза мадады.
Таамайлап келип бек сайды,
Аркасынан Сырнайза,
Учу чыгып кылтайды.
Найзаны сайып таштады,
Имере кармап балтаны,
Кан ичме минген Көк бука,
Орой төбө чокуга,
Уңгусу менен бир салды.
Балтаны тартып алганда,
Катуу чапкан сом балта,
Мээсине орноп калганда,
Төрт аягы тыбырап,
Өкүргөн үнү көк жарып,
Көк бука өлүп калганы.
Балтаны байлап жанына,
Салып жетип келгенче,
Мадыкандын алдына,
Найзаны кармап сабынан,
Ыкшап сайып абыдан,
Так көтөрүп алганы.
Мадыкан менен Гүлчоро,
Оор келип Сур атка,
Жүрө албай калганы.
Өзү айбан Суркоен,
Алдынкыдан бешбетер,
Аккан дайра, тоо, ташка,
Айрыкчасы Тыян-Шан,
Бек жалбарып ушуга:
«Колдогун, мени дем берип,
Айланайын, Ала-Тоо,
Суусун ичкен колот, коо!
Чөбүң күрүч, сууң сүт,
Ала-Тоо, мага бергин күч!
Салкындуу жыпар, сайың түз,
Залкарлуу тоом бергиң күч!
Үстүмдөгү Гүлчоро,
Эбегейсиз шер болуп,

Жеңе албай тегеле,
Адам уулу тең болуп.
Найза илип Семетей,
Мадыканды көтөрсө,
Басалбай турсам майышып,
Шерменде айбан мен болуп.
Кандырып суусун суу берип,
Суркоенду тааныткан,
Ак карлуу ата Ала-Тоо,
Алсызга медет кылбасаң,
Мындай тирүү болгуча,
Өлгөнүм жакшы курган жан!»
Коргошундай таш эрип,
Суркоен ыйлап теңселип.
Буркурап айбан турганда,
Ала-Тоонун ардагы,
Арстан Манас арбагы,
Алдында минген Кула атты,
Куюндан бүткөн бул атты,
Кыз олуя Кең-Колдон,
Күрпүлдөккө узатты.
Ак калпак кыргыз элине,
Атасындай асырап,
Ак сүтүн берген Ала-Тоо,
Жардам кылып Сур атка,
Созуп мойнун узартты.
Азар түмөн айбанды,
Асыраган Ала-Тоо,
«Аккула менен баргын» — деп,
Ак кайыпка тоо айтты.
Ак кайып менен Аккула,
Кирип келди жер чаңдап,
Күрпүлдөктүн куюшка.
Аркырап үнүн чыгарып,
Кишенеди Аккула.
Чылбырын илип мүйүзгө,
Жетеледи ак кайып.
Кайнап турган калың эл,
Баарысы көрүп, тан калып,
Белин тартып, бут серпип,
Эки дөөнү көтөрүп,
Анжу, манжу, казактын,
Жүз элүү миң аскерден,
Ашып калган немеси,
Жүрөгү чыгып баарынын,
Баатыр шерден сүрдөдү.
Ташкындуу күчүн бергендей,
Аркайган мөңгү, ак баш зоо,
Кайрат кирип кайыптан,
Турган тулпар баспастан,

Бутун серпип, күч жыйнап,
Жорголой басып ыргыштап,
Жолго түшө калганы.
Ошондой кылып жоо сайган,
Найзага илип калдайтып,
Анжу, манжу, казакка
Көтөргөн бойдон ал барган.
Анжулук жандан түңүлүп,
Аккубак катуу сүйүнүп.
Керимбай менен Үмүтөй,
Эң эле жаман күйүгүп.
Жетелей чаап, боз бээсин,
«Садага кылам эрге» — деп, —
Агеркеч келет жүгүрүп.
Кара тоодой калдайтып,
Мадыканды Гүлчоро,
Көтөрүп алып келгенде,
Аттан түшүп аламан,
Амандык сурап бардык жан.
Ызы-чуу болуп чуркурап,
Баары турду зыркырап.
Хан Бакай абаң карыя,
Эр Семетей, Канчоро,
Салып жетип келишти,
Гүлчоронун жанына.
Эсендик айтып сурашып,
Жай жайына түшүрдү,
Аскердин баарын чубатып.
Эртеси элди жыйдырды,
Эр Семетей кеп кылды:
«Жапан менен анжуну,
Ким барып аны чыкырды?» —
Деп, Семетей айтканда,
Эч кишиге кеп бербей,
Керимбай айтты сөзүн жай:
— Жапаанга барса, мен бардым
Манжуга дагы мен бардым,
Аларга кабар мен салдым.
Хан Үмүтөй жумшады,
Барбаймын — деп — айтпадым.
Жыйнап келдим бул элди,
Кыдырып келдим кеп жерди.
Барган күнөө менде бар,
Баргызган мени Үмүтөй.
Чакырган күнөө менде бар,
Чакырткан мени Үмүтөй.
Кырк миң алтын пул берип,
Кызылуюк чоң дөөгө,
Кылкылдаган деңизге,
Кыямат жакын бир жерге,

Барып келгин сен —деди,
Тил билесиң бар — деди.
Барып келдим аларга,
Барып абал айтканда,
Баары келди бул жайга.
Алдына миңден алтынды,
Алман салдык байларга» —
Деп, Керимбай айтканда,
Анда Семен мындай дейт:
«Калжыраба, Керимбай,
Капкайдагы бокту жеп.
Манжу, жапан элдери,
Караанга келген аскерин,
Бас десе басып келгенсиң,
Жай-жайына сен кеткин!
Атың менен тонунду,
Олжолоп алып нетейин?
Жөө, жыланач калтырып,
Азапка салып нетейин?»
Аскер башы алардан,
«Баш киши мында кел десе», —
«Мен элем — деп — башчысы»,
Бир киши чыкпайт алардан.
Баш билги болгон коркушуп,
«Башыбызды алат» — деп, —
Коркконунан кобо албай,
Ордунан өөдө туралбай,
Эси ооп турганда,
Жапанга аскан чүпүрөк,
Как ошондон белгилеп,
«Жашынсаң да белгилүү,
Тур ордуңан келгин — деп, —
Ордуңан тур» — дегенде,
Чанданы тура калалбай,
Жыгылып, кооп темтеңдеп,
Белгилүү болуп калгандар,
Жүгүнүп бели эңчеңдеп.
Буластаган далайдын,
Буту, колу бүгүлдү.
Миңге башчы болгондон,
Манжудан турду миң киши,
Жапандан турду кырк киши,
Казактан турду он киши,
Мадыкандын чатырга,
Чогултуп баарын киргизди.
Семетей менен хан Бакай,
Басып булар кирбеди.
Баарысынын үстүнө,
Баатыр Гулүс киргени.
«Нак кан ичме келди» — деп,

Баарысы андан сүрдөдү.
Жыйылган тиги топ элге,
Гүлчоро мунтип сүйлөдү:
«Кызылуюк, Мадыкан,
Кылымды соруп турганда,
Кылган ишин сен, — деди,
Журт болбой кара жерге кир,
Катар өлсө ал экөө,
Эң курбаса куржуңдап,
Курчап кирип барууга,
Куурагыр, алың келбеди!
Өз жеринде ал экөө,
Орой сөздүү эр беле?
Уруп-согуп көп тилдеп,
Жалкытканбы силерди?
Башчың башчы болгунуң,
Жалгыз башка ээ болуп,
Аты жогуң жөө болуп,
Баштап алып аскериң,
Баарың кетип жоголгун!
Азык-түлүк, ок арткан,
Алда кандай заман — деп,
Алдын алып тон арткан,
Төөнүн баарын таштагын.
Аттуун канча, жөө канча,
Эсебиңди айткының!» —
Деп Гүлчоро айтканда,
Жапандыктар жабырап:
«Атыбыз жок, жөө келдик,
Үч ай болду келгели.
Ат миништи үйрөндүк,
Жылкы деген мал болбойт,
Биз жылкыны билбейбиз,
Чарбага жарды жерибиз.
Далайыбыз алдында,
Качып жолго киргенбиз.
Минген жылкы баарысы,
Керимбай менен Үмүтөй,
Өз элинен алышты.
Кызылуюк дегенге,
Согат кылып барышты.
Жаныбыз калса чоң олжо,
Биз ыраазы ошого», —
Деп, чуркурап турушту.
Жапандык айтып болгондо,
Манжудан айтты канчасы,
Анталашып мунчасы:
«Жүз миң аскер биз келдик,
Аттуу келген элүү мин,
Аты жогу элүү миң.

Казактан алдык жөө аскер,
Казактан алдык атты да,
Аттуу болдук баары аскер.
Жөө кетели барыбыз,
Көп болду казак чыгымы,
Элүү миң аттуу аскердин.
Музбурчактын Аккубак,
Качып кеткен жапанды,
Табабыз — деп, — кубалап,
Күндү жайлап дубалап,
Муздатып жолго салды эчак.
Ырайым кылсаң калганга,
Кыйылып кетчү бир жанга.
Нааразы биз болбойбуз,
Элүү миң атты алганга». —
Деп, айтканда алардын,
Кабыл алып айтканын.
«Аты жогун аттуусу,
Таштап салып кетер» — деп, —
Найза, мылтык, балтасын,
Баарын берди колуна.
Азык-түлүк, нан, чайын,
Алтын, күмүш акчасын,
Калтырбай берди алардын:
«Мылтыгың бердим колуңа,
Бекер элге катышып,
Калба салба жолуңа.
Кардың ачса кийик бар,
Каптал-каптал коолордо,
Заңкайган бийик зоолордо.
Атып жеп, жаның багып кет,
Турба, жөнө, жолуңа!
Башкарып келген аскерди,
Бийлик бердим силерге,
Төкпөй-чачпай буларды,
Алып кеткин элиңе!» —
Деп, Гүлчоро айтканда,
Күлүңдөшүп сүйүнүп,
Суурча жонун түйүшүп,
Чубап булар жөнөдү.
Семетей калыс экен — деп,
Көзү жетти айгине.
Дөөлөр айдап келбесе,
Кыргызды чаап алсак — деп,
Келбейт элек бул жерге». —
Деп, сүйлөшүп кушулдап,
Куржундары мойнунда,
Манжу менен жапандык,
Курттай болуп чубуруп,
Булар түштү жолуна.

Агеркечтин үйүнө,
Арстандар келип түштү эле,
Куруп калган Үмүтөй,
Жандан күдөр үздү эле.
Чай, тамагын ичкенде,
Казактын элин жыйдырып,
«Жаш баланы азгырып,
Кас кылгандыр бирөө — деп,
Мында жок азыр күнөө» — деп.
Акыл, насаат кеп айтып,
Үмүтөйдү жемелеп,
Сөз аягы, сокмогу
Керимбайды тебелеп.
«Эки күн малың жыйгын —деп,
Көчтүн камын кылгын» — деп,—
Жаккан отун өчүрдү,
Казакты айдап көчүрдү.
Алматы, Алтай, Сары-Арка,
Жай жайына кондурду.
Жай алдырып казакты,
Кетер маалы болгону.
«Көзүң ала, ичиң заар,
Сенден чыгат далай чаар!» —
Деп, Керимди кекээрлеп,
Семетей айтып койгону.
Жалпы казак элине,
Үмүтөйдү хан койду.
Бузуку кул Керимбай,
«Эми эбимди табат» — деп, —
Көп акылды ойлоду.
Ойлогон менен ал канча,
Барар жери болбоду,
Саргарып өңү ооруду,
Асылган оору коебу?
Шайы кетип Керимбай,
Сакаяр чара болбоду.
Үмүтөйдү чакырып,
Оюнда кебин салганы.
Жаш Үмүтөй баатырды,
Дагы азгырып алдады:
«Кеп айтамын мен —деди,
Кеңешимди бил —деди.
Сүрөтүндү хан койду,
Мындан кийин Семетей,
Сени эсепке алып коебу?
Байкап жүргүн ар качан,
Өзү билип иш кылат,
Сага кеңеш салбастан.
Каныкейден кете албай,
Агеркечтен өтө албай,

Хан атады наамыңды,
Мындан кийин Семетей
Чыгарбайт сенин дайыңды.
Кеңештен качан кур калсаң,
Себеп кылып ошону,
Бул үчөө карып чал болот,
Беттешип көргүн бир жолу!»
Бузуктун ушул кеңеши
Үмүтөйдү өлүүгө,
Буруусуз себеп болгону.
Кызыл кыя талаада,
Коңурбай менен сүйлөшүп,
Семетей башын алганда,
Жолунда турса Үмүтөй,
Тепсеп өтүп Семетей,
Кеңешсиз кетип калганда.
Керимбай кебин ойлоочу,
Агеркеч айтса тил албай.
Болбой барып Таласка,
Ошондо өлөт болжолу.
Күдүр молдо бакырды,
«Эр Семетей жумшаган,
Коңурбайдын жылкысын,
Айдап кет — деп — акыры».
Семетейден ажырап,
Кетечиде жүргөндө,
Карагулдун өлгөнүн,
Хан Коңурбай укканда,
Арбын киши жибериپ,
Айдатып кеткен жылкысын.
Күдүр молдо кеп айтып,
Көргөн-билген немесин,
Баштан аяк көп айтып.
Күдүр кеби бүттү эле,
Эр Семетей Бакайга,
Канчоро, Гүлүс баатырга,
Агеркечтин үйүнөн,
Аттанар мезгил жетти эле.
«Ала кетет мени» — деп,
Өз жанынан Керимбай,
Тируүлөй үмүт үздү эле.
Эртең кетет — деп — угуп,
Көк ташка кошуп күчала,
Майга ачытып ичти эле.
Элебей ичкен эң жаман,
Боор, бөйрөк эзилип,
Кызыл кан агып курсактан,
«Керимбай ооруп жатат» — деп,
Эр Семетей кеп уккан.
«Сак болсо ала кетейин,

Өлөр болсо зилинде,
Канын жүктөп нетейин?» —
Деген ойдо Семетей,
Барып кирсе үйүнө,
Ушул бүгүн өлчүдөй,
Узап барса күүгүмдө.
Өлүп кетти Керимбай,
Күн көзү түш мезгилде.
Таластан келген төрт берен,
Аттанып жөнөп кетти эле.
Ат-Башы менен Нарынды,
Аралап басып буларды,
Айлына аман жетти эле.
Муну мындай таштайлы,
Семетей менен жалгыз көз,
Сайышынан баштайлы.

СЕМЕТЕЙДИН ЖАЛГЫЗ КӨЗДҮҮ АДЫКӨЛДҮ САЙЫШЫ

Бетпак тоону жердеген
Түркмөн деген эл деген,
Ал түркмөндү башкарган,
Жалгыз көз деген эр экен,
Маңдайында жалгыз көз,
Бендеден башка шумдуктуу,
Бир бөлөкчө жаралган,
Теңдешип бенде жеңбеген.
Өзү балбан адамдан,
Ар канча балбан болсо да,
Башка жакка барбаган.
Шүкүрлүүнүн тоосунда,
Карагайлуу коосунда,
Карманап деген бар эле,
Кара дөө деген иниси,
Ага-ини жан эле.
Карманаптын алганы,
Эр Манастын эжеси,
Кардыгач деген кыз эле.
Жакып хандын тун кызы,
Манас менен киндиктеш,
Карманаптын колунда,
Далай малы бар болуп,
Коломтолуу бай болуп,
Козголбой жатчу неме эле.
Түркмөндөгү жалгыз көз,
Үйүндө жатып ойлонуп,
Тегеренип толгонуп:
«Күчүм болсо ушундай,
Орустан киши катылбай,
Баатырлыгым ушундай.
Бараңдан киши катылбай,

Букар менен Шам шаарын,
Чаап алсам болбойбу?
Карманаптын жылкысын,
Айдап алсам болбойбу?
Жакыптын кызы Кардыгач,
Карманаптын алганы.
Аялдан сулуу сонун — дейт,
Тартып алсам болбойбу?»
Канча жылдан бер жакка,
Козголбогон түгөнгүр.
Өзүнүн аты Мадыкөл,
Кошумчасы Жалгыз көз,
Өлүм айдап, кан тартып,
Өзү үйүндө жата албай,
Карманапка жөнөдү.
Элинен тандап кол жыйнап,
Аз жыйнабай мол жыйнап,
Беш миң киши нак ылгап.
Аш-тамагын көп алып,
Арбын кошун кол айдап.
Бетпактыдан аттанып,
Шүкүрлүү көздөй жол тартып,
Карманап көздөй оң тартып.
Келе жатат Мадыкөл,
Керней, сурнай чуулатып.
Арада нече конуптур,
Алда канча жол басып,
Шүкүрлүү жетип болуптур.
Шүкүрлүүнүн жери жай,
Карманаптын калкы бай.
Улуу, кичүү дебестен,
Элинин баары жалпы бай.
Өзү тажик мусулман,
Мунун журту илгертен,
Чачылган эмес, бузулган,
Жылкы алам —деп,—Жалгыз көз,
Кол салып келди ушундан.
Арага киши жиберип:
«Карманап мага келсин —деп,
Үзөңгүмдөн кучактап,
Таманымды өпсүн — деп,
Эли, журтун башкарып,
Хан болуп жата берсин — деп,
Каалаганым Кардыгач,
Катынын тартып кетем» — деп.
Келген киши кеп айтып,
Калтырбай кепти теги айтып.
Карманап өтө бузулуп,
Каарданып тутулуп:
«Кара дөө иним кайда — деп,

Кайрат кыл, белиң байла —деп.
Дөө деген сенин атагың,
Бастырып үйдөн чыкпайсың,
Ушунуңа капамын!
Жайы, кышы тап жылбай,
Жалгыз үйдө жатасың.
Бересиңби түгөнгүр,
Жалгыз көздүн жазасын!»
«Айланайын, акебай,
Айтасың сөздү ар кандай.
Жалгыз көзү бар болсо,
Сокур эмес сак болсо,
Желмогуз болуп жүрбөсүн?
Каныбызды сорбосун?
Калтырбай союп койбосун?!
Адамдын этин жейт дечү,
Төкпөйт деген сорпосун.
Кара дөө атым болголу,
Ат бастырып чыкпадым
Же сайышып душман жыкпадым.
Кардыгачты бер десе,
Анча неге сыздадың?
Бербейсиңби катынды,
Албайсыңбы малыңды,
Хандыгың башта бар болсо,
Дагы аласың катынды!»
«Бокту жеген акмак — деп,
Болбогон кепти кылат — деп,
Катынын тартуу кылганда,
Калган эл укса уят кеп!
Мен өзүм да баатырмын,
Жалгыз көз кандай кылат» — деп.
Эл чогултуп, туу сайып,
Азыраак кошун куралып,
Астынан чыгып, жол тосуп,
Жалгыз көзгө жол кошуп.
Ак асаба желегин,
Асманды көздөй аштатып.
Атыш, чабыш кылбастан,
Сайышар жерин басташып.
Күтүп турду Карманап,
Жалгыз көздү сакташып.
Жалгыз көз жайы ушундай,
Жаандан ашкан кыйын ай.
Чын ачуусу кармаса,
Чийки жеп коет, адамды ай.
Жылында киши берүүчү,
Урумдун эли чыдабай!
Орустан алман алуучу,
Кыздан салык салуучу.

Кебеп кылып адамды,
Жеп бүтүрүп жануучу.
Адамды көрсө түк койбойт,
Айбаты катуу эр ушу!
Мурунунун үстүндө,
Муштумдай болгон жалгыз көз,
Адамзатка окшобойт.
Кан куйгандай кызыл көз,
Орто бойлуу тууралжын,
Угуп турсаң кызык сөз!
Кыздан алман алучу,
Койнуна анын жатучу.
Башканы эмес катынын,
Жеп алчу канкор капырың.
Жылбас чабдар аты бар,
Минип алган баатырың:
«Карманап деген сенби — деп,
Кардыгач кызык көрүнсө,
Кармашар болсоң келгин» — деп.
Бу да мыкты бек айбат,
Тартынган жок тайгактап.
Жалгыз көздү тургузбай,
Артынан өлүм айдактап.
Беттешип кире барганда,
Карманап сайып калганда,
Карманаптын найзасын,
Кармап алды жазганбай.
Кара дөө жетти артынан,
Агасын карап туралбай.
«Ага-ини келет — деп,
Намыс кылып уялбай.
Мендей баатыр болобу,
Экөөнү каттап бир албай?!»
Кара дөөнүн найзасын,
Мадыкөл дагы кармады.
Карманап менен Кара дөө,
Тарттырып ийип найзасын,
Куру кол болуп калганы.
«Көзүң көрүп турчу — деп,
Куп кылар ишим ушу — деп, —
Өз элинин ичинен,
Кызыл тору жигитти,
Кычырды — бери келгин» — деп.
Чыкырып алып жигитти,
Ким билет мунун жумушун?
Жанындагы жигити,
Жалдырап карап турушу.
Колунан анын кармады,
Канжарлап кардын жарганы.
Көрсөтүп туруп майданда,

Чыркыратып жалмады.
Көрүп турган капырды,
Коркпой бенде калбады.
Кара дөөнү шилиден,
Сол колу менен кармады.
Карманап болсо оң колдо,
Кар кылышы болжолго,
Жакып хандын Кардыгач,
Качырып жетти ошондо.
Өзү катын карыган,
Мүчөсү эркек далыдан.
Кара дөө менен эр Манап,
Кардыгачка жалынган.
Сууруп алып найзасын,
Кетирди мунун айласын.
Кутказды кайын инисин,
Кутказды Карманабын.
Жедирбестен жырткычка,
Ажыратып экөөн тең,
Бура тартып, дуу коюп,
Издемек болду Кардыгач,
Семетей сындуу инисин.
Таппай калды дөөлөрдү,
Ташка чыгып аралап,
Качып кеткен жөөлөрдү.
Элин койбой көчүрдү,
Жылкысын койбой жылдырып,
Баарын айдап кетирди.
«Дагы элден калды» — деп,
Аралап жүрөт тоолорду,
Аңтарып жүрөт коолорду.
Тогуз күндүн ичинде,
Алты жигит, беш кызды,
Он бирин союп жеп болду.
Жата турсун Жалгыз көз,
Жарма ордуна кан ичип.
Ойной турсун Жалгыз көз,
Нан ордуна киши жеп.
Жан аябай Кардыгач,
Семетейге кетти издеп.
Өзү көргөн жол менен,
Кең Ташкендин ой менен.
Наманген басып аралап,
Аягы өөдө Таластын,
Күмбөзүн көрдү талаадан,
А дүйнө кеткен Манастын.
Куран окуп Манаска,
Кудайына сыйынып,
Элечек жок башында,
Эркекче кийим кийинип.

Эр Семендин үйүнө,
Барып түштү Кардыгач.
Тааныган жок Семетей,
«Кайдан келген киши» — деп?
Ал аңгыча болбоду,
Ак сакалы жарк этип,
Күн нурундай жалт этип,
Хан Бакай кирди эшиктен.
Карап калып кабылан,
Карындашы Кардыгач,
Көргөн жерден тааныган.
Жолун кууп Манастын,
Эже дээчү мурунтан:
«Эжеке, аман жүрдүңбү?
Эрмекке бала сүйдүңбү?
Эркекче кийим кийинип,
Кыйынчылык көрдүңбү?
Өзүң басып келипсиң,
Кыргынчылык көрдүңбү?»
Кабылан сурап калганы,
Көзүнүн жашы бурчактап,
Кардыгач кебин салганы:
«Бетпак тоону жердеген,
Баары түркмөн эл деген,
Ал түркмөндү башкарган,
Жалгыз көздүү эр деген,
Адамдын этин чийки жейт.
Орустун элин жадатты,
Урумдун элин каратты.
Мени соогат берсин — деп,
Карманапка кат жазды.
Бербеймин —деп, Карманап
Кошун курап, кол жайкап,
Намысына талашты.
Карманап күчтүү эр эле,
Мени менен бир тууган,
Манасымдай шер эле.
Кайын иним эле Кара дөө,
А дагы кимден кем эле?
Экөө катар качырса,
Сууруп алып найзасын,
Куру кол койду жөн эле.
Намысым үчүн эркекче,
Кийинип алып мен бардым.
Ажыратып дөөлөрдү,
Ажалынан кутказдым.
Алдыңа келдим мен мында,
Өзүң билгин калганын!»
Семетей угуп туруптур,
Сөзгө көңүл буруптур.

Эженин жүзүн көрбөгөн,
Ким экенин билбеген.
Эми билди Семетей,
Чоролорду чакырбай,
Бастырып кетти жапжалгыз,
Чоң экен — деп кенебей.
Адамдын этин жей турган,
Жалгыз көздөй жырткычты,
Бучкагына теңебей.
Бастырганда Кардыгач,
Баса минди атына.
Кирип алды ал ээрчип,
Семетейдин артына.
Күйүп ичи жалын, чок,
Курган малдын дартында.
Аябады жалгыз — деп,
Семетейдей жакырды,
Ал өңдөнгөн капырга.
Намангенден өткөндө,
Ташкенди басып кеткенде.
Шүкүрлүүнүн тоосуна,
Ошого жакын жеткенде.
Эки жагы бийик тоо,
Орго жери терең коо.
Кырында кайкы белес жол,
Адам ашчу жери ошол.
Жалгыз кыя атанган,
Кадымтен бери бел ошол.
Семетей чыкты койгулап,
Буурул менен теги ошол.
Эжесин карап көрбөдү,
Өзү жалгыз кудайдын,
Өкүмүнө көнгөнү.
Дүрбүнү алып койнунан,
Көзүнө салып көргөнү.
Шүкүрлүү бетин караса,
Адырмак жери түз талаа,
Айдап жылкы келатат,
Желмогуздай чоң балаа.
Карап көрсө капырды,
Адам жээчү жакырды,
Кабагы салык, өңү саз,
Узун эмес бою пас.
Туурасы келет төрт кучак,
Булчуңу бука санындай,
Муну көргөн тирүү жан,
Калар эмес наалыбай.
Бышыгы менен кери жок,
Чийкиси менен иши жок.
Кандай нерсе жесе да,

Карды оорубай аш болот.
Колуна алган бир кыз бар,
Катуу кыйын жумуш бар,
Байкап уккун кыргыздар.
Баатыр Семен эрлигин,
Айкөлдүн уулу жалгыздын,
Айбыкпаган шерлигин.
Ошол үчүн ал алган,
Чыңкожо менен Толтойдон,
Атышып жүрүп теңдигин.
Көрө салды Семетей,
Келе жаткан немеңди.
Көрсө дагы Жалгыз көз,
Кишиби деп кенебей.
Байлап алган кызы бар,
Чыктап жээчү тузу бар.
Калтадан тузду алганы,
Эңкейип кызды кармады.
Канжарды алып колуна,
Жарганы кызды калганы!
Жапаасын көрүп канкордун,
Семетей туруп албады.
«Манастап» ураан чакырып,
Качырып жетип барганы.
Жалгыз көз ачык угалбай,
Кара дөө окшойт — деп ойлоп,
Кычырып жатат агасын,
Кызыгып мага ал келсе,
Кетирейин чамасын.
Эч нерсе менен кери жок,
Кыздын кылып айласын,
Эр Семетей баатырдын,
Көп элдер көргөн пайдасын.
Муштаганда таш тешкен,
Белинен сынып кетпеген,
Ак болоттун кыймасын,
Төкөр уста эптеген,
Атадан калган Сырнайза,
Сундуруп алды колуна,
Жалгыз көздөй баатырдын,
Сайып өттү сооруга.
Селт этип бою дүркүрөп,
Чочуп кетти ушунда.
Жети кабат темир тон,
Кийген экен үстүнө.
Оңурайып тиктесе,
Тик бакпай бенде жүзүнө.
Кызды таштап жиберип,
Жылбастын башын имерип:
«Кайдан келдиң, бала—дейт,

Каның тартып мага —дейт?!
Өзүң толук баласың,
Бүткүл этиң май го — дейт?!
«Сен билбесең менмин — дейт,
Манастын уулу Семетей,
Сени издеп келдим» — дейт.
Көкжал Манас дегенде,
Күүгүмдөп көзү тунарды.
Манастын атын укканда,
Нур кетип бети кубарды.
Айбаты бар арстаның,
Айкөл Манас мамындай,
Атын уккан бенделер,
Акылынан шашканы:
«Андай болсо Семетей,
Арып-ачып келипсиң,
Кылар ишиң баштагың,
Кийгеним темир тон —деди,
Кылыч кеспейт, ок өтпөйт,
Денем таштан бил —деди.
Мени сайып эңкейтчү,
Туула элек бир — деди!
Алдыма келген жаш бала,
Сен кезегиң ал — деди.
Жеринен арбак колдогон,
Беттешкен бенде оңбогон.
Бала жолборс Семетей:
«Баштагы кезек сенден» — деп,
Башын чайкап болбогон.
«Болбосоң, бала, мейлиң — деп,
Каның тарткан экен —деп,
Капшырайын жерге — деп.
Кызыталак Семетей,
Көрсөтөйүн көзүңө,
Эрдемсиген түгөнгүр,
Энеңдин тоюн өзүңө!
Кандай чыксаң ошондой,
Чыккан жердин тешигин,
Көрсөтөйүн сага мен,
Кире турган эшигин.
Катырайын кадамың,
Жегизейин кешигиң!» —
Деп, Мадыкөл жалгыз көз,
Күүлөнүп найза алды эми.
Күркүрөтө сунду эми,
Найзаны таштап жиберип,
Он эки канат ордодой,
Оң жагында чоюн баш,
Ошону колго алды эми.
Жылбас атты чуратып,

Жылмандап өңүн тер басып.
Күңгүрөнгөн түгөнгүр,
Кош колдоп келип урду эми.
Калканы бар далыда,
Туулгасы бар башында,
Эр Семетей кебелбей,
Карап турат алдында.
Чоюн баш келип тийгенде,
Калкандын баары калдырап,
Туулга бүтүн быркырап.
Жон сөөгү ооруп зыркырап,
Кете жазды асыл жан,
О дүйнө көздөй чыркырап.
«Эр кезеги бир — деди, —
Эр Семетей баатырың,
Мен урамын бер» — деди!
Атасы Манас баатырдын,
Чоюн башы жок эле.
Иштетер болсо чоюн баш,
Айбалтанын сырты эле.
Мизи, сырты балтанын,
Уюткан болот курч эле.
Качан да болсо каңкоруң,
Сырты менен урчу эле.
Каары менен чапканда,
Ташты талкан кылчу эле.
Буурул атты секиртип,
Бурулуп чыгып желигип.
Жанаша түштү Семетей,
Алдында атын теминип.
Чаап өттү Семетей,
Орой төбө чокуга,
Карап көрсөң Жалгыз көз,
Калканы жок далыда,
Туулга жок башында.
Кийгени тери тебетей,
Кебелбей турат ушунда.
Мына ошону көргөндө,
Таң калды Семен ушуга.
«Кандай кылсам экен—деп, —
Кабылан Манас атамдын,
Арбагы колдор бекен» — деп?!
Балталарын ташташып,
Колго найза кармашып.
Качырышып сайышып,
Карсылдашып салышып.
Бирин бири жеңе албай,
Эки күн турду тайышып.
Жаракта жалгыз бүтүн жок,
Баарысы сынган быркырап.

Жалгыз гана Сырнайза,
Колунда турат зыңгырап.
Желмогуз Жалгыз көзүңдүн,
Теги жаны аманат.
Ал Семетей баатырды,
Арбактар сакта саламат.
Семетейдин карасаң,
Серпишкен жоосу аламат.
«Арбагың азыр жолдо — деп,
Атакем, мени колдо — деп,
Калганга кылбай жаманат!» -
Эр Семетей баатырың,
Атасы өткөн Манастын,
Арбагына сыйынат.
Орто белден алышып,
Оодарышып калышып.
Аттын баарын чарчатып,
Асты айла болбоду,
Жерге түшүп бул экөө,
Чечип салды тондорду.
Арбайтып сунуп колдорун,
Көрсөтмөк болду болжолу.
Өөдө, төмөн сүрүшүп,
Күрөкөлөр жыртылып,
Чынжырлары кырчылып,
Жердин бети жыртылып.
Кургак жерден суу чыгып,
Чуңкур жерлер дөң болду,
Дөңсөө жерлер көл болду.
Кармашканы экөөнө,
Бүгүн жети күн болду.
Жалгыз көздө кошуун көп,
Семетейде жөлөк жок.
Ошондо да чунагың,
Коркуп калбайт тегеле,
Анткени баатыр жүрөк ток.
Жалгыз көз туруп кеп айтат:
«Шер экенсиң — деп айтат.
Чыныңды айтчы сен кимсиң,
Эр экенсиң мен билдим?»
Семетей анда муну айтат:
«Жашырбаймын, шерменде,
Атамдын аты алп Манас,
Өзүмдүн атым Семетей,
Жерибиз Кең-Кол, чоң Талас,
Элибиз кыргыз көп алаш!»
«Андай болсо, Семетей,
Атка минип алалы,
Кезектеше калалы.
Сенин каның ичпесем,

Жалгыз көз атым курусун.
Айкөл Манас баатырдын,
Тукумун бүгүн үзбөсөм!
Белиңди байла абыдан,
Үмүтүң үзгүн жаныңдан.
Издегеним сен элең,
Өзүң келип калыпсың,
Таалайыма табылган.
Өлтүрбөй мен коембу,
Өзүң келип кабылсаң?!»
Колуна алды кылычын,
Капырдын көрчү жумушун.
Каршы маңдай жагында,
Кара сеңир тоо келди.
Кылычын кармап колуна,
Качырып тоого дап берди.
Талкан кылып тоо-ташты,
Эр Семетей баатырды,
Коркутамын — деп келди.
Кылычты тартып алганда,
Кара ташка салганда,
Каары менен чапканда,
Как жарылып кара таш,
Талкаланып түз болду.
Кайраттанып ошондо,
Жалгыз көздөй баатырдын,
Жүрөгүнө күч толду:
«Койсоңчу, бала Семетей,
Көрдүңбү деди ушуну?!»
«Кара ташка чапкыча,
Канкор мага чапкының.
Такандашчу Семетей,
Күчүң болсо ачкының!»
Эрдигинен жазганбай,
Семетей айтты ушундай.
«Дагы күчүм көрсүн — деп,
Жүрөгү чыгып өлсүн» —деп.
Жанаша турган боз дөбө,
Колундагы чоюн баш,
Чаап тартып алганда,
Томурулуп тоодой таш,
Асманды көздөй зыркырап,
Учуп чыкты кара таш.
«Эрдемсиген, Семетей,
Өрөпкүбөй көзүңдү ач!»
Аны Семен элебей,
Эрдик менен кенебей,
Жалгыз көздөй көкжалды,
Бучкагына теңебей.
Үстүнө келди бастырып,

Тайбуурул менен тебелей.
Чийкилей адам этин жеп,
Ал Жалгыз көз кутургур,
Ууртунан кан куюлтуп.
Карышкырдай ант ургур,
Семетейди карады.
Эми ойлоп санады:
«Кабыландай эр экен,
Кара кашка шер экен.
Бала да болсо Семетей,
Азыр мага тең экен.
Семетей турса залкайып,
Тайбуурул менен чайпалып.
Аккула менен болкоюп,
Арстан Манас зоңкоюп.
Уй куймулчак Сарала,
Уюлгутуп Алмамбет.
Көктеке менен болкоюп,
Көзөл Чубак келатат.
Буларды көрүп Семетей,
Кайраттанды ченебей.
Жалгыз көз катуу өкүрүп,
Жаалысы менен түкүрүп.
Чоюн башты колго алып,
Жылбас атты аябай,
Камчы менен бир салып.
Эр Семетей баатырды,
Чапмак болду каарданып.
Арбагы айкөл Манастын,
Арка болуп Семене,
Артында турат калкайып.
Жалгыз көздүн көп кошун,
Карманаптын калың эл,
Карап турат жардашып.
Жалгыз көз капыр кутургур,
Жан аябай ант ургур,
Жаман чапты кырданып,
Жаачу күндөй сурданып.
Чоюн баш менен урганда,
Жылбастын башын бурганда,
Жыгылды — деп Семетей,
Жылмайып карап турганда.
Чаңдан чыкты Семетей,
Камчы уруп бууданга.
Арман кылды Жалгыз көз,
Жаза чапкан экемин,
«Аттаңа» деп бушманда.
«Манаптап» Семен бапырды,
Жалгыз көздү чакырды.
Семетей үнүн укканда,

Колуна балта курч алып,
Алдыдан ал да качырды.
Ажыдаардай өңдөнүп,
Түрүн көрсөң капырды,
Маңдайга келип түз туруп.
Семетейди башка уруп.
Майдандын ичин чаң алып,
Чаңда Семен көрүнбөй,
Жакасын элдер карманып.
Жагалданган Семетей,
Жалтанбай да, кенебей,
Камчы берип Буурулга,
Чаңдан чыкты эрендей.
Эки кезек өткөрүп,
Элди аман көз көрүп.
Башын өөдө көтөрүп,
Эр Семетей жөтөлүп.
Жагалдап Семен чыкканда,
Жалгыз көз жана бушманда.
Бүтүлүү тоо болсо да,
Кадайын — деп бооруна,
Чоң найзаны колго алып,
Жүргөн жерге чуу салып,
Күркүрөтүп найзасын,
Күүлөп чочко күч алып.
Качырып найза муштады,
Ал кумардан чыкпады.
Найзасы сынды белинен,
Үзүлүп орто жеринен.
Күүгүмдөп көзү тунарып,
Кулагы укпай чуу алып.
Көзүн бардап Семетей,
Жана кайта эс алып.
Тайбуурулду чууратып,
Чаңдан чыгып буралып:
«Жалгыз көз баатыр, кел — деди,
Кезегимди бер — деди!
Кезек менен иши жок,
Ант ургурду карасаң,
Айткан сөздө бүтүн жок.
Жан аябас Жалгыз көз,
Кылычын алып колуна,
Кызталак кызып баратат.
Жылбас аты казыктай,
Сызып кетип баратат.
Эр Семетей баатырың,
Кызып кетип баратат.
Арстандан калган Сырнайза,
Аны кармап колуна,
Атасы түшүп оюна,

Кадамак болуп бооруна.
Кыямына келгенде,
Кыйкырып барып тийгенде.
Кыйгактуу найза, көк түпөк,
Төш жарыча киргенде,
Найзаны сайып мылгытып,
Тезектен бетер ыргытып.
Кайра айланып сайды эле,
Өтө берип имерип.
Чарайнасы чатырап,
Чыдай албай быркырап,
Темир сооттор жыртылып.
Тепчип найза өттү эле,
Арстандын уулу чунагың,
Мына ошондой күчтүү эле.
Найзага сайып көтөрүп,
Жалгыз көздүн өзүнө,
Айтты баатыр эр немең,
Далай кепти өткөрүп:
«Талоон коюп тынч элди,
Талайсыңбы, Жалгыз көз?!
Бекерче эле бирөөнүн,
Ак никелүү катынын,
Каалайсыңбы, Жалгыз көз?!
Алман алып кыздардан,
Жалмайсыңбы, Жалгыз көз?!
Тирүүлөй адам этин жеп,
Кандайсыңбы, Жалгыз көз?!
Кылычтын мизин кан кылып,
Жалайсыңбы, Жалгыз көз?!
Айдап малын олжолоп,
Кордойсуңбу, Жалгыз көз?!
Урушка олжо алганда,
Өлүм акыр болот — деп,
Ойлойт белең, Жалгыз көз?!
Урумдан алман кыз алып,
Ойнойт белең, Жалгыз көз?!
Эми күчүңдү элге күч кылып,
Көйрөңдөнүп ташты чаап,
Көрбөйсүңбү, Жалгыз көз?!
Боз дөбөнү тоз кылып,
Болжолу жок сөз кылып,
Бөлбөйсүңбү, Жалгыз көз?!
Бараңдын элин аралап,
Башка журтту талап чаап,
Жойлойсуңбу, Жалгыз көз?!
Кайда кетти ал күчүң,
Бучкагыңа теңебей,
Койбойсуңбу, Жалгыз көз?!
Сонунду бүгүн көрдүңбү,

Сойлодуңбу, Жалгыз көз?!
Семетей мени соет — деп,
Ойлодуңбу, Жалгыз көз?!
Жети кабат темир тон,
Киесиңби, Жалгыз көз?!
Теги ажал болот — деп,
Билесиңби, Жалгыз көз?!
Жарлаган жерге жан койбой,
Кырасыңбы, Жалгыз көз?!
Бүтүн кылым калкына,
Турасыңбы, Жалгыз көз?!
Шыйрактап кармап Семетей,
Урасыңбы, Жалгыз көз?!
Капташып ажал өлүмгө,
Каласыңбы, Жалгыз көз?!
Тирилип кайра жериңе,
Барасыңбы, Жалгыз көз?!
Семиз болсо союп жеп,
Өзүң окшош адамга,
Зулум, закмат отунду,
Жаясыңбы, Жалгыз көз?!
Калың түркмөн элинди,
Айдайынбы, Жалгыз көз?!
Жарадар кылып жөн койбой,
Жалмайынбы, Жалгыз көз?!
Өзүң кары менен жашмын,
Жайлайынбы, Жалгыз көз?!
Жалпы жандын көп өчүн,
Алайынбы, Жалгыз көз?!
Кара эшектей кардыңды,
Жарайынбы, Жалгыз көз?!»
Жалгыз көзгө көп айтып,
Өткөзүп ага бек айтып,
Как ошондо Семетей,
Найзаны оңдоп имерди,
Оро-пара тумшукка,
Ташка уруп жиберди.
Шаркырап каны чачылды,
Сөпөттөй сөөгү жанчылды.
Жалгыз көзгө Семетей,
Билбейсиң — деп алыңды,
Кара калпак түркмөнгө,
Ажал өлүм табылды.
Көзү көрүп өлгөнүн,
Өлбөйлү туруп берип — деп,
Кол салып бала жолборско,
Кошундун баары жабылды.
Телегейи тең экен,
Баары тегиз эл экен.
Кишилери зор экен,

Бою бийик чоң экен.
Аскердин түбү ал элден,
Адылерден дээр экен.
Кара болот зулпукор.
Кармап сууруп кынынан,
Качырып кирди Семетей,
Жабылган элдин кыйрынан.
Кылычын шилтеп тартканда,
Мизинен каны чуурган.
Кылкандай найза, көк желек,
Кылкылдаган аскерге,
Кыйын болду бул дүмөк.
Арылган боздой түрүлтүп,
Аткан таңдай сүрүлтүп.
Жалгыз көздүн аскерин,
Айдап Семен үркүтүп.
Таш кыя, татаал капчыгай,
Тайгак, тарма жолу бар,
Айдап кирди аскерди,
Бала жолборс аянбай.
«Тирүү койсом болбойт — деп,
Баатыры өлсө кошуну,
Жабылып мага жолойт—деп.
Тирүү калса булардан,
Жазасын элдин берет» — деп,
Күчү менен кери жок,
Куп байлады белин ал,
Кубалап кырды элди ал.
Чындап бузду пейлин ал,
Чың байлады белин ал.
Бирин койбой талкандап,
Түптүз кылды элди ал.
Жалгыз киши калбады,
Жан качырбай жайлады.
Катылышып түркмөндүн,
Казат кылган бул элден,
Үйүнө киши жанбады.
Өчөшкөндөн Семетей,
Кара калпак түркмөнгө,
Бетпак тоого барганы.
Жалгыз көздөй зулумду,
Өлтүрүп андан өчтү алды,
Өчөшкөн калың көптү алды.
Жалгыз көздү жалмаган,
«Укмуштан угуп, өлдү — деп,
Урумдун эли кубанды.
Семетейди көрсөк» — деп,
Эли, журт калбай чубады.
Тообо, назыр кылышып,
Урумдун эли жыйылып,

Укмуштан угуп Семенди,
Уламалап мактады.
Буту менен бир тепсе,
Тоолор учуп асманга,
Периштелер качкандай.
Бир үйлөсө күү менен,
Дарыя толкуп чайпалып,
Сабасынан ташкындай.
Бир жылмайса күн күлүп,
Кабагынан ай күлүп,
Көзүнөн жылдыз чачкандай.
«Жалгыз көз жырткыч өлбөсө,
Кетет элек кырылып,
Калат элек баарыбыз,
Караңгы көргө тыгылып.
Бир жылда он беш кыз алган,
Баарын койбой жеп алган.
Кемип калса кыз чыкпай,
Айдап кетип малды алган.
Он жылдан бери карата,
Ошондой кордук бул салган.
Сен өлтүрдүң капырды,
Теңдешпеген эч балбан».
Жалгыз көздөн кутулуп,
Элдин көөнү шат болду.
Элдер жана чуркурайт:
«Бул Жалгыз көз капырдын,
Кылганы бизге дарт болду,
Көкөйдөн чыккыс дат болду.
Бойкат анын катыны,
Сак туулса ал бала,
Жана салат чоң жаңжал.
Кабыл кылсаң тилекти,
Жарып аны сен салсаң».
Катынды издеп табарда,
Кардын анын жарарда.
Эжекеси Кардыгач,
Болбой койду так анда:
«Өзүң дагы жалгызсың,
Өчөшүп сен чочкого,
Аскерди койбой бүт кырдың.
Курсакта жаткан бул бала,
Чоңоюп сага не кылсын?!»
Кардыгач сөзүн алганы,
Жарылбай катын калганы.
Жалгыз көздүн катыны,
Эркек бала ал тууду.
Атын анын Сарт койду,
Акыры жүрүп ал Сарттан,
Кыргызга бүлүк чоң болду.

Бура тартып Семетей,
Таласты көздөй оролду.
Кол кармашып Семетей,
Кара дөө менен достошту.
Кетемин — деп элине,
Эжекеси Кардыгач,
Эли менен коштошту.
Урумдан келген көп элден,
Улуу, кичүү дебестен,
Акыл, насаат кеп уктү.
Арбын алды олжону,
Ар бир ишке жолукту.
Атасы айкөл Манастын,
Арбагына сыйынып,
Аттанып эли алашка,
Эчен күнү жол басып,
Жетип келди Таласка.
Муну мындай таштайлы,
Чыгымдан коркуп Коңурбай,
Өлгөнүнөн баштайлы.
КОҢУРБАЙДЫН ӨЛҮШҮ.
УУСАҢГЕНДИН ДҮМӨГҮ.
Семетей жатты жоо жайлап
Теңдешпей бенде бел байлап.
Жыл он эки ай күн өттү,
Мөөрлөшкөн калмактан,
Алман алар күн жетти.
Алыскы жерге баргызбай,
Айланып кара кыш жетти.
Жамбы издеп барган жок,
Жай алып жатып, кыш өттү.
Ойлонуп куу Коңурбай:
«Мындан айла издейин,
Алдында бир кур берейин,
Андан кийин арстанга,
Элчи салып көрөйүн». —
Деп, ошентип түгөнгүр,
Айла менен пул жасап,
Жезден алтын ал жасап,
Калайдан күмүш мол жасап,
Семетейге жиберди.
Жыйырма чейрек «алтынга»,
Баскан экен ал мөөрүн.
Ар жыл сайын беришке,
Жалганы пулдун чыкканча,
Жарамак болду бир ишке.
Бир жылкысын бергенде,
Кийинкисин токтотуп,
Эки жылы сүйрөшкө,
Камданууну ал ойлоп,

Бир беттешип көрүшкө.
Амалын таппай кыйналып,
Чыдабады ал ишке.
Бул Коңурбай чоң калча,
Айла тапты бир башка.
Бейжинде жатып тактада,
Кабарчыны чаптырып,
Эсен ханды алдырып,
Далай чоңду чакыртып,
Сөзгө элди кандырып:
«Адам уулу жаралып,
Жер жүзүнө келгели,
Бейжин аты коюлуп,
Шаар түрүнө келгели,
Кытай аты коюлуп,
Эл түрүнө келгели,
Тепсетип ушул Бейжинди,
Эч бир адам келбеди.
Келсе дагы адамдар,
Алып шаарын жеңбеди.
Түрк уулунун Манасы,
Алып кетти ал —деди.
Атайлап сапар жол тартып,
Алыска бардым мен —деди.
Сойдуруп келдим ошондо,
Нескара баштап эрлерди!
Семетейге жеңдирдим,
Мен карыгандыгым билдирдим.
Жадаса жадар билбейсиң,
Душманың ким, досуң ким,
Көңүлүңө илбейсиң!
Семетейге жол бердим,
Жыйырма чейрек алтынды,
Бир жыл жүктөп мол бердим.
Нак алтын бербей ошого,
Сары жез менен калайдан,
«Сап алтын» кылып мен бердим.
Баштагысы бекер го,
Эми билгин, хандарым,
Семетейдин жеңгенин.
Ар жыл алман сен кылып,
Алтын, күмүш бергениң!
Үйдө жатсаң, улуктар,
Элиңдин пайда, зыянын,
Эч качан да билбейсиң.
Эби келсе сиздерге,
Эр Семетей баатырга,
Элчи салсак, мен деймин.
Аларда эки жол койсок,
Ал бирөөнө жөн койсок.

Кара аскерди эсепсиз,
Дептерден жыртып таштасак,
Алптарды алып эсепке,
Ашык болсо кун берсек,
Ашып кетсе кун алсак.
Алтынды коюп, хандарым,
Ашып кетсе биздин алп,
Тамгалатып жер алсак.
Ушу менин акылым,
Ойлонгула, улуктар,
Түпкүлүгүн акырын!
Адам адам болгону,
Алтын такта Бейжиндин,
Алтын, күмүш теңгесин,
Алым салып ким алды?
Манас келип жол салды,
Эки сапар кол салды.
Албай коюп жериңди,
Кайсынысы кур калды?
Бергиле кеңеш кебиң» — деп,
Айтып сөзүн муңайды.
Кулак салып Эсен хан,
Угуп туруп далай хан,
Кеңеш кылып олтуруп:
«Билгини сага бердик — деп
Өзүң билип кылгын —деп,
Четтен келген жоо болсо,
Эрлик кылган сенсиң» — деп.
Алп Коңурбай баатырга,
Алар берди бирлигин,
Өлүм менен тирлигин.
Колуна бийлик алганда,
Козголуп жатпай зор калча,
Эки киши жиберди,
Элчи кылып чабарга.
«Амурдун улуу суусунда,
Кызыл кыя бели бар,
Тулаңы калың жери бар,
Ушуга келсең Семетей,
Жарашсак деген кебим бар.
Сенин менде кегин бар,
Менин да сенде кегим бар.
Үстөмдүктү сен алып,
Алым алган жериң бар.
Малды, пулду таштайлы,
Кара баштан баштайлы.
Кара баштуу адамдан,
Кара аскерди эч качан,
Сан эсепке албайлы,
Алптарды санайлы.

Ашык болсо кимдики,
Кун беришип тарайлы.
Артык, кемдик барк болсо,
Жер тарабын карайлы.
Же Манастын көзү барында,
Менин толук чагымда,
Же менин көзүм барында,
Сенин толук чагыңда.
Бешикте бала уктабай,
Белдерде жылкы жуушабай.
Кармашып келе жатабыз,
Көп жылдан бери тынч албай.
Элүү жылда эл жаңы,
Жүз жылда болот жер жаңы.
Өзүң ойло, Семетей,
Жаңы эрге кекти калтырып,
Калганга убай кылбайлы.
Өзүмчө акыл ойлонуп,
Туура көрдүм буларды».
Жазган каты ал экен,
Коңурбай сөзү бул экен.
Окутуп катты Семетей,
Ойлонгону бул экен.
«Алпты эсепке салсам — деп,
Артык чыгат биздин эл,
Күйрөктүүнүн сырт жагын,
Бери тартып алсам — деп.
Акимсинген Коңурбай,
Алдыма менин келмекчи?!
Алпым менин көп чыкса,
Айрып жерин бермекчи?!
Мындай сонун эсепти,
Таба албай мен турам.
Болжогон күнү ал келсин,
Ошого жете мен барам». —
Деп, сурданып Семетей,
Атайлап ага кат жазбай,
Элчини сыйлап атказбай,
Айтып сөзүн жиберди.
Алыска барган элчилер,
Антип, минтип жүрүшүп,
Араңдан зорго келишти.
Семетейдин сөздөрүн,
Бир бирден айтып беришти.
Келем деген кебине,
Кесирлүү бул чоң калча,
Өтө кыйын кош болду.
Айласын көрчү түгөнгүр,
Ок жыландай октолду.
Алымга берип жүрүүчү,

Алтын, күмүш теңгени,
Бербей турган окшонду.
Кыш өттү да жай келди,
Болжол кылган жерине,
Ал Коңурбай чоң келди,
Айдама кошун кол келди.
Кара тоодой хан Коңур,
Канчаны жеген оңбогур.
Эки тизгин, бир чылбыр,
Өз колуна тийгенде,
Уй түгүндөй кол менен,
Уйпалачу ой менен,
Амурду көздөй жол алды,
Айдама кошун кол алды.
Шайтандын тилин билгенден,
Жыландан камчы илгенден.
Шумдуктун кара тулпарын,
Ажалдын кара бүркүтүн,
Томогосуз көтөрүп,
Тоо омкоруп жүргөндөн.
От жалынын бүрккөндөн,
Үрөйү элдин үрккөндөн.
Адам тилин билбеген,
Аркан чач нечен дөөлөрдөн.
Жанына котчу алыптыр,
Жабыла жөнөп калыптыр.
Чыр чыгарса Семетей,
Кыймылдатып кебелтпей,
Жылдырбай байлап алам — деп,
Жөргөмүш торун жайыптыр.
Амурдун кызыл кыяга,
Айкырып жатып алыптыр.
Ошол кезде карасаң,
Арстан туулган эр Семен,
Айласы арбын эр немен,
Чоролор менен кеңешип,
Кандай күндөр болот — деп,
Айбалта, кылыч өгөшүп,
Казактардын көп колун,
Буктурма кылып салыптыр.
Калчанын күчүн көрөм — деп,
Ашыга жөнөп калыптыр.
Айта-буйта дегинче,
Тулпарларын чуратып,
Төбөдөн тозоң чубалтып,
Салып кирип келиптир.
Хан каадасы боюнча,
Коңурбайдын оюнча,
Кабылан Семей, хан Коңур,
Такка чыгып олтурду.

Көп кечигип турбады,
Бүтүн кебин урганы.
Бүтүшкөн шарт боюнча,
Алпты эсепке алганы.
Каңгай жактан өлгөн алп,
Артык чыгып калганы.
«Мөөр бас» — деп Коңурбай,
Ормон окуу салганы.
«Алды менен Манаска,
Алты жүз миң калмакты,
Айыбына бересиң», —
Деп, Семетей айтканы!
«Бул эмине кылык — деп,
Бул кайдан келген кычык кеп?!»
Алп Коңурбай чоң калча,
Ачууланып калганы.
Аңгычакты Гүлчоро:
«Атаңдын көрү чүржүт кул,
Айткан сөздү угуп тур.
Алмамбет, Чубак, Музбурчак,
Ажыбай, Көкчө, эр Сыргак,
Алп Серек калган эрлердин,
Булардын баарын жеп койдун!
Аз келгенсип ал ишиң,
Таласка барып өрт койдун!
Андай кепти ачпасак,
Кун берем — деп, — калмакка,
Абакем мөөрдү не басат?!
Алманга берчү алтынды,
Убагында бербейсиң.
Алтын — деп, — сары жезинди,
Күмүш — деп, — калай, темирди,
Алдаган кептен сен калча,
Ал эмнеге келбейсиң?!
Кун бергин — деп, — Коңурбай,
Калжырап бокту не жейсиң?!
Сен албайсың, бересиң,
Мойнуңду бурсаң, сен калча,
Азыр менден өлөсүң!»
Арстандын түрүн көргөндө,
Санаасын санга бөлгөндө.
Ашыккандан Коңурбай,
Алдыртан кирпич ирмеди.
Шайтандын тилин билгендер,
Шашылып атка минди эми.
Эки жакын калың кол,
Ат коюшуп калды эми.
Канаттуу жетпес талаада,
Каңгайдан келген балаага,
Канкорлор уруш кылышты,

Канчасын аттан жыгышты.
Кызыл кыя талаада,
Кызыл бороон жел болду.
Кыйкырып үнү басылбай,
Кыжылдаган эл толду.
Токтобой кошун толкуду,
Аккан селдей толкуну.
Алдары арбын күчтүүлөр,
Найзасы албарс учтуулар,
Ылганып алга чыгышты.
Үч кабылан буларды,
Аңтара сайып жыгышты.
Кылычы кызыл курчтуулар,
Кытайдан чыккан мыктылар.
Желеги желге жалпылдап,
Жез барабан карсылдап.
Айбалта көккө жаркылдап,
Ат коюп катар келишти.
Өлүмдөн туура шек кылбай,
Ойлорунда баарысы,
Кыргызды байлап кетишти.
Кызыл желек, Сырнайза,
Тоо томкоргон бир сайса.
Гүлчоро менен Канчоро,
Ар сонуну бар чоро.
Бучкакка камчы салганы,
Суркоен менен Каралат,
Булуттай сызып калганы,
Кайрып мизин салганы.
Каптап келген селдерди,
Кайнаган калмак элдерди.
Калкан жапкан элдерди,
Бооруна найза мылгытты,
Оозунан канын кулгутту.
Бадана кийген баатырдын,
Башын кесип туйлатты,
Дардайтып аттан кулатты.
Амурдун бою чаң болду,
Талаанын баары кан болду.
Ат көтөргүс дөөлөрдүн,
Башы айланып маң болду.
Оп тартып ийчү дөөлөрү,
Ат көтөргүс жөөлөрү,
Омкорулуп жыгылды,
Орого башы тыгылды.
Эки жактын өлүгү,
Эттен бүткөн тоо болду,
Ат өлүгү зоо болду.
Өлгөндөрдүн кунун кууп,
Кайрашкан кыйын жоо болду.

Укумунан тукуму,
Унутулгус доо болду.
Түн кулпусу бекиди,
Жыйылгыла, аскер—деп,
Эки жагын жекиди.
Эр Семетей баатырың,
Кол эсебин алганы:
«Бердике тилмеч берен жок,
Илгедей менен Талдыбай,
Өчөбай, Мөңгү эрен жок.
Оодарылып кетеби,
Опасыз жалган дүйнө шок!» —
Деп, эр Семен кейиди.
Ушу кезде карасаң,
Кара жалдуу чоң калча,
Арыбы анын бир канча.
Өлбөй калган аскерин,
Топко бөлдү миң барча:
«Таң атып кетсе бургуттар,
Тамтыгыңды койбойт — деп,
Талаада такыр оңдойт — деп.
Жатып алыш болбойт —деп,
Тегеректеп бурутту,
Очогор менен окто — деп,
Күйүп өлсүн чокто» — деп! —
Караңгыны жамынып,
Бастырып кирип барганы,
Барсылдакка алганы.
Койчагыр үнү чаңырды,
Жылдыздай учуп аткан ок,
Тоо бузулуп жаңырды.
Ошол кезде үч берен,
Чукул кеңеш салышып,
Чүңкүлдөшүп алышып.
Аккелтеге ок салып,
Астынан Семен атышып.
Арстан туулган чоролор,
Аркага чыга калышып.
Эки жаккы бөйрөктөн,
«Манастап» ураан салышып.
Сапырып жөнөп калганы,
Салгылашкан кыргызда,
Буларда арман калбады.
Таңга жуук болгондо,
Айдап барып калмакты,
Музга камап алганы.
Тайгалантып калмакты,
Талпакта жүндөй сабады.
Ошол кезде байкасаң,
Балыктар күлүп карашты.

Кундуздар чачын тарашты,
Үч беренди жаратты.
Ал аңгыча болбоду,
Ааламдын бети ачылды,
Көк асмандын төшүнө,
Алтындан чен асылды.
Кыяр кески Коңурбай,
Олутунда тура албай,
Ойрон болуп көп колу,
Алгара тулпар миниптир,
Карысына ал чочко,
Кандуу найза илиптир.
Алкынтып өзү чыгыптыр,
Айгайлап кебин уруптур:
«Өзүм чыктым мен — деди,
Кызыталак Семетей,
Жекеге чыккын сен — деди!
Жыгылбасаң корунуп,
Кунду азыр бер — деди!»
Токтоно албай Гүлүстөн:
«Жагалданган дөбөттүн,
Жандан сөзү көп өттү,
Абаке, мага бер — деди.
Калың алаш журтуңа,
Караан болгун сен» — деди.
Алышкан жоодон кайтпаган,
Айыгышкан дөөлөрдү,
Ар качан жерге жаздаган,
Алмамбет уулу ач арстан.
Абасы баргын дегенде,
Бетинен сары түк чыкты,
Берендин көөнүн жеп болгон,
Пейили бузук калчага,
Тартынбастан түз чыкты.
Суркоен тулпар чуратып,
Тозоңун алыс чубалтып.
Оттой жанып эки көз,
Опурулуп жетти тез.
Келе жаткан Гүлүстү,
Каңгайлар көрүп таң калды:
«Пери бекен, жин бекен?
Же бендеден чыккан пил бекен?
Азыр келе жатышы,
Айбаты суук чилде экен!
Көкө теңир колдо — деп,
Бурутту, Коңур оңдо» — деп, —
Койнунан буркан суурушту,
Кужурап калмак турушту.
Кылым кыргыз караса,
Билеги жоон, таш жүрөк,

Пилден күчтүү бадырек,
Айбаты артык таш жүрөк,
Алптарды жеңген бадырек.
Кызталак калдай камынып,
Ок өтпөс тонун жамынып.
Алдыга чыга калганда,
Ачка калган жолборстой,
Карап көрсөң түрүнө,
Алышкан аман болбостой.
Куюндай жерди сапырып,
Кызыл бороон жел келет.
Кыйкырыгы таш жарат,
Буга кандай киши тең келет?
«Арбагы Манас колдо» — деп,
Айтып турду дембелеп.
Ал аңгыча болбоду,
Эки ажыдаар беттешип,
Арбашып калган окшонду.
Салмагынан алардын,
Кара жер араң токтолду.
Жаракка жарак кагышып,
Жер жайнаган чок болду.
Арстандай алышты,
Арманы жок салышты.
Ары-бери сүргөндө,
Аалашып жүргөндө.
Жер чайпалып басылды,
Туман түшүп ачылды.
Ал экөөнүн башынан,
Буркураган буу чыкты,
Бучкагынан тулпардын,
Булактап кара суу чыкты.
Бирин бири ала албай,
Чүржүт калча Коңурбай,
Элөөсүздөн чорону,
Түп этектен алганы.
Алтын ээр калмакча,
Башынан орой чалганы,
Алдыга жөнөп калганы.
Өрү калган Алгара,
Өзү карыган Алгара,
Опол тоодой баатырды,
Үзүп кете албады.
Тоңкочуктап Суркоен,
Мүдүрүлө жаздады.
Ок жылаандай айланып,
Гүлүс, айдардан ороп кармады
Кайрып Гүлүс алганда,
Кайта жөнөп калганда,
«Бадырек бурут жетти — деп,

Байлап алып кетти — деп, —
Манжулардын Маңгүш алп,
Куткарып алып калам» — деп,
Куюндап ылдам жеткенде,
Капталынан качырып,
Аны Канчоро сайып кеткени.
Кажыман жетип удаалаш,
Башын кесип өткөнү.
Ал аңгыча болбоду,
Анжулардын Аңгуш алп,
Айгайлап бу да жетти эми.
Канчоро менен Кажыманды,
Катар сайып өттү эми.
Эсенбай жетип аңгыча,
Ат куйругун карматып,
Канчоро менен Кажыман,
Аман алып кеткени.
Ошол кезде байкасаң,
Коңурбайдын Алгара,
Тоңкочуктап калыптыр.
Гүлүстөндүн Суркоен,
Толорсуктан алыптыр.
Албаганда неткени,
Коңурбайдын айдары,
Колдон чыгып кеткени.
Атына камчы салганы,
Артына качып калганы.
Ошол кезде жаш арстан,
Куткарып ийсем бекер — деп,
Кайра качкан калчанын,
Этегинен эрмелеп,
Ат куйругун сермелеп,
Тик качырган бүркүттөй,
Көтүнөн кууп алганы.
Калмактардын калың кол,
Корголошуп калганы.
Оттой күйгөн эки көз,
Ошондо ого бетер кызарды.
Кындан чыккан ак шамшар,
Кырк сегиз кулач узарды.
Эңкейе түшүп Гүлүстөн,
Эбегейсиз күч менен,
Кылычты шилтеп калганда,
Туура чаппай кыйгай чаап,
Калчанын минген Кара атын,
Толорсугун кыя чаап.
Өзүн таамай чабалбай,
Арманда Гүлүс калганы!
Күч менен кеткен Жойболот,
Карагай, кайың, чынардан,

Кыйып кетти бир колот.
Шилтеген кылыч күүсүнөн,
Тоолор тоого урунуп,
Топурак көккө бургуду.
Жердин бети көрүнбөй,
Туман түшүп уюуду.
Алты күнү ачылбай,
Ааламдын бети куруду.
Адашып калып Гүлчоро,
Амалы жаман куурулду.
Аккан терге маңдайдан,
Астында жер жуурулду.
Армандуу калган Гүлүстөн,
«Манастап» катуу айкырды.
Айкырыктан апкаарып,
Көйкаптын тоосу жарылды.
Камоодо жаткан шамалдар,
Жер бетине жайылды.
Алты күндөн бер жакка,
Ааламды баскан топурак,
Шамал айдап арылды.
Таштар учуп калдырап,
Тил киргенсип тим эле,
Сүйлөп жатат балдырап.
Кабышып тоолор күркүрөп,
Ааламды шамал учурду.
Астын-үстүн кылат — деп,
Адамдын баары диркиреп.
Албарсты, шайтан, азыткы,
Жүндөй учуп жүрүшөт.
Томорулуп кетчүдөй,
Тоо түбүнөн солкулдап.
Кыштын күнкү буурадай,
Үшүгөн элдер калчылдап.
Топурак учуп чачыла,
Жердин бети ачыла,
Коңурбайды көрсөм — деп,
Гүлүстөн жүрөт шашыла.
Токсонго жашы толголу,
Тоодой болгон калчага,
Мындай кордук болбоду.
Эрдигинен ажырап,
Эмгектүү болот убайда.
Кете берген бир жакка,
Жер көрүнбөс туманда.
Эңишке келсе калчанын,
Толорсугу кыркылган,
Алгарасы очоңдоп,
Өргө тартса Кара атты,
Көчүктөн жөлөп чочоңдоп.

Чандан чыгып эр Гүлүс,
Чар тарабын карады.
Амурдун берки жээгинде,
Көрүндү Коңур карааны.
Аткан октой зыркырап,
Урган таштай дыркырап,
Арстан чоро барганы.
Аксак атчан Коңурбай,
Качан жанын аяды?
Амурдун бою суук жер,
Жайдын күнү муз тоңуп,
Эки чети жар болуп,
Орто жери шар болуп.
Шыргалаңдап буу чыгып,
Кээ бир жерде жарыктан,
Оргуштаган суу чыгып.
Үйөр агып түрүлүп,
Үзүктөй болгон чоң муздар,
Суу үстүндө сүрүлүп.
Суу айланып кулкулдап,
Үнү угулуп чулкулдап,
Эри өлгөнсүп жулкулдап.
Салаа-салаа тешиктен,
Атырылып шуртулдап.
Орто жери оюлуп,
Тегеренип бургуйлап.
Жан аябай Коңурбай,
Сууга кирди койгулап.
Сууга Коңур киргенде,
Алты найза бою муз,
Токтоо кылбай оюлуп,
Суу үстүндө калкылдап,
Салдар агып баратат.
Шыр-шыр этип үн чыгып,
Карлар агып баратат.
Жарга урулуп токтолуп,
Коңурбай башы кодоңдоп,
Бир көрүнүп жок болот.
Анда-санда найзанын,
Учу чыгат сороктоп.
Кээ бир жерде туулгасы,
Көрүнүп калат короктоп.
Акылга чебер Гүлүстөн,
Алтымыш эки уруудан,
Окшобогон буруудан,
Аралаша эштирген,
Алмамбеттин чалмасын,
Көрөмүн — деп, — пайдасын,
Түрүп кармап турганы.
Тезектей калкып Коңурбай,

Бир тешикте көрүндү.
Көргөн жерде Гүлүстөн,
Чалма салып ат кармап,
Азоо минип, жылкы айдап,
Машыгып чыккан Гүлчоро,
Чалмасын шилтеп калганы.
Салып көнгөн Гүлчоро,
Чалманы жазбай салганы.
Эки колун капшыра,
Как эмчектен түшүптүр.
Мойнуна чалма түшкөндө,
Калчанын иши бүтүптүр.
Гүлчоро чалма тартканда,
Өзү калып чалмада,
Алгара сууга акканда,
Амалы кетип зор калча,
Бүт эле тоодой бир барча.
Кыйрынан музга ыктады,
Оңойлук менен тартканга,
Муз үстүнө чыкпады.
Үзөңгү боого Гүлүстөн,
Чапма салып басыптыр.
«Манастап» баатыр бакырып
Бар кайратын ашырып,
Коңурбайды тартыптыр.
Күчү ашкан беренге,
Күркүрөгөн эренге,
Муз туруштук кыла албай,
Баш-аягы жүз бута,
Калыңдыгы каткан муз,
Тогуз аркан бою бар,
Каңтарылып кеткени.
Коңурбай болуп копурук,
Аңтарылып кеткени.
Короо ордунда көпкөк муз,
Асманга учту чыркырап.
Он күндүк жерге барыптыр,
Сынган муздар зыркырап.
Чыргадай сүйрөп Коңурду,
Тоодой кылып томурду,
Көрсөтүп ага сонунду.
Семетейге барам — деп,
Гүлүстөн жөнөп калганы.
Асман тиреп каркайган,
Боюн жасап заңкайган.
Зымылдаган капчыгай,
Бир кептешке келгенде,
Такашып Коңур калганы.
Күч келтирип тартканда,
Үзүлүп кетти арканы.

Күү менен келе жаткан ат,
Суркоен тулпар мүргүдү.
Кайра тартты Гүлүстөн,
Ак шамшар кармап колуна,
Эки жеңин түрүнгөн.
Чаап салат экен — деп,
Карап туруп Коңурду,
Чаптырып ийип бекер — деп,
Жер жайнаган көп калмак,
Чөп катары тирүү арбак.
Аламан коюп келе атат,
Куткарсак — деп — Коңурду,
Атып мылтык баратат.
Аккан селдей түрүлүп,
Коңурбай үчүн күйүгүп.
Как ошондой учурда,
Каары катуу эр Семен,
Кандуу кылыч, жалдуу шер.
Кайраты артык Канчоро,
Кара кытай, манжуну,
Кайнаган калмак, анжуну,
Гүлчорого жеткизбей,
Кайра тосту ошону,
Көргөнгө укмуш жумуш бу.
Гүлчорого Семетей:
«Жабыр салып тулпарга,
Тоодой болгон калчаны,
Башы керек эмеспи,
Башын чаап таштагын!
Абасынан укканда,
Ачылып көөнү Гүлчоро,
Булгап чапкан шамшардын,
Учу айга такалды,
Кесип өтүп Коңурду,
Жерге кирип кадалды.
Сабы колдо болбосо,
Көк өгүздүн мүйүзүн
I

,
Кесип кете жаздады.
Ханы өлүп, туусу жыгылды,
Кара кытай, көп калмак,
Каңгайды көздөй сыйлыкты.
Азынап аттар мөңкүдү,
Айылын көздөй жөңкүдү.
Амурдун улуу суусуна,
Канча калмак калкыды.
Жеңишин көрүп кыргыздын,
Күкүктөр чоор тартышты.
Акыйнек куштар айтышты,

Кутулдук деп өлүмдөн,
Суурлар аңкуш салышты.
Асман күлдү карсылдап,
Урмат топ атты тарсылдап.
Жер бийледи кылтылдап,
Ырдады Амур зыңкылдап.
Жанаша туруп шаңданып,
Күн менен ай күлүндөп,
Айкөл шерди баш кылып,
Өлгөндүн кунун алышты,
Такымга атты салышты,
Таласка жөнөп калышты.
Таласка барып эсен сак,
Каныкей менен Бакайдан,
Амандык сурап калышты,
Анан үй-үйнө жанышты.
Түгөнүп калган хан Коңур,
Түйшүктүү туулган оңбогур.
Көзү тирүү чагында,
Колунда өкүм барында,
Атагы калмак уруудан,
Уушандын эле иниси,
Уусаңгенди баш кылган.
«Семетейди кычырдым,
Элебей келет быякка,
Сен баргының Таласка», —
Деп, жиберген алашка.
Жиберилген Уусаңген,
Ара сырттап, жол тартып,
Айдама кошун кол тартып.
Аруулугун, сактыгын,
Алдынан чалып, жол тартып.
Адамы жок жер менен,
Ала-Тоону кылаалап,
Түк казакка туйгузбай,
Эч бир жанга билгизбей,
Барып жетти бир кезде,
Самаркандын сыртында,
Жайлоосу Бел-Саз, Кырчында,
Каныкей, Бакай, Жамгырчы,
Жаткан кезде ушунда.
Калкылдатып туу жайып,
Аскердин чыкты карааны.
«Кайдан келген адам» — деп,
Айраң таң болуп калышты.
Ойлоп калды кыргыздар,
Мындан кабар алышты.
Кошуну элге барса да,
Бир бөлүгү калмактын,
Чоң коргонго барышты.

Айчүрөк кеткен Үргөнчкө,
Акун ханды көрөм — деп.
Кошунду калың көргөндө,
Калктын баары эндиреп,
Башкарган аны баатыр жок,
Айласын таппай сендиреп.
Атка минер киши жок,
Аны менен иши жок.
Коркутуп элди чуу кылып,
Атып мылтык, жаа тартып,
Кайрат кылып бара албай,
Жигиттер чуулап ыйлашып.
«Чоң коргонду ачкын — деп,
Төрөңдүн барбы дүйнөсү,
Аны тезден тапкын» — деп?
Сыр коргонго түшкөнү,
Калдая басып ордону,
Элөөсүздөн жоо алган,
Кандай десе көп болор,
Калмактан келген ушуну.
Кара кыргыз ичинде,
Калмак эли көп эле.
Уусаңгендин кошунга,
Калбай баары кошулду.
Калмактын ханы Уусаңген,
Хан тактага олтурду.
Ээн жаткан жерди алды,
Эндекей жаткан элди алды.
Албаганда неткени,
Сыр коргон колдон кеткени.
Алыста жүрсө кун доолап,
Арка болчу бектери.
Талабына калмактар,
Такыр бүгүн жеткени.
Талап-булап кыйратып,
Катын, кызын ыйлатып,
Алтын, зарын жүктөтүп,
Камкасын кайра бүктөтүп,
Качырына жүктөтүп.
Тубарларын бүктөтүп,
Тулпарына жүктөтүп.
Зар койбоду шаарына,
Салган кийиз калтырбай,
Мейманкана, сарайга,
Талап алды баарын да.
Коргонго келген булардан,
Кол салып келген олжо алган.
Айылга барган сырт жактан,
Эми ошондон кабар алалы.
Жамгырчы, Бакай, Каныкей,

Келген жоону карады.
«Кең-Колдо жаткан төрөнү,
Күм-жам кылып келген, бейм?:
Деп, ошентип санады.
Ачуудан ичи ачышып,
Коркуш жок мындан жашынып.
Жаңы баатыр Байтайлак,
Минерге аты жок болуп,
Айласы кетип токтолуп.
Жамгырчынын Уларбоз,
Карып калган мал эле.
Карыса да Уларбоз,
Бир жылкыча бар эле.
Уларбоз минип алкылдап,
Чарайна, сооту жаркылдап,
Баса минип үстүнө,
Бакайдын уулу Байтайлак,
Баатыры жок үстүндө,
Орою бузук калмактын,
Айдама кошун колду айдап,
Алыска барчу элди алды,
Калмактан кабар сөздү алды.
Семетейдин алыска,
Элчилешип кеткенин,
Ал элден билип бул калды.
«Кеткени, абам, жалганбы,
Кеткени, абам, чын болсо,
Коргонду талап алганбы?
Таланган болсо Сыр коргон,
Кыргыздын журту сандалды.
Айдап алып аскерди,
Ал Кең-Колго барганбы?»
Жата албады үйүнө,
Жамгырчы, Бакай аттанды,
Көзү көрдү келишип,
Кең коргонду басканды.
Койбой талап малды алган,
Коргонго койгон такты алган.
Кара кыргыз журтунун,
Үстүндөгү бакты алган.
Уусаңген калып коргондо,
Дүнүйөнү узаткан.
Уусаңген элге муну айткан:
«Ара сырттап басканда,
Алаштар туюп калбайбы?
Дүйнөнү тартып албайбы?
Кашкардын жолун айланып,
Каңгайга кетсек жакшыраак.
Ара сырт бизге жакын жол,
Жакын да болсо ыраак жол.

Кашкар бизге ыраак жол,
Ыраак да болсо жакын жол.
Ыраак — деп, — андан эринбей,
Таластан алган олжону,
Кутказар жагын карагын».
Бастырмак болду кубалап,
Бакайдын уулу Байтайлак.
Бала жолборс чоң балбан,
Кошойдун уулу Жалгызек,
Ошого киши жиберип:
«Алдынан тосуп чыккын — деп,
Ара сыртты карасын,
Карап мен да келем —деп.
Кашкар жакты карагын,
Кашкарга кирип кетпесе,
Артынан кууп жетем —деп.
Башын кесип келбесем,
Байтайлак атым бекер—деп!
Ажыратып мал, пулдун,
Баарын алып келем» — деп! —
Атасынын атынан,
Жазып катты жиберип.
Баш кишиге карабай,
Малдын кетти артынан.
Чоң жолдордон из чалып,
Бара жатат, Байтайлак.
Эки жагын каранып,
Келе жатат, Байтайлак.
Эркеч-Тамды бет алып,
Калмактар келди чубалып.
Дүнүйөнү мол алып,
Кашкарды көздөй жол алып.
Кашкарга кирип кеткенде,
Кетмекчи болду калмактар,
Дүнүйөнү кутказып.
Талабына жетпеди,
Артынан кууп Байтайлак,
Бала арстан жеткени.
Байтайлак барып, жол кошуп,
Астынан чыгып, жол тосуп.
Сайышар мыкты жок экен,
Сапырып элин чапканы.
Кайра айдашып мал, пулун,
Кең-Колду көздөй баштады.
Келе жатат, Байтайлак,
Таланга кеткен малды айдап.
Кең-Колду көздөй жол алып,
Алтын, күмүш мол алып.
Кыргыздан жалгыз бирөө жок,
Кара калмак колду алып.

Күндүз ага кошулбай,
Кошулуп бирге олтурбай.
Түндөсү өзү күзөтүп,
Келе жатат бала арстан,
Алтын, зарды жүктөтүп.
«Өлбөй тирүү болгондо,
Кең-Колго жетип барам —деп,
Кудайсыган Уусаңген,
Куп жайыңды табам — деп. —
Кужуру кайнап курушуп,
Кыжыры кайнап кырданып.
Ууруча шаарды чабат — деп, —
Калмактарга сурданып.
Тирүү киши кетирбей,
Кырайын — деп — чуу салып.
Издеп келсе калмактар,
Эрдигин анын көрөйүн,
Эрегишкен калмактын,
Бейжинин талап келейин.
Адам кылар иш эмес,
Мунун жазасын колго берейин!»
Деп, ошентип Байтайлак,
Жаш балапан, ой кыска,
Жакын келип Кең-Колго,
Жетип келди жол кыска.
Келе берсин аралап,
Кошойдун уулу Жалгызек,
Ошондон кабар ким алат?
Бакайдан кабар барганда,
Катты колго алганда.
Жаткан экен Жалгызек,
Мазардын тоосу жайлоодо.
Семетейге таарынып,
Ачууланып чачылып:
«Кошой сандан калбаса,
Кошойдун берген желегин,
Өлгүчө Манас кармаса.
Кошойдун уулу мен болсом,
Семетей теңине албаса.
Барбай койсом белем —деп,
Талап алса мейли — деп.
Кара чоктуу калмакка,
Калка болгон, чоң, төрө,
Кызыл чоктуу кытайга,
Кызмат кылган, чоң төрө.
Кызыталак Семетей,
Элчилешип келем — деп,
Өзү келсе жеке эле,
Барбай койсом белем —деп.
Оюна алып эми эле,

Өчөшпөйүн арстанга,
Кайраты журтту басканга.
Ашыккан окшойт хан Бакай,
Калмак каптап жатканга.
Калмактын канын суу кылып,
Көк жаңыртып, чуу кылып.
Кыйратайын аны — деп,
Кылым кыргыз журтуна,
Кылайын кызмат дагы — деп.
Дагы эле бизге иш бар го,
Кыраан султан Семетей,
Таарынчы айтып көрсөм —деп.
Талатып коюп көп элди,
Тарттырып коюп Коргонду,
Жата берсем болбойт» — деп, —
Намысына толгонду.
«Аркамдан кыргыз кол келсин.
Аз келбесин мол келсин!
Аттанып өзүм жөнөйүн,
Арбактар мага жол берсин!» —
Деп, ошентип Жалгызек,
Жалманбозду токунуп,
Кең-Колдо жаткан Уусаңген,
Үйүндө жатып коркутуп.
Сыртынан тилдеп Семенди,
Ала көөдөк эренди.
Кошойдун уулу Жалгызек,
Койбоочудай күүлөндү.
Ат арытып, жол жүрүп,
Аябастан мол жүрүп.
Ажыбай барган беш күндө,
Ал эки күндө келгени.
Түндүк жаккы чек экен,
Ашып түштү Жалгызек,
Төө жайлоо деген бир белди.
Алды жагын караса,
Жүк жүктөгөн нары бар,
Үстүндө жүгү бир тоодой,
Олжо алган чагы бар.
Ким экенин биле албай,
Карап белде тура албай.
Кайраты толук эрениң,
Өз кайратын тыя албай.
Ылдый тартып далактап,
Эки этеги салактап.
Кирип келди ал элге,
Эки көзү алактап.
Жүктөгөнү зар экен,
Айдаган калмак ал экен.
Кууп жетип Байтайлак,

Кайтарып келген кези экен.
Ушул сапар келгени,
Такыр калмак эл экен.
Калмактын тилин так билген,
Жалгызек жайы ал экен.
Калмак менен сүйлөшүп,
Кажы-кужу үндөшүп.
Уларбоз менен солкулдап,
Байтайлак келди бир кезде.
Эки баатыр көрүшүп,
Колдун учун өбүшүп.
Эсен-соосун сурашып,
Амандашып турушту.
Эл үчүн кылып намысты,
Эр жигит кылат жумушту.
Жалгызек баштап сөз сүйлөп:
«Байтайлак баатыр, — деп сүйлөп.
Абакебиз хан Бакай,
Аман бүгүн турат — деп,
Тарттырып ийсек Коргонду,
Уккан элге уят кеп!
Семетей кылган кандай иш,
Элчилешип бир жумуш,
Элге кыйын мүшкүл иш.
Барган жокпу, абакем?
Кең-Колдо жаткан берендер,
Айтпадыңар биздерге,
Ошондуктан көбүрөөк,
Таарыным келет сиздерге».
Байтайлак күлүп жарк этип,
Ителгидей барк этип.
Кужурлуу туулган балакет,
Мойну кетип шылк этип:
«Анык курбум, Жалгызек,
Кудайга душман мен болуп,
Айта албаймын жалган кеп.
Өрттөнүп өлгөн канкордун,
Өзү жалгыз кеткенин,
Гүлчоро менен Канчоро,
Ээрчитип алып экөөнү,
Желип кайда жеткенин,
Айтсак такыр билбедик.
Айдама кошун кол келди,
Ошондо гана биз уктук,
Коңурбайга кеткен — деп.
Калмактан кабар алганбыз,
Эстүү баатыр, Жалгызек,
Таарынчы айтар кез эмес.
Ээн талаада биз айтсак,
Жер укпаса, ким угат?

Таарынчы кепти айтышчу,
Семетей мында жок турат.
Айкөл Манас баатырдын,
Арбагы үчүн кылалы,
Аянбастан кызматты.
Аксакал ата, хан Бакай,
Ардактуу эне Каныкей,
Урматы үчүн кылалы,
Ушул сапар кызматты.
Андан кала бергенде,
Калың кыргыз эл үчүн,
Кылалы, баатыр, кызматты.
Семетей менен беттешсек,
Айтарбыз кийин таарынчы.
Тарттырып койбой Коргонду,
Бүгүн жетип баралы.
Уусаңген деген зору бар,
Падышалык тактага,
Минип алган чоңу бар.
Бала Семей жолборстун,
Аркасында жөлөкпүз.
Менин кебим мына ушу,
Жалгызек курбум угуп ал!»
Акылы дайра, ою көл,
Атасындай эр экен,
Падыша улуу Бакайдай,
Баштаган жолу эп экен.
Жалгызек анда кеп айтат,
Кеп айтканда деп айтат:
«Семетейге өчөшүп,
Сенделтпейли бул элди.
Таанытып каран калмакка,
Таратпайлы бул элди!
Тоо тоого чилдей бул элди,
Тоздуруп ийсек болобу?
А дүйнө кеткен Манастын,
Арбагы бизди коебу?!» —
Эки баатыр кошулуп,
Булардын жүргөн жеринен,
Кан агат кийин жошулуп.
Бакайдын уулу жолборстун,
Он тогузда жашы бар.
Калмак, каңгай, кытайды,
Ойрон кылар иши бар.
Өзү бала, шер кайрат,
Өчөшкөнүн талкандайт.
Жаңыдан атка мингенде,
Алоокенин кенжеси,
Алтымыш жайсаң инисин,
Ороккырды жалмаган.

Ал Кең-Колго тургузбай,
Калмак менен каңгайды,
Аралап кирип айдаган.
Жаңыдан чыгып кыргыздан,
Таанылып келе жаткан ал.
Жалгызек өзү эң мыкты,
Сөз айтканга өтө ыктуу.
Сөзү ширин нагыздуу,
Кимге болсо жагыштуу.
Жыйырма экиде жашы бар,
Хан Кошойдун уулу ушу.
Жалгызек менен Байтайлак,
«Ал Кең-Колго барам —деп,
Коргонду сактап калам» — деп,
Ал экөө келген алдынан,
Калмактын салган дартынан.
Эр Семетей, Гүлчоро,
Бели катуу Канчоро
Жете келип артынан,
Жүктүү нарды көрүштү,
Илгери карай жүрүштү.
Шартылдата бастырып,
Жетүүгө тез күйүктү.
Жолдо бара жатканда,
Гүлчоро айтат бул ишти:
«Алыстан келген бул душман,
Коргонду басып алган, бейм,
Кордукту журтка салган, бейм.
Кор кылып элди койгон, бейм,
Жамгырчы, Бакай, Каныкей,
Катары менен сойгон, бейм.
Байтайлак өлүп калганбы?
Каш кайтарар киши жок,
Калмактар кирип алганбы?
Абаке, сенин эрдигиң,
Адамдан кыйын шердигиң,
Асли жакшы болбойт ко,
Колуңдан кетет теңдигиң!
Элдин баарын кем дедиң,
Эр кадырын билбедиң.
Кыргыз менен калмактын,
Ортосунда чоң ишти,
Жалгыз өзүң бийледиң.
Карыя Кошой абамдын,
Сыйлабадың арбагың.
Карап турса Төштүк хан,
Бучкагыңа албадың!
Жолдо турса Үмүтөй,
Карын бөлө тууганың.
Учурашып жок десе,

Тайежеңе барбадың.
Чыгарасың, абаке,
Кандай кылып кирин жууп,
Ушулардын зардабын?!»
Гүлчоронун кебинен,
Улай кармап Канчоро,
Күйүттүү кепти башынан,
Баштап калды ал чоро:
«Абакемдин башынан,
Киши менен иши жок.
Алыстагы киши эмес,
Короосунда кой баккан,
Киши менен иши жок.
Башканы койдум, кантейин,
Бала кезден бирге өскөн,
Мени менен иши жок!
Бул сапаркы жумушта,
Эл билгендин баарысын,
Ичине салды кызыл чок!
Арбагың сенин чоң болду,
Айласыз элиң токтолду.
Гүлчоро күйүп айткандай,
Күлли журттун баарысы,
Тарап кетет окшонду!» —
Деп, ошентип сөз кылып,
Канчоро айтып токтолду.
Күлүмсүрөп Семетей,
Мыйыгында күлдү эле.
Кылган иши жолу жок,
Как ошондо билди эле:
«Айланайын, балдар, ай,
Белиме таңуу жандар, ай.
Кеңеш салбай калыпмын,
Акылыман таныпмын.
Сандалып бүгүн турамын,
Эч айламды таба албай!
Кармашта барсың, Канчоро,
Кайрат кылар, эр чоро.
Таарынышса Гүлүстөн,
Ар кандай ишке жүрүшкөн.
Өзүң билип жайларсың,
Таарынттырбай хандарды.
Табарсыңар, жаш балдар,
Абаңардын айласын!
Эки бала иш кылсаң,
Эми кантип бурамын?
Калгандарды бөлүнтпөй,
Элди күтүп алгыла.
Бийликти бердим силерге,
Билип кылсаң ишиңди,

Теги кордук болуптур,
Туюнуп эми олтурам.
Кетирбей карма, жаш балдар,
Абалтан берки кишинди.
Катышпайын, билбейин,
Гүлчоро менен Канчоро,
Өзүң башкар ишинди». —
Деп, ошентип Семетей,
Агынан сүйлөп турганда,
Моюн толгор айла жок,
Ишин берип турганда.
Ич күптүүсү басылып,
Жүрөктөн зардап арылып.
Таарынчысы жазылып,
Жанындагы чоролор,
Жаркылдады жалганда,
Атадан калган Коргондун,
Жанына жакын барганда.
Ак асаба, көк желек,
Алы келсе калмактар,
Жамгырчы менен Бакайды,
Эчак мууздап таштамак.
Жалгызек менен Байтайлак,
Калган элди баштаган.
Семетейге жолукту,
Төө жайлоо, Айрык башынан.
Семетейди көргөндө,
Серпилбеген Жалгызек,
Зерек баатыр Байтайлак,
Кабактарын бүркөшүп,
Кабаттап тонун чүмкөшүп.
Салам айтса, кол бербей,
Бастырышты жүр дешип.
Калмактан баатыр Уусаңген,
Алар менен иши жок.
Бел байлары Кожожаш,
Азыркысы көөнү ток.
Семетей менен Гүлчоро,
Кайраттуу баатыр Канчоро,
Жоо бөрүсү Жалгызек,
Жолборс баатыр эр жүрөк,
Бала баатыр Байтайлак,
Келгенин көрүп Уусаңген,
Каалгасы бийик чоң Коргон,
Каалгасын бекем бекитип,
Калкалап жанын бекинип.
Карап жатты калдайып,
Коргонду берип калмакка,
Каңкорун турат далбайып.
Карап турар айла жок,

Уруш кылбай камданып.
Ошол кезде Айчүрөк,
Асман менен айланып,
Шамал менен жарышып,
Шарпылдап учуп жетти эле.
Коргонду калмак колго алган,
Койбостон түктү олжо алган.
Оодарылып токтобос,
Оруну жок бул жалган.
Кимиси баатыр, ким коркок,
Ошондойдо ылганган!
Элчи кирер эшик жок,
Кылайган шоола тешик жок.
Байрак тиктеп, туу жайса,
Серпилип калмак чыккан жок.
Чын айласы кеткенде,
Тактада калмак жатканда,
Гүлчоро турбай камданып,
Эркеченип шаңданып.
Эрлик менен аттанып,
Эбин таап кирсем —деп,
Урма ташта жез ноого,
Бурап тартма жерине,
Чыгарып алма тээгине.
Чын эле келип ошого,
Колун салып ошондо.
Туткасынан кармады,
Тартып сууруп алганы.
Ноого түшүп зыпылдап,
Коргонго кирип алганы.
Колуна кылгыч кармады,
Коркпой кыргын салганы.
Коргондун ичин кандады,
Душман кирди дегенде,
Турбай калмак камданды.
Жай кылбайт экен бизге — деп,
Жайнап чыкты талаага.
Калың калмак кошунун,
Айдап чыкты талаага.
Талаага чыгып Уусаңген,
Сандаган калмак кол менен,
Асаба таштап, туу тигип,
Эр майданын күзөттү.
Эрлик кылып Канчоро,
Желигип чыкты майданга.
Эл үчүн кызмат кылам —деп,
Белин чыңдап байларга.
Калмак баатыр Уусаңген,
Каруу жарак асынып,
Майданга чыкты камынып.

Эр Канчоро, Уусаңген,
Беттешип эми барганда,
Балталашып жетерде,
Башка чаап кетерде.
Зыркырап доош угулуп,
Канчоро өңү кубулуп.
Кандай шумдук болду — деп,
Аркасын карап бурулуп.
Шыпшайдар уулу Кожожаш,
Шыпшыган жааны тартыптыр.
Зыркыраган жаа огу,
Канчорого жетиптир.
Үч кабат темир калканын,
Ок өтпөгөн олпогун,
Такыр тешип кетиптир.
Учу этке жеткенде,
Кармай алды сабынан,
Канчородон башка адам,
Жаа огун кармап албаган.
Кабылан туулган түгөнгүр,
«Эми атса соет — деп,
Кантип тирүү коет» —деп? —
Калмак Саңген баатырдын,
Каршы алдына тура албай,
Кайра качып калганы.
Бура тарта бергенде,
Бурултпай найза сайганы.
Канчоро калды жыгылып,
Топого башы тыгылып.
Коркконунан энтеңдеп,
Жыгылып, кооп темтеңдеп,
Бура тартты Уусаңген,
Башын кесип кетсем — деп.
Ашыгып калды Байтайлак,
Батыраак ага жетсем — деп.
Өлүм менен кери жок,
Өлүмдөн коркор эби жок.
Эрдигинин чени жок,
Чендешер бенде теги жок.
Алыстан келип шаар алган,
Ал калмакта кеги көп.
Качырып жетти Байтайлак,
Камандай тиши качырап.
Маңдайда көзү чачырап,
Канчорого жеткиче,
Сайып калмак Саңгенди,
Шаштырды бала найзалап.
Кооп кетти ордунан,
Эр Канчоро анталап.
Коркуп калган түгөнгүр,

Басалбай турат тамтаңдап.
Алдындагы Карала ат,
Эми кармап минерде,
Шыпшайдар уулу Кожожаш,
Жааны тартып ийгенде.
Теминөөргө туш келип,
Темирге огу тийгенде.
Темирди тешип кыйратып,
Каралатты сулатып.
Аттан өтүп аткан ок,
Канчоронун шакшагын,
Көзөп кетти кыйратып.
Аны көрүп Байтайлак,
Аргытып атын чуратып.
Кабылан туулган чорону,
Ат куйругун карматып.
Алып кетти чогуудан,
Армандуу болбой Канчоро,
Кутулду душман колунан.
Карап турбай Кожожаш,
Жебе тартып соңунан.
Бакайдын уулу Байтайлак,
Оң мөрүгө ок тийип,
Балтасы түштү колунан.
Балта жерге түшкөндө,
Эр тиреги сом билек,
Колдун иши бүткөндө.
Калмактын ханы Уусаңген,
Кайрап кылыч жетти эле.
Гүлчоро чаап жеткиче,
Күйгүлүктүү чунактын,
Көрүнөө башын кести эле!
Гүлчоро байкуш канетсин,
Түшүрбөй башты топого,
Эңип илип кетти эле.
Уусаңгенди Гүлчоро,
Көмө сайып кеткени.
Калмактын калың кошуну,
Каптап селдей жеткени.
Гүлчорону жсткирбей,
Уусанген башын кестирбей,
Кутказып алып кеткени.
«Өлүгүн алып кетет — деп,
Абакем сөөгүн көрсүн — деп,
Жалгызынан айрылды,
Көңүлү сууп калсың» — деп, —
Белине бекем камынып,
Жынжырдан кемер курчанган,
Аткый кармап Гүлчоро,
Сур аттын артып жалына,

Камчы берип санына,
Калмактардан, чогуудан,
Алып чыкты Гүлчоро.
Кайра жанды калмактар,
Мындай уруш болгондо,
Кан төгүлмөк наркта бар.
Эрегиштен эр өлөт,
Экөө жалгыз дебестен,
Эңишке кирсе бары өлөт.
Өзү өктөм кудайдын,
Өкүмүнө ким көнбөйт?!
Ушинтип келет Гүлчоро,
Кошуп ыйлап күңгүрөп.
Кошунга жакын барганда,
Башы башка Байтайлак,
Тулку бою бир башка,
Гүлчоро тура калганда.
Карыган Бакай абаңдын,
Көзү көрүп баласын,
Көрүнөө калмак чыгарса,
Чечекейден карасын.
Карып калган хан Бакай,
Канткенде буга чыдасын?!
Кызыл кандуу жөтөлүп,
Бузулуп өңү көгөрүп:
«Семетей, төрө, болбой кал,
Кордукту мындай, кылбай кал!
Бала жолборс атанып,
Журт башкарып, жүрбөй кал!
Атактуу баатыр Коңурга,
Антта турбас доңузга,
Бир кишиге туйгузбай,
Билинбей кетип ушуга.
Канчоро чалгын чалды —деп,
Гүлчоро кабар алды — деп.
Жыргап жаткан кыргызда,
Кайдан болсун кайгы — деп.
Камынбай жүрөт алдынан,
Карыганда хан Бакай.
Күнүм каран калдым — деп,
Өзү берген жалгызды,
Өзү кудай алды — деп!
Тунжуруман айрылып,
Акырет кетер чагымда,
Күнүм каран калдым — деп!
Өңөргөн колдо найзамды,
Кара ташка мен уруп,
Жеп салдым жалгыз баламды!
Жыласын тартып куурадым,
Жаш менен көзүм буладым!

Кылычым канга боедум,
Кылымды далай жойлодум.
Кыргыйыман айрылып,
Кыйноого калган окшодум!
Мылтыгым сынды белинен,
Бузулган ишим жеринен!
Буркурап ыйлап олтурсам,
Боор ачыр бенде ким экен?!

Карыганда Бакайдын,
Көзүнүн жашы сел экен!
Тартылып түндүк, от өчүп,
Түгөнүп калган кеп экен!»

Уусаңген калмак баш кесип,
Сакалы ылдый жаш кетип.
Кайгырып Бакай кабылан,
Кайгыдан бойдон ал кетип.
Шалдырап мууну бошошуп,
Шалпыйып Бакай шай кетип.
Ыйлап турат карыя,
Кара көздөн күйгөндөн,
Кан аралаш жаш кетип:
«Тулпарым калды минилбей,
Тунжурум калды салынбай.
Күкүгүм калды таңшыбай,
Күлүгүм калды чабылбай.
Көмүлгөн көргө калмактар,
Күйгүзүп мени наалытты, ай!»

Жамгырдай жашы төгүлүп,
Сакалы ылдый агылат.
Көрүп туруп Бакайды,
Көргөн журттун баары ыйлап.
Карыган Бакай хан ыйлап,
Калбай журту баары ыйлап.
Кайгысына Бакайдын,
Караган ыйлап, тал ыйлап,
Өчпөскө бүткөн күн ыйлап,
Өсүп чыккан гүл ыйлап.
Ай караңгы түн ыйлап,
Өз, жат дебей баары ыйлап.
Токтоно албай тоо ыйлап,
Топурак, таштын баары ыйлап.
Адыр ыйлап, жер ыйлап,
Адам калбай жалпы ыйлап.
Карыган Бакай тура албай,
Какшап турат жан кыйнап.
Аккан тунук суу ыйлап,
Айдың-Көлдө куу ыйлап.
Алты сан кара көп ногой,
Катын, эркек, кан ыйлап.
Салынган коргон там ыйлап,

Сайылган терек бак ыйлап.
Сакалы ылдый жаш кетип,
Сакалдуу Бакай хан ыйлап.
Элдин баары чуркурап,
Эси кетип буркурап.
Тура албады Семетей,
Жүрөгү күйүп бек туйлап.
Чыдай албай Семетей,
Чылбырын бекем курчанып:
«Калмактан көрдүм кордук — деп,
Кабылан төрөң муңканып.
Бакайдын айткан сөздөрүн,
Мойнуна кабыл парыз алып.
Айтса айтпаса, абакем,
Айтары мага эп экен.
Гүлчоро менен Канчоро,
Бузулат калкың дегени,
Ал айтканы чын экен!
Мени кудай урчубу,
Мындай кордук болчубу?
Алдын тосуп албасам,
Жалгызек моюн бурчубу?
Калкымдын баары бөлүнсө,
Карыганда Бакайдын,
Көзүнөн жашы төгүлсө.
Он тогузда Байтайлак,
Бөөдө өлүп көмүлсө.
Эрдигим менин бекер — деп,
Эл бузулуп кетер — деп.
Энөөлүк кылып мен жүрсөм,
Эли-журттан айрылып,
Эми айлам нетер —деп.
Эрдик кылып жоо сайсам,
Элим көрөт пайдасын.
Кантип элди унутам,
Кошун курап, кол жыйган?!
Коңурбайга айдадым,
Кетенчиктеп тартынбай,
Зор душманга барганын.
Таянып элдин күчүнө,
Ал душманды алгамын.
Жалгыз жүрүп жоо алып,
Жалгыз көздү сойдум — деп,
Көтөрүлүп көңүлүм,
Көйрөңдөнүп алганым,
Эл-журттан чыгып калганым,
Анык болду бүгүн эң!» —
Деп, Семетей ачынып,
Хан Бакайга карабай,
Караганга жарабай:

«Айланайын, Гүлчоро,
Өзүң билгин калганды,
Баланы таза жууп кой,
Аруу менен бууп кой.
Абамды капа кылбагын,
Азыр кызмат кылайын.
Айтканы ката кетпеген,
Касиеттүү эр эле,
Каргап мени салбасын».
Гүлчорого тапшырып,
Жүрүп кетти Семетей.
Бастырып кете берерде,
Гүлчоро туруп муну айтат:
«Күлгүнүм, абам — деп айтат.
Жан аябас эр эмес,
Жалгыз жарым барганда,
Тирүү келчү жер эмес.
Келген окшойт Кожожаш,
Ал Шыпшайдардан кем эмес!
Аткан октон ал жазбайт,
Мылтык атып, жаа тартса,
Тиктегенин жер жаздайт!
Огу өтпөй калбайт — деп,
Олпогуң тоскоол болбойт — деп,
Койгун, аба, койгун — деп,
Айчүрөк жеңем, кайдасың,
Аккуу кебиң кийгин — деп!
Жайдын тилин билчү элең,
Күндү жайлап учкун — деп.
Байкап көрчү асмандан,
Жыйылган калмак калктардан.
Чогулушкан топ барбы?
Сейрек турган эл барбы?
Жалгыз турган жан барбы?
Кемеге казып, от жагып,
Түтүн салган хан барбы?
Байкап көргүн жеңе» — деп,
Гүлчоро айтып салганы!
«Бийликти бердим сага» — деп,
Эми эле айткан Семетей,
Бастыра албай калганы.
Бакайдын турбай жанына,
Канчорого барганы.
Ал Канчоро баатырдын,
Колу сынып кокуйлап,
Колтуктап колун олтурат.
Семетейди көргөндө,
Тетири артын ал карайт.
«Арбагым качкан белем» — деп,
Жалгызекке барды эле,

Жаалысы катуу Жалгызек,
Бура тартып кетти эле.
Шашылып калды канкоруң,
Журт жайкаган анткоруң.
«Сары абам көөнү жай бекен,
Көрбөгөлү көп болду,
Сагынып мага зар бекен?»
Буурул менен булкуюп,
Сары ханга барды эле.
Салам айтса али жок,
Сагынмак турсун Семене,
Сары хан көзүн салган жок.
Сары ханга кеп кылбай,
Салпыйып Семен шылпыйып.
Алдымдагы Буурулду,
Бастырганда кындыйтып,
«Хандардын баары таарынып,
Калган экен мага» — деп.
Гүлчоро сөзүн унтуптур.
«Мен кирейин, аба — деп,
Күч кылайын мында» — деп. —
Буурулдун башын буруптур,
Кылычын кындан сууруптур.
Чымындай жанын аябай,
Өлөмүн деп санабай,
Кайнаган калың калмакка,
Кара боюн уруптур.
Урганда жакшы болгон жок,
Калмактын ханы Уусаңген,
Найзасын күүлөп булгалап,
Семетейди качырды.
Уусаңген үнүн укканда,
Өзү бала Кожожаш,
Көрөгөн көздүү кара көз,
Жааны кармап, ок тиштеп,
Семетейди атты эле.
Жаанын огу жетти эле,
Ок өтпөс буулум Аколпок,
Дал болуп тешип өттү эле.
Учу этке жетерде,
Тепчий өтүп кетерде,
Шай колдогон түгөнгүр,
(Айткан сөзүм күмөндүр)
Колдобосо неткени,
Колдоочусу баабедин,
Кызыл бала жылаңач,
Шашылып буга жеткени.
Кирип жаткан окту ал,
Боюнан кармап кеткени.
Жанып жерге ок түштү,

Жаанын огу бош түштү.
Жолугушар киши эмес,
Жоонун жайы эң күчтүү!
Баабедин менен иши жок,
Коруп турган киши жок.
«Ок өтпөйт экен буга» — деп,
Кезеген огун имерип,
Тайбуурулга Кожожаш,
Тайсалдап туруп атты ок.
Семендин жаны тыныптыр,
Буурулдун буту сыныптыр.
Шыйрагынан үзүлүп,
Тарамышы кыркылбай,
Тайбуурул калды тим жылбай.
Кеткенин билип Гүлчоро,
«Бул кошулуп өлөт — деп,
Анан кимди көмөм —деп,
Байтайлакты элдерге,
Муну алсаңар белем» — деп. —
Кечикпей Гүлүс бат жетип,
Атадан калган сур жебе,
Ага кездеп ок салып,
Атайын деп калмакты,
Эр Гүлчоро бел байлап.
«Көрүнөр бекен Чүрөк» — деп,
Көктү тиктейт көз жайнап.
Көктү чолуп Айчүрөк,
Баарын көрүп туруптур.
Булутту сөгүп бөлүнттү,
Күлүстөнгө караанын,
Өзү Чүрөк көрүнттү.
Элдир-селдир чогууда,
Тизилип турса сабында,
Жаман чапан бир киши,
Элдин арка жагында,
Кемегеси жанында.
Болжолдоп Чүрөк желегин,
Ошо жакка ыргады.
Семетей менен кери жок,
Эр Гүлүстөн чоронун,
Билбей турган кеби жок.
Билгени немей неткени,
Адырды көздөй бет алып,
Салып чоро кеткени.
«Каңкорум кордук көрдү» — деп,
Кошойдун уулу Жалгызек,
Салган бойдон жеткени.
Туугандан кечкен кызталак,
Кандуу калпак кийсе да,
Кысылганда чын карайт.

Асили кыргыз уругу,
Ал карабай ким карайт?
Калмак Саңген капырды,
Кан ичме жинди чакырды.
Кайра тарта бергинче*
Семетейге келгинче,
Сайып өтө берди эле,
Бура тартып алгыча,
Бурулуп найза салгыча,
Уусаңгендин Жалгызек,
Башын кесип алгыча,
Жаанын огу жеткени.
Оң карыга ок тийип,
Сооту жок жерге нак тийип.
Күүлөнгөн огу шак тийип,
Колу сынып жок болду,
Качырып жоого сак кирип.
Ошо кезде Гүлчоро,
Көрүп калды караанды.
Бер жагында үч саптан,
Кезеген жаадан ок тартты.
Пар келтирип тушуна,
Баатыр Гүлүс шок тартты.
Бура тарта бергинче,
Кожожаштай мергенди,
Тоңкойтуп жерге кулатты.
Бир атпады үч атты,
Аягында күч атты.
Калмактын мерген беренин,
Кара жерге сулатты.
Калка болгон калмакка,
Кожожашты кулатты.
Күчү тоодой күркүрөп,
Күрдөлүү туулган түгөнгүр,
Кара боюн чыйратты.
Алдындагы Сур атты,
Камчы берип кырдантты.
Гүлүстөндүн камчысы,
Күүсү менен тийгенде,
Учуп кетти Суркоен.
Учпаганда неткени,
Ортодо турган Жалгызек,
Жөө калганы Семетей,
Жаралуу болгон эрлерге,
Көз ачкынча жеткени.
Жалгызек колу сынганда,
Буурулдун буту сынганда,
Жалгызек менен Семетей,
Өлүмдү алып мойнуна,
Жалынып акка турганда.

«Экөөнүн башын тең кесип,
Алып кетсем белем» — деп,
Баатыр калча Уусаңгеи,
Атынын башын бурганда.
Учкан куштай Гүлчоро,
Утур келди ушуга.
Найза кармап чыңдаган,
Сайганын жыкпай калбаган.
Кылыч кармап кырдаган,
Балта кармап кезгерген,
Кеткен эмес илгертен,
Кез келген адам түк эсен.
Күйгүлтүктүү Гүлүстөн,
Күлүгүн мыктап жүгүрткөн.
Көкүлүн көккө шүйүлткөн,
Куйругун бекем түйүлткөн.
Тилин өлчөп сөз алган,
Асманда жүргөн күңүрттөп,
Мөкүбалдуу найзасын,
Булгап колго алганы.
Бура тарта бергиче,
«Чарайнанын чети — деп,
Алтын ээр кашы — деп,
Табарсыктын башы — деп,
Кулдун, өлөр жери ушу» — деп,
Как бооруна муштады.
Муштаганда өткөнү,
Аркасынан короюп,
Найза чыга түшкөнү.
Күүлүү найза жетиптир,
Эки кабат темир тон,
Талкалап өтүп кетиптир.
Кужурлуу туулган Гүлчоро,
Күүсү менен күркүрөп,
Көргөндүн бою дүркүрөп,
Сийдиги агып бүркүрөп,
Калмактар качып сыйлыкты,
Бир четинен дүркүрөп.
Астына салып калмакты,
Айдатып кетип баратат.
Күрзү кылып Саңгенди,
Жайлап кетип баратат.
Эр чырагы эки көз,
Маңдайында жалтылдап,
Жайнап кетип баратат.
Уусаңген онтоп жалынып,
Сайрап кетип баратат.
Буурулу аксак жетелеп,
Семетей басып энтелеп.
Колу сынып Жалгызек,

Мине албай атка сендиреп.
Жаралуу болгон Канчоро,
Карап турат эндиреп.
Катып турат хан Бакай,
«Жалгыз уулум өлдү — деп.
Ажыдаардай бул душман,
Элге кайдан келди» — деп.
Сүрдүгө эли бергенде,
Буурулдун буту сынганын,
Анда Бакай көрдү дейт.
«Аттын буту сыныптыр,
Арстандын жаны тыныптыр.
Өлсө өлгөндүр Байтайлак,
Арстандын алы кандай» — деп?
Байтайлакты унутуп,
Семетейге кайгы жеп.
«Караан болбой калкында,
Канчоро жатып алды — деп.
Жалманбоз турат майданда,
Жалгызек кайда кеткен» — деп.
Белине таңуу бектерди,
Эми Бакай хан эстеп.
Ырысына жараткан,
Илгеркинин карысын.
Намыс үчүн жараткан,
Жаш уландын баарысын.
Байтайлакка карабай,
Майдандагы чорого,
Салып Бакай баратат.
Бозжорго менен алкылдап,
Семетейге хан Бакай,
Кирип келди жакындап.
Ачуусу келген Бакай хан,
Кандуу найза салат, бейм.
Өлтүрбөсө да бул абам,
Өзүмдү жара кылат, бейм?
Семетей турат муну ойлоп,
Жалгызек дагы аны ойлоп.
Бирок жетти Бакай хан,
Жаңыдан акыл кеп ойлой:
«Каңкорум, шайык нетти —деп,
Тайбуурул аксак көрүнөт,
Не калба болуп кетти — деп?
Арстаным, шайык нетти — деп,
Атың аксак көрүнөт,
Азап күн кайдан жетти — деп? —
Жалгызекти имерип,
Каңкорго айткан сөздөрүн,
Талаага таштап жиберип. —
Кулак сал, бала, сөзүмө,

Не калба болду өзүңө?
Шалпайыңкы көрүнүп,
Калыптырсың көзүмө.
Өлсө жалгыз, ким өлдү,
Кабылан арстан Жалгызек,
Ким көргөн мындай күндөрдү?
Каптап калмак кетпесин,
Куткаргыла көп элди!
Калың элден айрылсак,
Калганга кыйын иш болот!
Жалгызынан айрылган,
Карып калган Бакайга,
Калдайган кара кыш болот!
Эркин өткөн жыргалда,
Элдин баары кор болот.
Башканын көзүн карашып,
Балдардын баары зар болот.
Басарга жолу тар болот,
Байланып колу шал болот!
Таарынчыны коюңар,
Таарынбаймын мен Бакай!
Бузук кыял болбосун,
Күнүмдүгүн карабай,
Түбөлүгүн ойлосун!
Айдалып кетсе байкуш эл,
Көзүнөн агып кандуу сел,
Оодарылып жата албас,
Айкөл Манас баатыр шер!
Манастан тукум бар туруп,
Карыган Бакай мен туруп,
Алп Жамгырчы хан туруп,
Жалгызек баатыр, сен туруп,
Эки чоро шер туруп,
Элди эстебей балам —деп,
Бышактап ыйлап мен туруп.
Чаптырып ийсек Таласты,
Айдатып ийсек алашты.
Кара кыргыз уругу,
Кабылан Кошой ханымдын,
Алмамбет, Чубак залымдын,
Ажыбай, Сыргак баатырдын,
Арбагына чет болуп,
Кантип бетин көрөбүз?
Мындай наам алгыча,
Салышып жатып өлөбүз!
Көргүлүктү көрөлүк,
Урушуп жатып өлөлүк.
Өлсө өлгөндүр Байтайлак,
Эл тынчытып көмөлүк!
Сырдаган Коргон кур калса,

Зыркырап эмчек сыздаса.
Чыркырап бала ыйласа,
Мөкчөйүп чалдар муңканса,
Туулбай туна чөккүн — деп,
Тукум болбой өлгүн —деп,
Арстандын калып артында,
Мындай кордук көрдүк — деп.
Ак чачтуу кемпир каргаса,
Ак калпак кыргыз элим —деп,
Ак шумкар шаңшып үн салса.
Алашым кайда кеттиң — деп,
Кош жаңырык үн салса.
Ала-Тоо какшап муңканса,
Сабалаган эркиндеп,
Залкайган кыргыз элим —деп,
Асманда булут сумсайса.
Караңгыда нур чачкан,
Баскан кыргыз жол тапкан.
Кайран журт кайда кеткен — деп,
Каалгып ай чыкпаса.
Кубат берген баарыга,
Кубанткан жанды жарыкка.
Курдашым Манас баатырдын,
Кураган эли кайда — деп,
Орноткон тагы кана — деп,
Күн көшөгө тартынса.
Куу инген кетсе букулдап,
Көлдөкү куулар кукулдап.
Куу тайган кетсе кыңшылап,
Тулпарым кетсе азынап,
Ушулардын убалы,
Канткенде бизди соо кылмак?!
Эл ичинен эр туулат,
Элин сактайт туу кармап.
Эли үчүн эр өлөт,
Эбегейсиз шер өлөт.
Эр өлбөсө, эл өлөт,
Эри өлсө, эл көмөт,
Эл болбосо ким көмөт?!
Кайраты толук азамат,
Ушундайда көрүнөт.
Чырпыгы сынса, чынардын,
Жаз менен жана көгөрөт.
Буурулдун бутун таңгыла,
Калмакты сайып кыйратып,
Калганды сактап калгыла!» —
Жалгызынан айрылып,
Кан түтөп ичтен кайгырып.
Хан Бакай турса муну айтып,
Жалгызек ойлоп муңайып:

«Кагылайын, абаке,
Карагын менин өзүмө.
Калмак Саңген баатырды,
Көмө саяр кезимде,
Учурадым кесирге.
Калмактан мерген жеткенби,
Аткан огу туш келип,
Каруумду үзүп кеткенби?
Унутпаймын, абаке,
Сенин карылык сөзүң эстелди!»
Каары кайнап күлбөгөн,
Өрттөнгөн токой түрдөнгөн.
Каңкордун уулу түгөнгүр,
Күңгүрөнө сүйлөнгөн:
«Айланайын, абаке,
Буурул атка ок тийди.
Болбоду шайым тим эле,
Аттан мурун маа тийди.
Аколпок тешип өтпөдү,
Тешүүгө күчү жетпеди.
Жаанын огу жарылып,
Жерге түштү кептенди».
Канкордун кебин укканда:
«Катыгун, балам, не дейсиң,
Тепчип кеткен ок жанып,
Билбей калган белемсиң?!
Ачуулуу келип, мас болуп,
Жаралуу калган кезиңде,
Акылыңа, Жалгызек,
Илбей калган белемсиң?!
Кайсы жерге тийди эле,
Ок тийген жерди көрөйүн?!» —
Олпокту барып караса,
Ок өтүптүр ушунда.
Темир соот күрөкө,
Так өтүптүр ушуга.
Бакайга даана көрүнүп,
Олуя келди алдына,
Жылаңач бала дубана.
«Арстан эрге кайгы жеп,
Аткан ок тепчип жетерде,
Ашыгып араң жеттим —деп,
Тасмасынан чың кармап,
Тартып салып кеттим»—деп.
Кобурап бала сүйлөдү,
Семетей менен Жалгызек,
Үнүн укту баланын,
Көрө албады караанын.
Сергек туулган Жалгызек:
«Абаке, жакшы билгин — деп,

Кужурлуу туулган Гүлчоро,
Куткарып калды бизди—деп.
Уусаңгендей баатырды,
Кан ичме жинди капырды,
Найзага илип кетти — деп.
Көтөрүп алып капырды,
Чокмор кылып жакырды.
Калмактын калың кошунун,
Аралап кирип кетти — деп.
Бизге тийген жебени,
Ага да атты бекен — деп?
Эми айласы нетти — деп,
Колу сынып Канчоро,
Жарадар болуп кеткен —деп.
Арстанга жардам кыларга,
Калган эмес бектен» — деп.
Анда айтат хан Бакай:
«Баарыбызды кыйраткан,
Бел коргондо Шыпшайдар,
Калмакча аты Шыпшайдар.
Эл койгон аты Жойкара,
Ошонун уулу Кожожаш,
Келгени, бейм, ант ургур.
Эрендерди кыйратып,
Сойгону, бейм, мант ургур.
Эми билдим баатырлар,
Башын кесип кетүүчү,
Баатыр эмес Уусаңген.
Аткан экен Кожожаш,
Азапты салып бул башка.
Гүлүстөн кетсе алыска,
Гүлүстөндөн айрылсак,
Ким жарайт эми намыска?
Жарар бекен Айчүрөк,
Аркасынан барышка?»
Бакай абаң муну айтып,
Эки эренге жай айтып.
Берендерди ээрчитип,
Коргонго барып кирди эми.
Өзү Бакай табыпкер,
Жалгызек менен Канчоро,
Шыпа кылып колуна,
Салгын деп кудай оңуна.
Тайбуурулдун шыйрагын,
Буулум менен чырмады.
«Чиритпей өзү сактайт» — деп,
Алтындан шакшак кылганы.
Каде менен оротуп,
Хан Бакайдын таңганы.
Алдырып келди талаадан,

Арстан Тайлак баланы.
Айчүрөк учуп асмандап,
Гүлчоро кеткен кол айдап,
Андан кабар ким алат?
Барарга киши жок болуп,
Баралбай кыргыз токтолуп.
Жүз отузда бул кезде,
Барууга турду камданып,
Эр Жамгырчы козголуп.
Ал Жамгырчы баатырдын,
Минген аты Уларбоз,
Салынганы баяндоз.
Саадагын алып байланбай,
Колуна кармап найза албай.
Кайда терек, тал болсо,
Жулуп алчу тайманбай.
Ошону менен жоо алган,
Илгертен берки адаты.
Карылык менен кери жок,
Оюна түшүп санаты.
Уларбоз менен аргытып,
Алчактап кетип баратты.
Муну мындай таштайлы,
Жубатай менен Гүлчоро,
Жоругунан баштайлы.

ГҮЛЧОРО МЕНЕН ЖУБАТАЙДЫН КАРМАШУУСУ

Калмактын иши тез болгон,
Алп Жамгырчы баатырга,
Бир бала жолдо кез болгон.
«Өзүң чоочун баласың,
Кайсы жакка барасың?
Кабыландай жаш бала,
Кабарың айта саларсың». —
Анда бала кеп айтат:
«Өзүң кары аксакал,
Жүрдүң кайда — деп айтат?» —
«Мени коюп сен бала,
Өзүңдүн айтчы кабарың,
Чыныңды айтпай сен койсоң,
Көмө чаап саламын!»
Бурулбай бала бастырып,
Бура тарта берерде,
Эр Жамгырчы баатырың,
Шамдагай эле эң эле,
Бура тарта бергинче,
Этегинен кармады.
Карыса да эрлик чоң,
Камгактай эңип алганы.
Коркконунан чыдабай,
Колго түшкөн байкуш жан,

Бала сөзүн баштады,
Бар сырын айтып таштады:
«Алдыга Саңген кеткен —деп,
Алып келгин кабар —деп, —
Жубатай мени жумшады.
Айдама кошун кол келет,
Ар жагында бул кырдын,
Калмактын колу мол келет.
Келип калса кыргыздан,
Кимиси ага тең келет?!» —
Жашырбай баарын чын айтып,
Жаш бала тилин безенет.
Баланы кармап ныктады,
Кулагын кесип алганы,
Жаагын канга чыктады.
«Колуңа, бала, алгын — деп,
Алп Жамгырчы кылды — деп,
Жубатайдай баатырга,
Жашырбай айтып баргың»— деп,
Кулагын берип колуна,
Баланы салып жолуна.
Алласына сыйынып,
Баштагын кудай оңуна,
«Мурун мындай жок эле,
Жаңы чыккан эр окшойт,
Жабуу болгон Жубатай,
Кадайын найза бооруна».
Эки жагын каранып,
Эр Жамгырчы карыя,
Ээрди-башын жаланып.
Түптүү турган чынарды,
Түбү менен бүт бойдон,
Сууруп колго аны алып.
Нуру кетип бетинен,
Кубат кетип белинен.
Кайрат кылып чыкса да,
Карылыгы билинген.
Кайкалаган кайран эр,
Кабыргадай ийилген.
Оозунда жалгыз тиши жок,
Алдыңкы ээрди келпийип.
Эрликти бербей колунан,
Эр Жамгырчы деңкейип.
«Бала алдыга кетти — деп,
Кабарды айтып жетти» — деп.
Өзүнө берип кайратты,
Келип калган окшонот,
Кайрат кылар убакты.
Такоол кылган Буурулдун,
Талкалап бутун кыйратты.

Эн талаага таштады,
Семетейдей чыйракты.
Карып калган Бакайдын,
Башын кесип уулунун,
Кайгыга салып ыйлатты.
Уусаңгендей баатырды,
Гүлчоро сайып кулатты.
Кожожаштай мергенди,
Жебелеп жерге сулатты!
Баарын алып оюна,
Карысаң да Жамгырчы,
Эми кылгын кайратты!
«Гүлчоро келер бекен — деп,
Элди көрөр бекен — деп?
Келип калса Коргонго,
Изимди кууп келер — деп.
Өлбөй калса Кожожаш,
Гүлчородой чунактын,
Табар бекен убактын.
Гүлүстөн жерди таянса,
Тагдыр ошол, кудурет,
Баарыбызды куураттың!» —
Деп, ошентип Жамгырчы,
Түптүү чынар өңөрүп,
Эрлигин бербей колунан,
Карыса да күркүрөп,
Өргө келсе күрс этип,
Демик алып жөтөлүп.
Жөтөлгөндө күч келип,
Карылык эмей неткени,
Токтоло калып, дем чыгып,
Антип-минтип Жамгырчы,
Белге келди тер чыгып.
Үч-Кошойдун алкым таш,
Алды бөксө, жери саз,
Жаткан экен калың кол,
Жайбаракат каз канат.
Кайкыдан чыгып караса,
Баякы бала баратат.
Барып бала буркурап,
Жубатайга зыркырап:
«Буйругуңа тез болдум,
Наркы каптал бөксөдө,
Карыган чалга кез болдум.
Жолуккан чал кеп сурайт,
Барасың кайда, — деп сурайт.
Түз жообумду бербедим,
Салам айтып койбодум.
Карып калган абышка,
Канчалык — деп — ойлодум.

Көзүмө илбей ал чалды,
Кордук көрүп сойлодум!
Бура тарта бергинче,
Өзүмдү алып өңөрүп,
Такымына басканы,
Ээрге башым жаздады.
Кордукту салып башыма,
Кулагым кесип таштады.
Кулакты берип колума,
Баргын — деп, — бала жолуңа,
Жашырбай, бала, айтып бар,
Жубатай деген чоңуңа.
Деп, чунак чал кутурган,
Кое берди жолума.
Таап келген кебим бул,
Кулагыман айрылып,
Алдыңа келген ишим бул.
Карыдан келип бел жакка,
Көз жиберсем ал жакка.
Кудай урган ал чалдын,
Кылбаган иши калбады.
Өнүп турган чынарды,
Кармап туруп белинен,
Түбүнөн жулуп алганы.
Өңөрүп алып чынарды,
Атын жолго салганы.
Келе жатат артыман,
Салам — деп — бизге калбаны
Жоонун жайын укканда,
Жубатай турбайт кубанбай,
Анын жайы мамындай.
Алп туулган Жубатай,
Кытай менен калмактын,
Кошулушкан жеринде,
Койбой баарын жыкчу эле,
Күрөш кылган кезинде.
Балбанды жыгып, байге алган
Эрди сайып, даңк алган.
Коңурбай менен Эсен хан,
Жеңилип андан таң калган.
Ошол эрдигине ишенип,
Жоо дегенде кубанган.
Жамгырчы жайын укканда,
Камынбай бу да турбаган:
«Кошуну жок бир чалдын,
Өпкө, боорун тешейин.
Көрсөтүп туруп өзүнө,
Бөйрөк майын эзейин!
Чоң кесеге толтуруп,
Жүрөк канын ичейин.

Айтканымды кылбасам,
Жубатай болбой кетейин!
Уусаңгендей баатырдан,
Анан кабар албасам.
Жебе тартса жазбаган,
Кожожаш баатыр бар болсо,
Уусаңген менен Жубатай,
Биригип экөө баш кошсо.
Томкорулат Семетей,
Болсо да аскар, бийик тоо!» —
Деп, Жубатай күүлөнүп,
Ачууланып сүйлөнүп.
Доолбасы кагылып,
Калмактар атка жабылып.
Жебе, жаасын асынып,
Дүрдүгүшүп калышты,
Орчун колу камынып.
Ал аңгыча жакындап,
Карыса да Жамгырчы,
Жетип барды чамынып.
Жамгырчыны көргөнү,
Көк чынарды өңөргөн,
Эрдиги артык көгөргөн.
Элден башка дөө экен,
Байкап көрсө Жамгырчы,
Киши эмес дөбө экен.
Келе жатса ыраактан,
Аты жок өзү жөө экен.
(Өңөрүп алган чынары,
Көрсөтпөй атын далдалап,
Жөө сыяктуу көрүндү).
Караанын анын көргөндө,
Жубатай көөнү бөлүндү.
Талдуучал деген аты бар,
Өөрчүп турган Жубатай,
Жаш баладай салты бар.
Бастырып чыкса түгөнгүр,
Найза колдо жалтырар,
Карыса да Жамгырчы,
Кайдан мындан тартынар?
Маңдайлашып жатканда,
Кылычтап кырып калмакты,
Айдап койдой кыдыртып,
Алып башын сыдыртып,
Гүлчоро келген чагы бар.
Ошол жерде Гүлчоро,
Учурашкан жайы бар.
Уусаңгендин колунан,
Эр көкүрөк зорунан,
Тирүү койбой союптур,

Кишинин жеп, ич майын,
Ал Гүлүстөн тоюптур.
Калган журтун бөлүптүр,
Атпай уулу кыргызга,
Малай кылып бериптир.
Ошондой кылып таратып,
Кең-Колду көздөй бет алып,
Кайра жанып келиптир.
Аз күн болгон кеткели,
Арада өргүп, күн өтпөй,
Ал кошунга жетиптир.
Калмактын элин тааныбай,
Кайсы экенин биле албай,
Карап турду мамындай.
Кыя тартып өткөндө,
Жамгырчыны тааныды,
Муну ойлоп наалыды.
«Уусаңген сайдым эр бүктөп,
Кожожаш өлдү жер жыттап.
Колун айдап кыргынга,
Калган колун калмактын,
Кыргызга бөлүп тынгынча.
Дагы артынан калың кол,
Келген экен кыргызга.
Алп Жамгырчы келиптир,
Карыса да ал мында.
Эр Семетей, Жалгызек,
Кайраттуу баатыр Канчоро,
Карыя Бакай абакем,
Өлгөн белем чынында?!
Калган белем ал элде,
Алп Жамгырчы карыя,
Жалгыз өзү ырымга?!» —
Деп, ойлонуп Гүлүстөн,
Уруш десе күч алып,
Күүсү жанбайт бир иштен.
Тамак ичсе, ичпесе,
Таамай отуз күн жүрсө,
Карды ачканын билбеген.
Кара суу келип оозунан,
Өзөгү ооруп жүрбөгөн.
Өткүр туулган чунагың,
Өөрчүй берет дембе дем.
Жоону көрсө Гүлчоро,
Кара боюн чыйраткан.
Бендеде мындай берен жок,
Кайраты жанбас чыйрактан.
Канжыгага калдайтып,
Уусаңген башын байланган.
Беттешип келген бендени,

Бекер койбой жайлаган.
Чынкожону сойгон кул,
Чын кан кумар болгон кул.
Толтойдун ичин жарган кул,
Боорунан өтүн алган кул.
Уусаңгендей калчанын,
Башын кесип келген кул.
Кожожашты жайлаган,
Атып көзгө кандаган.
Калың колун калмактын,
Жуушатып койдой жалмаган.
Катылышкан ушуга,
Тирүү бенде калбаган.
Кайраты артык, эң чыйрак,
Карылуу баатыр, бир балбан.
Жамгырчыны көргөндө,
Жаны чыгып абыдан.
Ачууланып айкырып,
«Абакелеп» бакырып.
Укпаганда абышка,
«Жамгырчы» — деп, чакырып.
Алдындагы Сур атка,
Эңкейиште камчы уруп.
Жакын жетип барганда,
Жалт этип карап Жамгырчы,
Гүлүстү көрө салганда,
Жиберди күлүп борсулдап:
«Айланайын, Гүлүс, ай,
Билесиң кыйын жумуш, ай.
Буурулдун буту сыныптыр,
Семетей жаны тыныптыр.
Хан Кошойдун Жалгызек,
Колу сынып карыдан,
Тынды жаны абыдан!
Карала атка ок тийди,
Канчоронун колуну,
Шакшагынан сындырып,
Жаанын огу бек тийди!
Өзүң барсың ал кезде,
Байтайлак баатыр өлгөндө.
Өзүң кирип ортого,
Өткөрүп найза бооруна,
Күрзү кылып Уусаңген,
Аралап калмак кеткенде,
Артыңан издеп келатсам,
Алды жаккы бөксөдө,
Алдымдан чыкты бир бенде.
Атымдын башын бурадым,
Анын дайнын сурадым.
Карыган чал дегенсип,

Мага жооп кылбады.
Кармап алып колума,
Аны басып боорума.
Кесип алып кулагын,
Карматып коюп колуна,
Анан сөзүн сурадым.
Коркконунан чын айтты,
Уусаңгендин артынан,
Келатам — деп, — сыр айтты.
Келе жатат кошун — дейт,
Жубатай менин чоңум — дейт.
Баркына бенде чак келбес,
Баарынан ашкан зорум — дейт.
Кое берип баланы,
Колума алдым чынарды.
Арбак оңдоп ишимди,
Жолуман сени чыгарды.
Кагылайын, Гүлүстөн,
Кабагың ачык бендеден.
Пейлинди салып, бекем ук,
Айткан абаң кебин сен.
Кой — деп, — мени коргобо,
Алп Жамгырчы тирүү —деп,
Тегеле, балам, ойлобо!
Үйдө жатып өлгөндө,
Катындар олжо бөлгөндө.
Жамгырчы жакшы болобу?
Жараткандын өкүмү,
Жашырган менен болобу?
Үч ай мурун түш көрдүм,
Түшүмдө жаман иш көрдүм.
Айдама кошун кол көрдүм,
Алып чынар өңөрдүм.
Элди козгоп сүргөмүн,
Айдап колун жүргөмүн.
Как ошентип жүргөндө,
Көөдөнгө найза аралап,
Көкүрөктөн кызыл кан,
Көп куюлган салаалап.
Ал аңгыча көп дөбөт,
Туш-тушуман камалап.
Актан кийдим кийимди,
Акырет жакын болуптур,
Анык билдим өлүмдү.
Эштектер элим болголу,
Жамгырчы атка конголу.
Тоодой кылдым талапты,
Колума албай жаракты.
Капыр менен мусулман,
Кошулган жерде жаратты.

Кечээ, кең Бейжинге барганда,
Каарымдан кытай жадашып,
Калганга атым дайындуу.
Беш сапар сайдым калмакты,
Элге кылдым санатты.
Бүгүн кылып турамын,
Акыреттик талапты.
Үйдө жатып өлбөйүн,
Кордукту, балам, көрбөйүн.
Өмүрүмдүн акыры,
Шейит болуп өлөйүн!» —
Деп, ошентип Жамгырчы,
Атынын башын бурбастан,
Аял кылып турбастан,
Бастырып түз чыкканы,
Камынган калмак турбады,
Кара боюн чыңдады:
«Калың калмак эл өлбөй,
Карагай найза өңөрбөй,
Же, карыган чал, сен өлбөй,
Же кан жүткүрүп мен өлбөй...
Деп, ошентип Жубатай,
Кайрат менен жөнөдү.
Күүлөп найза алыптыр,
Күркүрөгөн Жубатай,
Күүлөнүп жөнөп калыптыр.
Ал аңгыча алдынан,
Гүлчоро жете барыптыр:
«Койгунуң, аба, койгунуң,
Сабырды азыр кылгының!
Алдыңдагы чорого,
Бата берип тургунуң,
Атыңдын башын бургунуң!
Ушу жерде сен өлсөң,
Таштай албай сөөгүңдү,
Айланып сага өкүрсөм.
Жаштан өлсө Байтайлак,
Карыдан, аба, сен өлсөң,
Кандай болот алыбыз,
Кары, жашың тең өлсөң?!
Жастыктанып жай жатып,
Жакшы болот өлгөнүң.
Кудай ажал бербесе,
Күн жарыгын көргүнүң!»
Аа Жамгырчы болбоду,
Жолун тосуп торгоду.
Жоокер кары болбоду:
«Менден бата алганда,
Беш болобу бир жаның?!
Он болобу бир башың?!

Өмүрүң узун болсун — деп,
Эми да бата берейин.
Өлсөм дагы арбагым,
Жөлөк болуп жүрөрмүн.
Кыйын болсо Жубатай,
Кыйындыгын көрөйүн.
Ажал келсе кудайдан,
Акыретке жөнөйүн.
Кой, балам, тоспо жолумду,
Шейит болуп өлөйүн!»
Болбой койду Жамгырчы,
Күүлөп найза өңөрүп,
Күркүрөгөн Жубатай,
Көз жиберсе Гүлчоро,
Мурун жоону көп көргөн,
Сүрдүү экен Жубатай.
Адамдан башка айбаты,
Түрдүү экен Жубатай.
Кийгени темир үч кабат,
Ал тышынан кийгени,
Адамдан башка жети кат.
Ошонун баарын көтөргөн,
Күчтүү экен Жубатай.
Атасы чыккан эр эле,
Ал Коңурбай баатырга,
Арка болгон бел эле,
Качан буга тең эле?
Ажал жетип күн бүтсө,
Азыркы өлүм жакында,
Көрүнүп турат тегеле,
Кудай өзүң колдой көр,
«Баргын, аба», — деди эле.
Караанын көрүп калмактын
Эр Гүлүстөн ошондо:
«Кадыр алла кудурет,
Канча түрлүү жан кылдың.
Кээ бирөөнү хан кылдың,
Кээ бирөөнү зар кылдың.
Кай бирөөнү чоң кылдың,
Кай бирөөнү кор кылдың.
Бирөөнүн ишин оң кылдың,
Бирөөнүн ишин сол кылдың
Өкүмүң ушул, жараткан,
Бул өңдөнгөн калмакка,
Мендей бакыр кулунду,
Өзүң айдап туш кылдың!
Жай ордуна кыш кылдың,
Жаз ордуна күз кылдың.
Жазында жерден өндүрүп,
Күзүндө эгин бышырдың.

Калмактардын элинен,
Качан муну чыкырдың?
Көрбөдүм, уктум укмуштан,
Хан атамдын тушунда,
Макил дөөнү чоң кылдың.
Алмабет менен Чубакка,
Ээн талаада кор кылдың.
Эркиң менен иш кылдың,
Буга окшогон калмакты,
Карыбыңа туш кылдың.
Каары катуу күч кылдың,
Аскалуу тоону түз кылдың.
Элким жүргөн кулуңа,
Келесооңду туш кылдың!» —
Деп ошентип Гүлчоро,
Жаратканга жалынып,
Үстүнө олпок жамынып.
Суркоён минип болкоюп,
Сырнайзаны колго алып:
«Абакем болсо жаралуу,
Жалгызек менен Канчоро,
Булар да жатса жаралуу.
Бакайдын ичи от болуп,
Жүрөгү болсо жаралуу.
Эр Жамгырчы абамдын,
Керээз кеби бу болсо.
Кеңгиреп келе жатканда,
Мындай жанга туш болсо». —
Деп, ошентип Гүлчоро,
Көңүлү жашып турганда,
Жоону көздөй бет алып,
Жамгырчы атын бурганда.
Эси кетип, көз жайнап,
Эми чоро турганда.
Өзүнчө туруп чоронун,
Эт жүрөгү элжиреп,
Бүткөн бою делбиреп,
Уйкусу келип жаткансып,
Кетип барат мемиреп.
Как ошондо жанына,
Сарала атчан бир киши,
Салып жетип келди дейт.
Келген киши кеп айтып:
«Тааныдыңбы, — деп айтып?
Тааныбайсың мени сен,
Тирүүмдө мени көрбөдүң,
Күрпүлдөктө бир көрдүң.
Мен Алмамбет — деп айтып,
Колунан кармап Гүлүстүн,
Колумдун күчүн бердим — дейт.

Башынан сылап Гүлүстүн,
Барлык күчүм бердим —дейт.
Белдүү болгун, уулум —дейт,
Кубаттуу болсун муунуң» — дейт.
Ошону айтып жарк этип,
Кубулуп кетти жалт этип.
Көзү ачылып чорондун,
Күчкө толуп карк этип.
Эр Гүлчоро караса,
Алп Жамгырчы жете элек,
Оюнда Гүлүс сүйүнүп,
«Атакем колдоп кетти — деп,
Менменсиген Жубатай,
Жерге башы жетти — деп,
Жетпегенде нетти» — деп? —
Белин байлап бекемдеп,
Жан жагын карап элеңдеп.
Жаш Гүлүс турду ошондо,
Кубанып жаны эреркеп.
Оолугуп алган карт баатыр,
Олпогун оңдоп кийди эми.
Тоодой болгон күлүккө,
Токтоо кылып турбастан,
Томукка камчы урду эми.
Астында атын моюндап,
Ак сакалын коюндап,
Айгайлап алга кетти эми.
Ана-мына дегиче,
Калмакты кууп жетти эми.
Алдынан утур ошондо,
Бир калмак чыга келгени.
Алиги келген чоң калмак,
Кокусунан ошондо:
«Мен Шаймамбет дегени». —
Шаймамбет атын укканда,
Кыжыры кайнап Жамгырчы:
«Жүзү кара чыккынчы,
Жүзүмдү жерге караттың.
Баштап келип калмакты,
Өз журтуңду талаттың!
Жериңди сатып калмакка,
Тууганыңды жеридиң.
Ай-ааламдын алдында,
Абийиримди кетирдиң.
Эл саткан сендей бузукту,
Балам деген оңобу?!
Сага боор ооруткан,
Киши жакшы болобу?!
Элден безген баласын,
Жамгырчы өзү өлтүргөн,

Деген журтка ат калсын.
Айкөл Манас баатырдын,
Арбагынын астында,
Абийрим менин акталсын!» —
Деп, ошентип Жамгырчы,
Чынарды булгап алганы.
Шаймамбетти ошондо,
Жыга чаап салганы.
Ак болотто дат калды,
«Алп Жамгырчы баласын,
Өз колу менен сойгон» —деп, —
Кылым журтка ат калды.
«Баламды көргө тыктым —деп,
Бадырек калмак чыккын» — деп!
Тобуна кире барганы,
Токмоктоп жүрүп далайын,
Чокуга чаап салганы.
Чынары тийген калмактын,
Чыкпаган жаны калбады.
Токтоо кылбай топ бузуп,
Абаңдын Жубатайга барганы.
Жубатайга баргынча,
Жолунан чыккан калмактын,
Канын суудай агызып,
Колундагы чынардан,
Чорголоп кан тамызып.
Карыса да Жамгырчы,
Калктан чыккан бузук — деп,
Жалгыз уулун нан кылды.
Чыккынчыга мамындай,
Кең дүйнөнү тар кылды.
Боор оорутпай уулуна,
Чыккынчы жаман экенин,
Элине баатыр таанытты.
«Эми өлсөм арман жок,
Өз колум менен саткынды,
Өлтүрдүм — деп, — кош болуп,
Азыз султан Манастын,
Ата журтум Таластын,
Алдында бетим агарды.
Кийинки калган урпактар,
Унутпастан нуска алсын!» —
Деп, Жамгырчы шаңданды,
«Кан ичме жинди кыргыз» —
Калмактар коркуп таң калды.
Алп Жамгырчы, Жубатай,
Маңдайлашып барышты.
Кезектешкен уруш жок,
Белсенишпей туруш жок.
Жаш Жубатай түгөнгүр,

Качырып найза сайышы.
Карыса да Жамгырчы,
Кагып ийип найзасын,
Чынар менен чабышы.
Чаптырбастан Жубатай,
Кармап алып чынарды,
Тартып алып колунан,
Айландырып имерди,
Алп Жамгырчы баатырды,
Чокуга тартып жиберди.
Ачуусу келген Жубатай,
Чынар менен урганда,
Жерге барып чабылып,
Чынарга каны чачылып,
Алп Жамгырчы ошондо,
Аты менен жок болду,
Боз топурак окшонду!
Көрүп турган Гүлүстөн,
Эми кайдан токтолду?!
Суркоенго камчы уруп,
«Манастап» ураан чакырып,
Сырнайзаны сундуруп.
Күүлөп Гүлүс жөнөдү,
Жубатайды качырып.
Гүлчоро жетип муштарда,
Өлүмгө жанын кыстарда,
Гүлчоронун найзасын,
Кармай калып ушунда,
Найзаны тартып алышка,
Катуу тийип намыска.
Силкип тартат Жубатай,
Кое бербей колунан,
Бекемдеп кармап соңунан,
Бери тартат Гүлчоро.
Эки баатыр тартышса,
Эми кантип чыдасын?
Ачуусу келип чыдабай,
Сабыр кылып туралбай,
Найзаны алар ташташып,
Балтаны колго алды эми.
Былчылдашып башка уруп,
Балталашып жатканы.
Бирин бири чаптырбай,
Калкандашып жатканы.
Мизинен сынып балталар,
Талкаланып жатканы.
Уңгусу менен урушуп,
Утур маңдай турушуп.
Жаш баладай бул экөө,
Мүдөтү жок урушуп.

Кылычты сууруп кынынан,
Мыктап кармап сабынан,
От чагылып жаркылдайт,
Болоттон чыккан жалындан.
Качан булар бир бирин,
Жарак менен чаптырган?
Бири чапса бири уруп,
Кылычка кылыч урулуп.
Жалпагынан жарылып,
Кылычтын баары чагылып.
Үйдөй болгон чоюн баш,
Опколжуп келип урганда,
Токтоо кылбай үйдөй таш,
Үстүртөн ылдый чапканда,
Астыртан өөдө какканда,
Тарсылдаган үн чыгып,
Көгөргөн түтүн буу чыгып.
Жарактан айла болбоду,
Жалаң бойдон колдору,
Куралдан айла болбоду,
Кургак калды колдору.
Жамгырчынын чынарын,
Алсамбы деп Жубатай,
Санаасында ойлонду.
Аңгычакты камынтпай,
Гүлчоро ала койгону.
Узун чынар солкулдап,
Ачуудан булар толкундап.
Чынар менен чабышып,
Тийгизбей кармап алышып.
Экөө тең окшош шамдагай,
Пар келишип сайышпайт,
Эч качан да эр мындай!
Үстүнө кийген олпоктор,
Колтугунан жарылып.
Ызырынып кыйкырып,
Ажыдаардай ышкырып.
Ачуусу келип Гүлүстөн,
Айкөлдүн атын чыкырып:
«Арбагы азыр жолдо — деп,
Атакем Манас колдо — деп.
Акыреттик жан досуң,
Алмамбет, Чубак колдосун.
Силерден жардам болбосо,
Ант урган чочко калмактын,
Айласын кандай кылам» —деп?
Гүлчоро баатыр каарданып,
Балтанын алып уңгусун,
Бала жолборс түгөнгүр,
Мунун маңдайына ким турсун?!

Алмамбет уулу Гүлчоро,
Үнү күндөй күркүрөп,
Көөрүктүн чыккан отундай,
Көзүнөн жалын шыркырап.
Кыжырланып ошентип,
Азуулары кычырап.
Эттеринен сары түк,
Соотту тешип саксайып,
Токойдон чыккан шер өңдүү,
Сакал, мурут сапсайып.
Ачып көзүн караса,
Ай тийгендей чакчайып.
Каарланып ал чапса,
Калуучудай өңдөндү,
Жубатай жер жазданып.
Алп Жубатай кыйын жоо,
Алдырып ага калган жок,
Азыркысын дени соо.
«Атың ким — деп — сеники, —
Сөзгө келди так ошо.
Жубатай антип ат сурап, —
Дайның ким» — деп так сурап.
Имерилип толгонсо,
Суу жыландай бурулат.
Өңүнөн чыгып сарысы,
Өткөзө кең далысы,
От күйгөндөй жалыны,
Көзүнөн чыгып аласы.
Союучудай өңдөндү,
Соо койбостон чамасы.
Гүлчоро ага кеп айтат,
Кеп айтканда деп айтат:
«Айкөл Манас атам — дейт,
Сөзүмдө жок каттам — дейт.
Семетейдин иниси,
Аныктап муну бил — деди!
Өзүңдүн атың ким — деди?
Эр экенсиң сен өзүң,
Шер экенсиң, баатыр, ай,
Бул кайратка чыдаган,
Тоо экенсиң, баатыр, ай!
Көкүрөктө дениң сак,
Соо экенсиң, баатыр, ай.
Сага окшогон баатырды,
Көрбөгөмүн, капыр, ай!
Күчүң дайра, чалкар көл,
Кең экенсиң, баатыр, ай.
Эрмектешип алышсак,
Тең экенсиң, баатыр, ай.
Жашырбай айтчы, билейин,

Ким экенсиң, баатыр, ай!» —
Гүлчоро айтып калганда:
«Кара калмак элимин,
Ургу деген жеринен,
Кытай менен аралаш,
Келдим анын чегинен.
Мурун кыргыз өлтүргөн,
Улуу агамдын кегинен.
Агамдын аты Уушаң — дейт,
Ушу Кең-Кол жеринде,
Урушта өлүм туткан — дейт.
Алдымда кеткен Уусаңген,
Ортончу бу зал экен.
Өзүмдүн атым Жубатай,
Бүгүн келдим мында мен.
Атамдын аты Уушанда,
Менин атым казакча.
Эжемди казак алганда,
Баккан экен ушунда.
Мен да сага таң болдум,
Күчүңдү көрүп маң болдум.
Ийилбеген чырпыктай,
Жаш экенсиң, Гүлүстөн.
Арстандай согушка,
Маш экенсиң, Гүлүстөн.
Бүткүл денең уюган,
Таш экенсиң, Гүлүстөн.
Аскарды бийик залкайган,
Тоо экенсиң, Гүлүстөн.
Адамдын көзү жетпеген,
Ай талаадай кыйырсыз,
Кең экенсиң, Гүлүстөн.
Тулку боюң туура күч,
Кара боюң катуу күч,
Эр экенсиң, Гүлүстөн.
Черден чыккан кабылан,
Шер экенсиң, Гүлүстөн.
Уютуп койгон коргошун,
Коло менен чоюндан,
Бек экенсиң, Гүлүстөн.
Теңдешсе жеңип, жоо алган,
Тел экенсиң, Гүлүстөн.
Серпишерге маа өзүң,
Тең экенсиң, Гүлүстөн.
Жалгыз келип каяктан,
Кандайча мага жолуктуң.
Кабар айтып коерсуң,
Бул сапаркы жүрүштөн!»
Гүлүстөн анда шаңк этип,
Ачылып кабак жарк этип.

Башын силкип көтөрсө,
Айнектей көзү жалт этип:
«Жубатай, уккун кебимди,
Айттың ата тегинди.
Теги, жайың билбеймин,
Агаңды айтып берейин.
Хан Коңурбай келгенде,
Как ошондой мезгилде.
Улуу агаң Уушаңды,
Сойгон колум, мына ушу.
Суу ордуна кан төгүп,
Койгон колум, мына ушу.
«Гүлүстөн» — деп атанып,
Толгон күнүм, мына ушу!
Ортончу агаң Уусаңген,
Уруш кылып барганда,
Сыр Коргонду алганда,
Кыргынга элим калганда,
Ичим оттой жанганда,
Калкымды кайгы басканда,
Каарым катуу ташканда,
Баатырларды кыйраткан,
Бакайдын жалгыз баласын,
Башын кесип ыйлаткан,
Кожожашты мээледим,
Уусаңгенди жерледим.
Найзага илип көтөрүп,
Боорунан тепчий өткөрүп,
Кара боюн күч кылдым,
Колу, бутун түз кылдым.
Калың калмак кошунун,
Кан кылып уруп койгулап,
Күрзү ордуна иштеттим,
Кара жерди тиштеттим!
Тараттым калмак калкыңды,
Тартып алдым зарымды.
Айдап алдым малымды,
Алдым канга канымды.
Элге бөлүп колуңду,
Энчилеп бердим баарыңды.
Келе жатсам ошондон,
Кез болуп сен табылдың.
Жамгырчыдай карымды,
Жалмап жутуп кан кылдың!
Мен алдырып койчу эр эмес,
Жеңилер сенден шер эмес.
Калмак менен кыргыздар,
Кан агызган көп эгеш.
Эрдигимди ашырган,
Душманымды качырган,

Өзүн жуткан, кас кылган,
Өчөшкөндү пас кылган!» —
Деп, Гүлүстөн айтканда,
Козголуп аттын үстүнөн,
Комдонуп шердей Жубатай,
Бузулуп өңү сурданып:
«Айтчы анык, Гүлүстөн,
Коңурбай качан өлдү — дейт?
Гүлүстөн анда: — Коңурбай,
Өлгөнү үч ай болду — дейт.
Кара нээт Коңурбай,
Кас болду бизге башынан.
Таласка сырттан жиберип,
Уусаңгенди астыртан,
Сыр Коргон алмак болгонун,
Ачык билип ошондо,
Алптардын санын ашырып,
Жер алмак бизден болгондо,
Алмамбет уулу Гүлчоро,
Тилмеч болмок болгондо.
Мени көрүп Коңурбай,
Акылдан шашып корккондо.
Эр Гүлчоро колунан,
Кутулуп качмак болгондо.
Гүлүстөн кууп артынан,
Кармап суунун шарынан.
Алып башын Коңурдун,
Канын суудай агызган.
Хан Коңурбай өлгөндө,
Калмактар болду таш талкан!»
Гүлүстөн мындай дегенде,
Сел болуп жашы Жубатай,
Кылычын сууруп кабынан,
Гүлчоро менен аянбай,
Кылычташты Жубатай.
Өкүргөндөн бакырып,
Агалары өлгөнгө,
Арданып чыдап тура албай:
«Уусаңгенди сойдум —деп,
Талкалап сөөгүн койдум —деп.
Кожожашты аттым — деп,
Жаа тартышка машмын —деп.
Мактанасың, Гүлчоро.
Каарым кайнап баратат,
Кара жерди сен өзүң,
Жазданасың, Гүлчоро!
Жан калкалап качпасаң,
Кезектүү уруш баштайлы.
Баш аламан урушту,
Баатыр болсоң таштайлы.

Кезекке келсең, Гүлчоро,
Алдыңкы кезек сеники,
Кийинки кезек меники.
Бир болбой кезек үч болсун,
Кайсы баатыр, кайсы кор,
Аягында күч болсун!» —
Деп, Жубатай айтканда,
Кабыл алып Гүлчоро:
«Андай болсо макул — деп,
Алыстан келдиң жол тартып,
Алдыңкы кезек сеники,
Болсун» — деди Гүлүстөн.
Ачуудан ичи өрттөнгөн,
Тууганы өлүп өксөгөн.
Акылы качып ачуудан,
Агалары жер тиштеп,
Азалуу болуп кайгырган.
Кезек колго тийгенде,
Калмактардын Жубатай,
Өрттөнгөн арча баштанып,
Баштады уруш укмуштай.
Илгеркинин алптары,
Кезектешип урушчу.
Кезекти берген баатырлар,
Майданга кирип туручу.
Кезек алган баатыр ал,
Ат менен келип айкырып,
Жактырганы кай жарак,
Ошону менен уручу.
Кыймыл этпей, кыңк этпей,
Беркиси карап туручу.
Кезек алган Жубатай,
Кезек берген Гүлчоро,
Калдайып турду калт этпей,
Жубатайды элебей,
Бучкагына теңебей.
Калканын кармап калдайып,
Туулга кийип далдайып.
Күмбөздөй болуп дүмпүйүп,
Майданда Гүлүс турганда,
Жубатайга Гүлүстөн,
Көз жиберип калганы.
Байкап аны караса,
Бар өнөрү бар экен,
Эрдигине жараша.
Алеңгир жаа, сур жебе,
Аны алып мойнунан,
Колумсага кол салып,
Огун алып койнунан,
Камынып жаткан турбайбы?

Илгеркинин шарты экен,
Чабендес болсо эрлериң,
Жаанын огун тийгизбей,
Жаздырып кетчү салты экен.
Алеңгир жаа, сур жебе,
Алып колго Жубатай,
Аянбастан тартты эле.
Жаа темири кырсылдап,
Сынучудай тырсылдап.
Тартып бара жатканда,
Дары салган мылтыктай,
Аркасынан үн чыгат,
Күүсү кыйын дүң чыгат.
Ал өңдөнгөн жебеге,
Тайманбай карап ким турат?!
Тартканда жебе карс этти,
Сүрү катуу сур жебе,
Гүлүстөнгө тез жетти.
Байкап көрсө келген ок,
Бет маңдайга болжолдоп,
Адис болгон Гүлүстөн,
Ат сооруга жыгылды.
Жаанын огун жаздырган,
Ким көргөн мындай кыйынды?
Экинчи жебе зырылдап,
А дагы жетти чырылдап.
Карап көрсө Гүлүстөн,
Как бооруна удулдайт.
Ок жетерде Гүлүстөн,
Оң жагына атынын,
Ооп түшө берди эле,
Ээрдин кашын кыйратып,
Сур жебе өтө берди эле.
Камынып турган Жубатай,
Тартпай жаасын туралбай,
Баары күчүн жыйнактап,
Тартты мыктап мамындай.
Тартканда жаа кыйрады,
Как белинен сынганы.
Зыркырап келе жаткан ок,
Үнү кулак чыңдады.
Карап турса Гүлүстөн,
Туура сандын бети — деп,
Аткан экен мелжеп бек.
Адис болгон Гүлүстөн,
Жаанын огу жетсин — деп,
Жаанын огу жетерде,
Учу кирип кетерде,
Салаасы менен кармады,
Калмактын огу олжо — деп,

Колумсага салганы.
Көрүп туруп Жубатай,
Күңгүрөнүп муңайды.
Жеңер бенде болбос — деп,
Жекелешкен буларды.
Карап турбай Жубатай,
Колуна балта дагы алды.
Балтасынын мизи жок,
Сырты калың болоттон,
Күркүрөгөн Жубатай,
Келе жатат күүлөнүп.
Ааламды бүткүл соручу,
Ажыдаардай түрдөнүп.
Калканды кармап колуна,
Туулгасын кийип башына.
Туруп берди Гүлүстөн,
Жубатайдын алдына.
Бет маңдайга барганда,
Беренсиген Гүлүстөн,
Белсенип балта салганда,
Аңтарылып калканы,
Оң, тескери болду анда.
Жерден туман чаң чыкты,
Калың калмак журтунан,
«Кайдасың» деген чуу чыкты.
Кулагы тунуп кеңгиреп,
Калган экен Гүлүстөн.
Чуркуракты укканда,
Чуратып чаңдан бул чыкты.
Турган экен Жубатай,
Балтасын оңдоп карманып.
«Талкан болуп калды» — деп,
Гүлүстөндү карашып.
Аман чыкты Гүлүстөн,
Суркоен менен жарашып.
Гүлүстөндү көргөндө,
Эси чыгып Жубатай,
Серпилип катуу зарланып,
Көзү кызыл чок өңдүү,
Көңүлүн кайгы, чер алып.
Чокморун алып колуна,
Чабайын — деп чокуга.
Салайын — деп жолуна,
Ийинге арта салды эми.
Тулпарын минген секиртип,
Качырып жетти маңдайга.
Үзөңгүгө тамандап,
Кабаттап ээрдин тиштеди,
Калбай тирүү өлсүн — деп,
Акырет жайын көрсүн — деп.

Үйдөй чоюн баш менен,
Опколжуп келип урду — дейт.
Гүлүстөндөй арстандын,
Көзүнөн чаар закымдап,
Чокморду тартып алганда,
Бүткөн бою калтылдап.
Энесинен эмген сүт,
Эми оозуна татылат.
Эки киши кабышып,
Ээрге көчүк жабышып.
Удаа чыкты Гүлүстөн,
Жубатай менен жарышып.
Салмактуу чапкан чочконун,
Чокмору саптан үзүлгөн.
Кармай албай Жубатай,
Башын жерге түшүргөн.
Үч катар бирдей чабуучу,
Кезектин ишин бүтүргөн.
«Кезек келди мага» — деп,
Турууга калмак күтүнгөн,
Жубатай доңуз ант ургур,
Баатырлыгы башкача,
Балбандыгы бир башка,
Жумуру баштан кутургур!
Эр Гүлүстөн баатырың,
Эрендигин көрөбүз,
Атадан калган сур жебе,
Жулуп алды мойнунан.
Учу кырдуу өткүр миз,
Огун алды койнунан.
Колтугун керип жиберип,
Жааны кармап имерип,
Жубатайдын бооруна,
Окту болжоп жиберип.
Сур жебеси дүркүрөп,
Аткан октой үн чыгып,
Булуттан бетер күркүрөп,
Аркасынан түтүндөп,
Мыкты болсо Жубатай,
Эрлигин мыктап күтүнөт.
Адырайган чоң доңуз,
Адамдан башка чочкоңуз.
Жаанын огу жеткенде,
Кыйрынан жерге сулады.
Сур жебе огу өткөндө,
Жан кишиге туйгузбай,
Ат үстүндө турбайбы!
Жаздырып окту тийгизбей,
Жаралган бенде турбайбы?
Айтпай койбойт жашырып,

Өнөрү артык мындайды.
Экинчи жааны бат тартып,
Эми өлдүң го — деп тартып.
Эр Гүлүстөн баатырың,
Бар күчү менен бек тартып.
Атасы баатыр Алмамбет,
Ошондон калган сур жебе,
Илгертен бери бар жебе.
Күүлөп Гүлүс тартканда,
Чыдай албай сынды эле.
Сур жебе огу чыркырап,
Тундуруп кулак зыркырап.
Калмактын ханы Жубатай,
Карап турат кылтырап.
Жаанын огу жеткенде,
Жарып огу кетерде,
Бул экөөндөй жан болбойт,
Жаралган адис бул элде.
Келе жаткан жебени,
Кармап алды тим эле.
Жаасы сынып атыш жок,
Айткан сөздө кайтыш жок.
Мизи жок уңгу балтасын,
Алмамбет уулу эр Гүлүс,
Арта салып ийinine,
Майданды көздөй тартканы,
Көрүп туруп Жубатай,
Жазганбаган эр мындай.
Калканды кармап бетине,
Туулга кийип башына,
Соот кийип үстүнө,
Ат үстүндө турду эле.
Тунжур төрө баатырың,
Туш келтирип калканга,
Балта менен урду эле.
Чапканда калкан жарылды,
Жайнап оту чачылды.
Жалындай түшүп жаткан чөп,
От туташып басылды.
Ошондо да солк этпейт,
Ким көргөн мындай баатырды?!
Күчтүү чапкан балтадан,
Жерден топо чачылды.
Көрүнбөй чаңдын ичинде,
Жубатай баатыр жашынды.
«О, баатыр, кайда кеттиң»—деп,
Калың калмак бакырды?!
Элдин үнүн укканда,
Элеңдеп көзү ачылды.
Ат ойнотуп ойкуштап,

Бастырып чыгып айкырды.
Жубатайды көргөндө,
Эр Гүлүстөн баатырың,
Карарып каары артылды.
Ирмелбей көзү чачырап,
Чын ачуусу келгенде,
Оозунда тиши качырап.
Чоң балтасы колунда,
Жубатайды чакырат.
Маңдайына барганда,
Батакай турган балбанга,
Эки үзөңгү теңей тээп,
Тамандап тура калганда,
Астынкы ээрдин бек тиштеп,
Бар күчү менен салды анда.
Калканы кетип быркырап,
Туулгасы сынып чыркырап.
Алдында минген тулпары,
Багалчеги майышып,
Үстүндөгү Жубатай,
Балта тартып алганда,
Жумаланды жер жакка,
Этек, жеңи жайылып.
Балтага жуккан каны жок,
Жубатай жатат жаны жок.
Менменсиген чочкону,
Акыретке салды түз.
Элден башка бериптир,
Эр немеңе мындай күч.
Калкандын дайны калбаган,
Туулгасы болгон таш талкан.
Куткарбады Гүлчоро,
Кужуру менен чапканда,
Күркүрөгөн Гүлүстөн,
Кара жерди жазданткан.
Камыр болуп жуурулуп,
Кан ичине куюлуп.
Башы чыкпай соотунан,
Күрөкөгө жыйылып.
Күркүрөгөн калмактын,
Ошентип жаны тынды эми.
Аркасында аскери,
Кол куушуруп турду эми.
Кара аскерге тийген жок,
Ал аскерде зыян жок.
Кубанып жүрөт эчени,
Коркуп жүрөт нечени.
Ичинен күйүп кан түтөп,
Кайгы тартат нечени.
Сүйлөшүп баатыр Гүлүстөн,

Калмакты калың таратты.
Семетейге кеңешпей,
Мына мындай кат жазды:
«Тыян-Шандын Ала-Тоо,
Ашпагын калмак» — деп жазды.
Ошол чактан ушул чак,
Кабыл болду жазган кат.
Орто кылым болгунча,
Калмактан киши ашкан жок,
Какандын журту баскан жок.
Суркоен менен болкоюп,
Жамгырчынын өлүгүн,
Эптеп жыйнап алыптыр,
Табытка салып өңөрүп,
Таласына барыптыр.
Семетейдин Тайбуурул,
Сакайып буту калыптыр.
Жалгызек кетти элине,
Ат-Башы сындуу жерине.
Жамгырчы менен Байтайлак,
Көмүлдү тууган жерине.
Муну мындай таштайлы,
Семетей менен Үмүтөй,
Серпишкенин баштайлы.

**ҮМҮТӨЙДҮН ӨЗҮНЧӨ КЕЛИП ӨЛҮШҮ,
СЕМЕТЕЙДИН ТАЙБУУРУЛДУ БЕРИШИ**

Казак калың журт экен
Кадимтен бери калмакка,
Аралаша турчу экен.
Көкөтөй элге хан экен,
Айдаркан чыгаан бай экен.
Айдаркандын Көкчөсү,
Белге таңуу эр эле.
Ал Көкчөнүн баласын,
Үмүтөй төрө дээр эле.
Үрбү менен Музбурчак,
Өлүп кеткен кези эле.
Башында казак үч төрө,
Азыр баары чогулуп,
Болуп калган бир төрө.
Көкчөнүн уулу Үмүтөй,
Баарысына хан төрө.
Кымыз ичип олтуруп,
Кыял мас болгон кезинде,
Шылтоо кылып токтомду,
Кылыгын ойлоп Семендин,
Керимбайдын кептери,
Кете элек али эсинде.
Алтымыш уруу алашка,
Хан болууну ойлоочу,

Эртең менен кечинде.
«Кызыталак канкордун,
Бул эминен кылышы?
Кабар кылып, сөз айтпай,
Элчилешип кытайга,
Өзү токтом кылышы.
Коңурбайды сойгонун,
Мага айтпай койгону,
Мунусу кандай жумушу?!
Атасы жүрдү башында,
Бүткүл элди башкарып.
Ээрчитип барып Бейжинге,
Кыйла элди өлтүрдү.
Кырк чоро — деп,— ат коюп,
Кырк баатырды кутуртту.
Кылым казак, кыргызга,
Кылып жүрдү зордукту.
Аз келгенсип анысы,
Анын уулу Семетей,
Мунун кандай кордугу?
Бүтүн каңгай журтуна,
Элчилешип келгенде,
Айтпай бир ооз коюшу.
Кошулбады кебиме,
Мени илбеди көзүнө.
Алдап жүрүп ээрчитип,
Атасы Манас ант ургур,
Атамдын жетти түбүнө!
Калмакка кармап бердиби,
Каңгайдан кордук көрдүбү?
Көзүн көрбөй шүк болдук,
Атамдын кунун алайын,
Бербеймин десе Семетей,
Талкан кылып коргонун,
Талаа кылып ордосун,
Такыр кылып чабайын!
Семетей менден эр бекен,
Кайратым андан кем бекен?!
Эли элимен көп бекен,
Семетейге баш ийип,
Унчукпай койчу мен бекем?
Кызыталак канкордон,
Кылымды бузган анткордон.
Атамдын кунун албасам,
Адам болбой калайын!
А көрөктү өлөйүн,
Акыретти көрөйүн!»
Намыстанып Үмүтөй,
Эл эстүүсүн чакырды.
Төрт, беш бээни сойдуруп,

Этти тартып койдуруп.
Дасторконун жыйганда,
Үйгө кирип олтуруп.
Үмүтөй төрө кеп сүйлөп,
Көйрөңдөнүп бек сүйлөп.
Кебинен шумдук чуу чыгып,
Таноосунан буу чыгып.
Кара жаак чечен кул,
Ууртунан суу чыгып:
«Эй, ушул турган агалар,
Бала төрө Үмүтөй,
Кыла турган кебим бар.
Айткан кепке жараңар,
Баарың мени караңар!
Силерге айтпай, агалар,
Кимге айтам зарымды?
Оюн күлкү сөз болсо,
Келтирет экен арымды.
Эсепке албай калдым мен,
Алтын, күмүш, зарыңды!
Ушул кезде Үмүтөй,
Намыс үчүн күч жыйбай,
Айдама кошун кол жыйбай,
Коркуп бирөө сөз кылбай,
Жатып калар чагымбы?
Ойлонсом кыйын ачынтат,
Өткөн иштер жанымды!
Ошол үчүн чакырдым,
Жашы менен карыңды.
Айкөл Манас башында,
Кармап жүрдү бул элди.
Кайда барса кой өңдүү,
Айдап жүрдү бул элди.
Кайраты толук шер экен,
Калмактан алып кегинди,
Жерлүү кылды бул элди.
Орустан барып олжо алды,
Ортого аны бир салды.
Кызыл-Кыя бел ашты,
Кытайды барып бир чапты.
Кызыталак канкоруң,
Ортого салган тапканды,
Жалгыз ооз кеп болсо,
Жашырбай элге айтканда,
Жабылып ээрчип жүрчү экен,
Кайда барса басканда.
Эч кимдин көөнү оорубайт,
Как ошондой арстанга.
Манастын андай кылганы,
Ортого салып тапканды,

Элди алдаш кыялы.
Алданып мал, пул, сөзүнө,
Өлөөрүн эч ким туйбады.
Эч болбосо Семетей,
Атасындай кылбады!
Кишини албай теңдикке,
Кишиден киши жазганса,
Артына салып ээрчитип,
Атамды алып басканда.
Кызыталак канкоруң,
Кытайды барып чапканда.
Көзөл Көкчө хан атам,
Өлүп кетти ошондо.
Атамдын көзүн көрбөдүм,
Колум менен көмбөдүм.
Урмат кылып ыйлабай,
Арбагын анын сыйлабай,
Токтоно албай калдым мен
Семетейден кун албай!
Арага элчи салбаймын,
Аскерди жыйып айдаймын.
Семетей кылса итчилик,
Мен, атамдын кунун албай тынбаймын!
Мал албаймын мен кунга,
Зар албаймын мен кунга.
Кан ордуна кан алам,
Алданбаймын мал, пулга!
Хан атам Көкчө өлүптүр,
Жан ордуна жан алам.
Семетейден баш алам,
Кардын жарып өт алам.
Адамсынган канкордун,
Атам үчүн өч алам!
Эркек бала тууганда,
Намыс үчүн —дейт,— экен.
Ак сакалдуу кишини,
Калыс үчүн — дейт — экен.
Карыялар турасың,
Мурункунун наркы экен.
Ар канча кылсак жакшылык
Кан ичме жинди Семетей,
Аны билбес киши экен.
Ойлоңорчу, көпчүлүк,
Өзү барды кытайга,
Ушунусу эп бекен?!
Кеңештен куру калганда,
Үйдө жатып алганда,
Ошол кыйын кеп экен!
Каңгайга бирге баралбас,
Кайратсыз казак эл бекен?!

Хан Көкчөнүн Үмүтөй,
Семетейден кем бекен?!
Атасы салган бушманга,
Чыгарбай Көкчө атагын.
Жолдошу болуп бир жүргөн
Алмамбетти бузганда.
Кийин көөнүн жайлаган,
Анткен менен айкөл эр,
Менин атам Көкчөнү,
Хан көтөрүп шайлаган.
Хандык колго тийгенде,
Көөнүндө кир калбаган.
Алдап жүрүп акыры,
Бейжинди көздөй айдаган.
Ошол Бейжин жеринде,
Каптаган калкан элинде,
Хан атам өлдү бейарман!
Канбады менин кумарым,
Хан атам кунун албадым.
Чыкпайт ичтен зардабым,
Семетейди чаппасам.
Теңсинбеген төрөнүн,
Теги эдебин таппасам!» —
Деп, ошентип Үмүтөй,
Күңгүрөнүп күүлөнүп,
Ачууланып сүйлөнүп,
Ач арстандай түрлөнүп.
Атайы беш миң кол жыйып,
Ар сабында миң кылып.
Найза саяр ыктуудан,
Жазбай атар мыктыдан,
Кылыч чабар кыйындан,
Жигиттерден ылгаган.
Балта кармар баатырдан,
Байкасаң журтта калбаган.
Беш миңге санын толтуруп,
Үмүтөй кошун камдаган.
Кара бою катуу күч,
Карылуу кошун дайындап,
Семетейге арнаган.
Семетей сени дегенде,
«Кап» — деп оозун кармаган.
Ачууланып, арданып,
Атасын ойлоп Үмүтөй,
Ант ичкендей саргарып.
Бастырмак болду түгөнгүр,
Кең-Колду көздөй кол алып.
Жоо жарагы бүткөндө,
Аттанар болгон күндөрдө,
Агеркеч туруп кеп айтат:

«Ээ, кулунум, Үмүтөй,
Акылым уккун —деп айтат.
Кабылан Манас сал эле,
Каарду туулган жан эле.
Ал Манасты колдогон,
Кыргыз, казак эл эле.
Жердеген жерин Манастын,
Ырысына жараша,
Кең-Кол, Талас дээр эле.
Жер, элине кол берген,
Элдин баары жол берген,
Кылган иши оң келген,
Аны менен басташкан,
Ар качан адам кор деген.
Айкөлдүн калган тукуму,
Семетей сенин тууганың.
Тууган эмей неткени,
Карын бөлөң эмеспи?!
Каныкей мага бир тууган,
Семетейди ал тууган.
Сени балам мен туугам,
Ал экөөнөр бир тууган,
Түп атаңар тең тууган!
Орус менен бараңга,
Оорагы кеткен далайга.
Эсиң болсо, Үмүтөй,
Эрегишип Семеңе,
Жолу жок калба сен салба.
Каңгай менен калмакка,
Кадыры өткөн далайга,
Көрсөткөн каарын аларга.
Сары-Арканы калмактар,
Атаңдан тартып аларда,
Атаңды Манас колдогон,
Бажасы менен муңдашып,
Ошондо атаң хан болгон.
Ал Манастын тобуна,
Кас санаган оңбогон!
Тим болгунуң, Үмүтөй,
Тилимди албай сен койсоң,
Каныкей менен бир тууган,
Тууган энең мен болсом,
Эсиң болсо, Үмүтөй,
Аа, теңелбей тим болсоң!
Чабам — деп,— аны ойлойсуң,
Барып калсаң ал жерге,
Эзелде жакшы болбойсуң.
Кыйыгына сен тийсең,
Бейажал өлүп сойлойсуң.
Келген киши кетпеген,

Үйүнө аман жетпеген.
Өлгөн сайын өөрчүгөн,
Өткүр Манас уулу ал.
Түгөнгөн сайын түтөгөн,
Түптүү Манас тукуму ал,
Кулагың салып, Үмүтөй,
Байкап уккун ушуну!
Акыл айтам, Үмүтөй,
Абайлап жакшы ойлосоң,
А көрөктү, Үмүтөй,
Таарынчы айтып, жүйө айтып,
Алдына киши жиберсең.
Оңдой берет олутту,
Орундуу берет конушту.
Узартат сенин колуңду,
Кыскартат басар жолуңду.
Өлгүнчөктү бел кармайт,
Жанындай көрүп колуңду.
Жайылдык кылсаң тил албай,
Союп коет өзүңдү.
Каргаларга чокутуп,
Оюп коет көзүңдү.
Сөөгүңдү мында жибербей,
Коюп коет өзүңдү!
Семетей менен жарашсаң,
Сага киши кол салбайт,
Беттеп бенде келе албайт.
Келсе дагы жеңе албайт,
Семетей өзү ажыдаар,
Кол салып адам баралбайт.
Орустан сага жан келбейт,
Оолугуп сага жан келсе,
Ошондой күндө Семетей,
Урушар киши менмин — дейт.
Уктатпай элди тынч алган,
Кайдан келген душман —дейт.
Каның тартып келипсиң,
Катылып көрчү; сен ким — дейт.
Калмак, каңгай жолобойт,
Семетей экөөң бирлешсең.
Этегиңдин алдына,
Элдин баары корголойт.
Бузукунун сөзүнө,
Тегеле кулак салба —дейт.
Бузулушуп бөлөңө,
Кошун курап барба» — дейт.—
Агеркеч туруп аны айтты,
Анда туруп Үмүтөй,
Агеркечке кеп айтты,
Кеп айтканда деп айтты:

«Койгун, эне, кебиңди,
Албаймын сенин тилиңди.
Бузуп айткан киши жок,
Бузуку менен уулундун,
Бузулушар иши жок.
Семетейдин кыялы,
Ичиме салды кызыл чок!
Менин атам хан Көкчө,
Бардашы журттан бөлөкчө.
Алдап жүрүп атамды,
Атасы союп жоготту.
Атам кылган экен — деп,
Баласы качан сооротту?!
Семетей бербейт конушту,
Оңдоп бербейт олутту.
Мени менен кеңешпей,
Өзү барып калмакка,
Коңурбайды союшу,
Кылган иши жолбу ушу?!
Кайратым андан кем эмес,
Семетей менден эр эмес.
Калың казак журтум бар,
Калкым андан кем эмес.
Атамдын кунун кубалап,
Албай койчу мен эмес!
Бөлөлүктө жалган жок,
Коңурбайга барганда,
Бирге жүрү — деп — айтса,
Барбай койсом өзүмө,
Мен жетимде арман жок!
Кандуу душман Коңурдан,
Союп кегин аларда,
Куру калдым ушундан.
Ошондон бери козголтуп,
Жаткызбайт мени зор бушман!
Койгун дейсиң, энеке,
Эми казактан ылгап кол жыйсам,
Барбай койсом канкорго,
Намыска кантип чыдаймын?
Атаңдын кунун алалбай,
Тамтаңдаган төрө — деп,
Тамашалап эл айтса,
Ага кантип чыдаймын?
Аманат жанды сактасын,
Алла таала кудайым.
Жарашсам да жоолашсам,
Жанбай барып көрөйүн,
Жамандашып калганда,
Кантип тирүү коёюн.
Куру оорак канкорду,

Аман койбой соеюн!»
Энесинин айтканын,
Эп көрбөдү Үмүтөй.
Айдаркандын элинде,
Алтынканды деген бар эле.
Өзү узак жашаган,
Ак сакалдуу кары эле.
Калыс сөзүн Алтынканды,
Али айтты эп эле:
«Койгун, балам, желдебе,
Кармашам — деп — дегдебе!
Энеңдин тилин албасаң,
Элиңди жыйып айдасаң,
Узакка сапар жол тартып,
Ушундан жүрүп сен барсаң.
Алып келсең жолуңдур,
Алдырып койсоң шоруңдур.
Албай койбойт ойлосоң,
Арстандын уулу ант ургур.
Беттешкенин соо койбойт,
Белдүү Семен кутургур.
Эрсинесиң үйүңдө,
Теңебейсиң түгүңө.
Үстүңдө темир кийимим,
Эрмин дейсиң оюңда!
Эрди, балам, көрбөдүң,
Эрегишип эр сайып,
Эр согушун көрбөдүң.
Кармашып кандап, жоо сайып,
Кармашты чоң көрбөдүң.
Элөөрүп барсаң тил албай,
Эми эле кордук көрөсүң.
Эрегишсе Семетей,
Эсен келбей өлөсүң.
Канчоро сенден кем эмес,
Ойлонуп көрчү, Үмүтөй,
Сен Гүлчородон эр эмес,
Ыраңын айтсам укканым,
Сен Семетейге тең эмес!
Кыйыгына тийгенде,
Сойбой койчу неме эмес.
Тынч жатпай барып темтеңдеп,
Теңдешчү душман ал эмес!
Чыңкожо, Толтой кол салды,
Качан алар соо калды?
Жети-Суу толгон жедигер,
Кырылышып аз калды.
Кытайдан Коңур козголду,
Кектешип жүрүп акыры,
Семетей колдуу жок болду.

Коңурбайды өлтүрсө,
Сенин бөлөң өлтүрдү,
Атаңдын куну бүткөндүр?
Койгуң, балам, желденбе,
Куру намыс кылбасаң,
Колуңдан келбейт тегеле!
Ардаңкан сени кеп эмес,
Адамзат бендеси,
Арстандын уулу Семене,
Азыркысы тең эмес.
Калмактан барды калың кол,
Тартып алды Коргонду,
Журт башкарган жакшысы,
Жумуру баш кесилди,
Кул кылып алды каратып,
Кудайсып келген кечилди.
Беттеше келген душманды,
Качан аман кетирди?
Кара кыргыз, казакты,
Башында Манас жеткирди.
Эмикисин баш болуп,
Семетей суудан кечирди.
Дөөлөтүңө мас болуп,
Кылбагын, балам, кесирди.
Айткан тилди алсаңчы,
Ырайыңан жансаңчы.
Эмики дөөлөт аз эмес,
Хандык кылып жатсаңчы!» —
Деп, карылык кептерин,
Алтыңкан канча айтса да,
Ынабады, Үмүтөй.
Ого бетер чыйралып,
Кара боюн бекитип,
Чыңап алды, Үмүтөй.
«Казактын колу, жөнө» — деп,
Чубап алды, Үмүтөй.
Белсенип алган Үмүтөй,
Бекемдеп белин байлады,
Беш миң кошун айдады.
Арада нечен бел ашып,
Агыны катуу суу кечип,
Араңдан зорго кыдырып,
Ал Кең-Колго барганы.
Кең-Колдун алкым ташынан,
Үч-Кошойдун сазынан,
Бөксөнүн аяк куюштан,
Кол көрүндү ушундан.
Сары хан абаң кеп айтат:
«Кандай шумдук болду бу,
Кол көрүндү — деп айтат?

Кайсы экени билинбейт,
Ким экенин билсекчи,
Беттешип келген жоо болсо,
Белсенишип көрсөкчү.
Бирдеше келген кол болсо,
Бир сүйлөшүп көрсөкчү». —
Деп, айтканда Сары хан,
Макул көрдү Бакай хан.
Анда баатыр Гүлчоро:
«Өзүм кабар алам»—деп,—
Суркоен башын чулгутуп,
Туяктан чаңын бургутуп,
Колго карай жөнөдү,
Элестетип дөбөнү.
Атактуу баатыр Гүлчоро,
Айылда жүрсө бир чоро,
Аттанып чыкса миң чоро.
Айгайлашкан жоо болсо,
Айбат кылар шер чоро.
Кайда катуу жер болсо,
Аша албаган бел болсо,
Ага аттанган Гүлчоро.
Атына минип дуу коюп,
Карарган элге чуу болуп.
Тулпары тердеп суу болуп,
Колтуктан чыккан буу болуп.
Көкжал чоро Гүлүстөн,
Жете барып алдына,
Келген бойдон кеп айтат,
Кеп айтканда деп айтат:
«Жолдон азган кол болсоң,
Конок кылам кандайсың?
Доолашып келген доо болсоң,
Урушарга жоо болсоң,
Урунарга тоо болсоң,
Ушалашам кандайсың?
Тааныбай турам элинди,
Таппай турам пейлинди.
Кайкалаган калың кол,
Баарың окшош турасың,
Биле албай турамын,
Кайсы экенин бегинди?
Байкап сөзгө кулак сал,
Өрттөгөн арча өңдөнгөн,
Өңү суук, сен кимсиң?
Өкүрүүчү баштангам,
Түрү суук, сен кимсиң?
Айдама кошун кол жыйган,
Жолу суук, сен кимсиң?
Суудай толкуп шарданган,

Топ-топ тулпар байлаган,
Тоодой баатыр, сен кимсиң?
Шер өңдөнүп көрүнгөн,
Жүзүңөн нуруң төгүлгөн,
Көмүрдөй кара көзү бар,
Көркүң шердей, сен кимсиң?
Көпкөк темир кийинген,
Көптү көрсө сүйүнгөн,
Коркпогон качып өлүмдөн,
Кордукту көрсө элиңден,
Коржоңдогон, сен кимсиң?
Такыр жибек кийгениң,
Такыр жорго мингениң.
Тааныбаймын, билбеймин,
Башыңда суусар бөркүң бар,
Падышадай, сен кимсиң?
Сундуруп найза тартпаган,
Сумсайып жоодон качпаган.
Найзага темир аштаган,
Айдама кошун баштаган,
Баатырсыңан, сен кимсиң?
Качырганды кармаган,
Качпай туруп жалмаган,
Көргөн киши зарлаган,
Кем эмес түрү камандан,
Алышканды аймаган,
Албай жолго салбаган,
Алп мүчөлүү, сен кимсиң?
Жолоочу болсоң, жолго сал,
Жоо келчү жолду самаган.
Жолоочу эмес кыясың,
Жоолашчудай турасың,
Жообунду азыр айта сал!» —
Деп, ошентип Гүлчоро,
Сөз сурады эр чоро.
Кундуз ичик, суусар бөрк,
Кубулжуган бир манап,
Салты башка адамдан,
Караганды уялтат,
Кепти баштап ал айтат:
«Атаңдын көрү, ит чоро,
Адам болбой, кет чоро!
Акылы жок, нес чоро,
Жолоочу биздей болобу?!
Сендей чоро оңобу?!
Жолоочу — деп — ойлобо,
Жолоочу киши биз эмес,
Мен жүрөмүн жоону издеп,
Урушарга душман жок,
Урунарга тоо издеп!

Атамдын аты хан Көкчө,
Өзүмдүн атым Үмүтөй.
Атамды Манас өлтүрдү,
Ошого келдим кун издеп!
Өзүңдүн жолуң билбесең,
Айткан сөздү абайлап,
Кулагыңа илбесең.
Сапырып ийем шаарыңды,
Тартып алам малыңды,
Алдыңа минген тагыңды,
Башыңда таажы багыңды!
Кокуйлатам карыңды,
Койбой кырам баарыңды.
Куп сынаймын алыңды,
Ардактаган абаңа,
Айтып баргын жайымды!
Семетей келсин алдыма,
Керек эмес малы да.
Чөк түшүп ыйлап олтурсун,
Кол байлап менин алдымда!
Кабыл кылса кылармын,
Карыя Бакай наалыса.
Кечсем өтүп калармын,
Каныкей эжем таарынса!» —
Деп, ошентип айтты эле,
Алмамбет уулу Гүлчоро,
Бели катуу бек чоро,
Белсенишкен душманга,
Жалгыз эмес сан чоро.
Сайраганда кеби шар,
Каарланса жолу тар.
Кармашчу жоону көргөндө,
Ач арстандай түрү бар.
Гүлчорону көргөндө,
Көргөн бенде туюнар.
Гүлчоро туруп кеп айтат:
«Үмүтөй койгун,— деп айтат.
Эми уктум атыңды,
Баян кылган арзыңды,
Байкап билдим дартыңды,
Көкчөгө Манас бажа экен,
Биринен бири кете албас,
Курбалдаш өскөн жан экен.
Ал кезекте эрлердин,
Өзүнчө сыры бар экен.
Арстан эрге шер Көкчө,
Ар качан келип турчу — дейт.
Айкөл менен кеңешип,
Ар кандай ишти кылчу—дейт.
Кайда барса кабылан,

Калбай ээрчип барчу—дейт.
Талаадан талап олжо алса,
Так ортого салчу — дейт.
Көзүнө көркөм мал болсо,
Көмүркөйдө зар болсо,
Мурун Көкчө алчу экен.
Көкчөдөн калган мал, пулду,
Анан хандар алчу экен.
Каңкор Манас тушунда,
Хан Көкчө жайы бул экен.
Эр Көкчө жүрсө эркинче,
Жер жайнаган каңгайга,
Манас кармап бербесе,
Көпчүлүктүн ичинде,
Жетип ажал ал өлсө,
Сен алуучу кун бекен?
Айкөлдүн уулу Семетей,
Сен теңдешчү эр бекен?
Темир хандын шаарына,
Тентип барып келгели,
Сендей тентек көп чыкты.
Шылтоо кылып ар кайдан,
Кек алабыз — деп — чыкты.
Жекеге баатыр эр чыкты,
Нечен сендей шер чыкты.
Чын чынына келгенде,
Чекесинен тер чыкты.
Чын ачуусу келгенде,
Кыйыгына тийгенде,
Кызарып каны коюлду,
Катылдык кайдан бекер — деп,
Как ошондо туюнду.
Айтканыңды ит уксун,
Үмүтөй, койгун мунуңду!
Семетей экөөң бөлөсүң,
Арстанды, Үмүтөй,
Башкалардай көрөсүң.
Ачуусуна сен тийсең,
Күн көрө албай өлөсүң!
Азыр башың жаш экен,
Бузук сөздү койгунуң!
Буруп айтып барбаймын,
Алдын өзүм тосоюн,
Арачы кишиң болоюн!
Бакайга кылып кеңешти,
Каныкейге угузуп,
Сары ханга туйгузуп,
Семетейди сен үчүн,
Алып келсем болобу?
Экөөң карын бөлөсүң,

Туугандык кылса Семетей,
Урматын анын көрөсүң.
Абама бара калайын,
Айтып кабар салайын.
Туугандык кылса Семетей,
Алып келе калайын.
Душмандык кылса тил албай,
Анда кабар кылайын». —
Деп, айтканда Гүлчоро,
Ач бөрүдөй умтулуп,
Чапанын тетир кумтунуп.
Хан Көкчөнү эске алып,
Төрө Үмүтөй үшкүрүп,
Ачууланып акырып,
Алдындагы чорого,
Абыдан сүйлөп бакырып.
«Айбан кул, азыр жөнөгүн,
Жөнөбөй койсоң тил алып,
Кордукту менден көрөсүң!
Жамандык менден калбасын,
Семетейге барып кел,
Айтып кабар салып кел!
Жарашам десе Семетей,
Жөө ыйлатып, алып кел,
Ылдамыраак барып кел,
Зарыктырбай бачым кел!»-
Деп, Үмүтөй айкырып,
Каарданып бакырып.
Кабыландай капшырып,
Гүлчорону жапырып,
Калба салган жери ошол.
Кабыл алып Гүлчоро,
Кайра тарткан жери ошол.
Алдындагы тулпарга,
Аябай камчы урду эле,
Учкан куш менен жарышып,
Семетейдин алдына,
Барып чоро турду эле,
Кепти мындай урду эле:
«Келгениң арзан жоо эмес,
Адам болжоор доо эмес.
Карандай эмес, кун экен,
Келген киши Үмүтөй,
Хан Көкчөнүн уулу экен!
Тосуп жолун муунадым,
Торгоп жолун сурадым.
Ар канча кылсам далалат.
Болбой койду тууганың!
Баштан-аяк кеп салдым,
Карын бөлөң Семетей,

Тартышпагын — деп — салдым.
Өзү билип узатат,
Тайышпагын — деп — салдым.
Бүгүн конуп жаткын — деп,
Келгиң болсо, Үмүтөй,
Кеңеш кепке болбосоң,
Аскериң эртең бөлгүн — деп,
Ошондон бери мен айттым,
Ар канча акыл кеп айттым.
Үмүтөй өзү бек экен,
Айткан сөздөн жанбаган,
Дегенин кылбай калбаган,
Көк темирдей эр экен,
Көгүрөөк туулган неме экен.
Эби келсе, абаке,
Тууганыңа теңелбе.
Душман киши ал эмес,
Тууганыңа өчөшүп,
Душмандашып калганың,
Семетей сага жол эмес.
Аттанып алып баралы,
Астына жакын калганда,
Аттан түшө калалы.
Саламдашып салалы,
Алып келип кондуруп,
Аш-тамакка тойдуруп,
Кеңеш кепке кандырып,
Жолжобосун кылалы.
Ошентип көөнүн алалы,
Туугандык сактап калалы.
Салам айтып койгонго,
Салтың кетпейт, абаке.
Аттан түшө калганга,
Арстандыктан тайбайсың,
Алдын тосуп коелу,
Ал өңдөнгөн айбандын». —
Деп, Гүлчоро айтты эле,
Семетей анда кеп айтат:
«Эр Гүлчоро, инимсиң,
Иним эмей кимимсиң?
Үстүңө соот кийгиниң,
Астыңа тулпар мингиниң.
Семетей кайсы, сен кайсы,
Алдына барып келгиниң.
Айтпадымбы өткөндө,
Бердим сага бийлик — деп.
Эр кадырын, эр билет,
Сен билбесең ким билет?
Үмүтөйдүн алдында,
Семетей аттан түштү — деп,

Дос, душман укса эл күлөт».
Деп, айтканда Семетей,
«Койчу, абаке, кебиңди,
Жарабаган пейлиңди!
Кандай дээр экен — деп,
Кылып турган кебиңди?
Буурулду минип өзүң бар,
Балдан ширин сөзүң бар.
Күлсө күлсүн душмандар,
Ага жакын барганда,
Буурулуңан түшө кал!
Олуттуу сөздү өзүң сал,
Тууган менен кектешип,
Душмандан бетер жектешип,
Кекенишип жүрбөйлү,
Казак, кыргыз бир тууган,
Чекелешип жүрбөйлү.
Эр сайышчу немедей,
Жекелешип жүрбөйлү.
Жүргүн, аба, жүргүн —деп,
Гүлчоро ага болбоду!» —
Гүлчоро канча кылса да,
Семетей болбой койгону:
«Айланайын, Гүлчоро,
Аттанып чыксаң акжолтой,
Артымда жүрсөң сан колдой.
Кун дегени шылтоосу,
Үмүтөйдүн сыры бул,
Көз көрүнөө турбайбы?
Койгун, чором, барып кел,
Айтканыңа тил алса,
Ээрчитип аны алып кел.
Эрдик кылып көгөрсө,
Башын кесип кайтып кел.
Бастыргын, чором, бастыр»—деп,—
Башын чайкап турду эле.
Алдындагы Суркоен,
Башын чороң бурду эле.
Ак маралдай аргытып,
Артынан чаңын бургутуп.
Суркоенду суурултуп,
Көөдөндөн терин жуурултуп.
Сактап туруп калды — деп,
Сабап жүрүп олтуруп,
Жетип чороң барды — дейт.
Чорону көрүп Үмүтөй,
Ач арстандай күңгүрөп,
Мас болгон нардай кеңгиреп,
Айласын таппай зеңгиреп.
Эзилип барат эт жүрөк,

Эси оогондай делбиреп:
«Коркконуңан сен чоро,
Кошуун жыйнап жүрдүңбү?
Кара кыргыз журтуңду,
Карбаластап сүрдүңбү?
Айкөлдүн уулу Семетей,
Айтканыма көндүбү?
Кучактоого тиземди,
Алдыма менин келдиби?
Кетип кайра келипсиң,
Арачы киши сенсиңби?
Мал, пулуңду албаймын,
Семетей келип тиземди,
Кучактабай жанбаймын!» —
Деп, Үмүтөй айтканда,
Анда чоро кеп айтат:
«Ой, Үмүтөй —деп айтат.
Пейлиңден жангын, баатыр сен
Абакеме бардым мен.
Семетей жаман кылбады,
Үмүтөйдү алып кел,
Өзүм жолго салам —дейт,
Мен жарашып калам—дейт.
Кээ бирөөлөр артынан,
Ушак-айың кылышып,
Семетейди сараң — дейт.
Андай эмес абакем,
Кеңчилиги кармаса,
Ырайым шапкат анда бар.
Көңүлү жумшак мунайым,
Көп жашаган карыдай,
Барчылыгы кармаса,
Тартынып ал калбаган.
Чын ачуусу келгенде,
Эч нерседен жанбаган.
Чоң атасы Жакыпты,
Жоодон бетер жайлаган.
Эби келсе баралы,
Жарашып биз калалы». —
Деп, айтканда Гүлчоро,
Ага Үмүтөй болбоду,
Болбой мойнун толгоду.
Ачуусу келип арбайып,
Ант ичкендей саргарып.
Өткүр болот Сырнайза,
Имере кармап колго алып,
Күчүн күүлөп күркүрөп,
Көргөндүн бою дүркүрөп.
Көк дөбөдөй Үмүтөй,
Күңгүрөнүп айтты дейт:

«Жуукурланган жойпу кул,
Көрүчү ишиң мына бул!
Өзүң чоро кул болсоң,
Мени менен тең болсоң,
Туруп берчи эр болсоң.
Мурунку кезек меники,
Кийинки кезек сеники.
Майданга чык сен — деди,
Өлбөй калсаң кутургур,
Кезегинди аларсың,
Өлүп калсаң жойпу кул,
Куурап көрдө жатарсың.
Калбайсың өлбөй тирүү сен,
Өлтүрбөй койбойм сени мен!»
Деп, айтканда Үмүтөй,
Кабыл алып Гүлчоро,
«Менден күчтүү эр эмес,
Көмө сайчу неме эмес.
Күркүрөгөн Үмүтөй,
Ар качан мага тең эмес».
Чамасын ойлоп Гүлчоро,
Турду карап чакчайып,
Күжүлдөгөн Үмүтөй,
Күүлөп найза колго алып.
Алдындагы тулпарга,
Аябай камчы бир салып.
Качырып жетти чорону,
Үмүтөйдүн оюнда,
Эми тирүү болобу?
Күркүрөтүп найзасын,
Уруп өттү чорого.
Бүтүлүү тоодой былк этпей,
Туруп калды Гүлчоро.
Үмүтөй өтө бергенде:
«Кезегинди алдыңбы,
Армансыз болуп калдыңбы?!
Эмики кезек меники,
Өкүмсүнгөн Үмүтөй,
Кезекке келер жансыңбы?!»
Үмүтөй ойлоп сабылып,
Ажалга калды кабылып.
Эрлик кылып күркүрөп,
Туруп берди ал барып.
Алмамбет уулу Гүлчоро,
Алдындагы тулпарын,
Аябай чаап жүгүрткөн.
Жетип найза салды эле,
Күчтүү найза жеткенде,
Күркүрөгөн Үмөтөй,
Учуп кетип калды эле.

Аттан түшүп жыгылып,
Топого башы тыгылып.
Калың казак көп журту,
Гүлчорого сыйынып:
«Жамандык жок биздерде,
Жайсыз ушул сиздерге.
Казат кылып келбедик,
Айдалып келдик бул жерге...»
Эли мындай деди эле,
Эми кандай кылам деп,
Гүлчоро карап турду эле?
Сары хан, Бакай, Каныкей,
Чатактын болуп жатканын,
Найзага кол артканын,
Кабар таап укту эле.
Эки тууган кишини,
Эрегишке калтырбай,
Айрыйлы — деп — калышты,
Кеңеш кебин салышты.
Аттанышып жарышып,
Аскер жаткан алкымга,
Салып жетип барышты.
Бара жатса чоң жолдо,
Үмүтөйдү дардайтып,
Жарып салган турбайбы?
Кужуру күчтүү Гүлчоро,
Сайып салган турбайбы?
Келгени бекер болушту,
Кудай муну эчакта,
Уруп салган турбайбы?
Хан Бакай келип кеп айтып:
«Келипсиз бекер — деп айтып.
Кыргыз, казак эки журт,
Кекенишер бекен — деп,—
Кеңешти абдан кылышты,
Кечиришер бекен»—деп?
«Семетейге баралы,
Үмүтөйдү жакшы көөмп,
Калың казак элине,
Тартуу тартмак кылалы.
Жараштырып эки элди,
Жайлап көөнүн тыналы». —
Үмүтөй сөөгүн жүктөтүп,
Казактын элин чубуртуп,
Кардынын канын куюлтуп,
Үмүтөйдү алпарды,
Эл жыйылган Коргонго.
Хан Бакай келип кеп айтат:
«Э, кокуй, балам Семетей,
Эмне болдуң — деп айтат?!

Кужуру катуу Гүлчоро,
Сайып салган турбайбы?
Кара боорун кан кылып,
Сайып аттан түшүрбөй,
Жарып салган турбайбы?
Жай болуп эчак Үмүтөй,
Жаны чыккан турбайбы?
Өпкө, жүрөк толтодон,
Каны чыккан турбайбы?!» —
Гүлчоро анда кеп айтат:
«Абаке, уккун — деп айтат.
Абамдын кебин алгамын,
Айтып кеңеш салгамын.
Айтканын алып абамдын,
Анан кийин баргамын.
Жанбай койду нээтинен,
Кезектешип калгамын.
Алды менен ал сайып,
Артынан мен сайгамын.
Кайдан билдим, абаке,
Күүлүү найза жарганын.
Калбады деймин оюмда,
Үмүтөйдүн арманы.
Ал анткени катышып,
Өзү салды калбаны.
Абакем баатыр Семетей,
Алдына айтсам барбады.
Алып кел — деп алдыма,
Мени жолго салганы.
Айтканга анык тил албай,
Жайылдык кылса Үмүтөй,
Сайып кел —деп айтканы.
Ошол үчүн сайдым мен,
Өпкө, боорун жардым мен». —
Каныкей келип кайгырып,
Кошуп ыйлап бакырып.
Семетейге муну айтат,
Жашын төгүп чакырып:
«Ой, Семетей, чунагым,
Үмүтөй сенин тууганың,
Бул эмине кылганың?!
Эжемдин көзү барында,
Эмгекти салдың аларга.
Армандуу эжем Агеркеч,
Эми калды кайгыга.
Үмүтөйдү өлтүрүп,
Найзаңдын учун кан кылдың.
Карыганда эжемди,
Казактарга кар кылдың!»
Каныкейди ээрчишип,

Чуркурап баары ыйлашып,
Көшөгө тартып бетине,
Өлгөндүн жолун кылышты.
Өкүрүп ыйлап зыйнаттап,
Өлүгүн жакшы көмүштү.
Кектүү кылбай бул элди,
Узаталы дегенге,
Баары тегиз көнүштү.
Айдап калың мал жыйды,
Алтын, күмүш зар жыйды.
Тартуу тартмак кун малын,
Так келтирип, жам кылды.
Семетей өзү башкарып,
Ар бир эрдин колуна,
Бирден тулпар ат берди.
Арттырып алтын, күмүштү,
Айры өркөч нар берди.
Канчоро анда кеп айтат:
«Кагылайын, абаке,
Кебимди уккун — деп айтат.
Абаке, бүгүн не болдуң,
Акылың кайда жоголдуң?
Жамандык күнү бир жүргөн,
Жакшылык күнү жай билген,
Жанаша казак эл болсо,
Хандык жолу, эрлиги,
Сени менен тең болсо.
Энекең сенин Каныкей,
Агеркеч менен бир тууган.
Арстандык кылып, абаке,
Көңүлдөн кирип жуубасаң.
Катын да болсо Агеркеч,
Кабы толбой калбайбы?
Берсең боло тартууга,
Тайбуурулдай бууданды!» —
Деп, айтканда Канчоро,
Кийинкисин ойлобой:
«Ырас айтат Канчоро,
Агеркеч көөнү агарсын,
Тайбуурулду берейин,
Капасы ичтен тарасын.
Талаштырбай чорону,
Суркоенду минейин,
Айгайлаган жоо болсо,
Жан аябай тийейин». —
Деп, ойлонуп Семетей,
Тайбуурулду берди — дейт.
Калың казак кош болуп,
Кайра жанып кетти — дейт.
Айрылып аттан Семетей,

Акылдан жаман танды дейт.
«Тайбуурулдун кеткени,
Арстандын уулу Семендин,
Ажалынын жеткени»,—
деп, элде макал калды — дейт.
Арамзада Канчоро,
Ар жоругу бар чоро,
Абасын айрып Буурулдан,
Анын да көөнү тынды —дейт.
Муну мындай таштайлы,
Кайран баатыр Семетей,
Казаасынан баштайлы.

**КАНЧОРОНУН КАСТЫГЫ,
СЕМЕТЕЙДИН КАЙЫП БОЛУШУ**

Семетейдин катыны,
Шаатемир кызы Чачыкей,
Эрке катын атанып,
Жүргөндө жанды элебей,
Айчүрөк келип пас болду,
Семетейге кас болду.
Суюк аяк шерменде,
Сур жыландай сойлоду.
Канчорону кара нээт,
Кашына тартып ойноду.
Шыңкылдап күлүп, наз кылып,
Айланып башын, мас кылып,
Канчорону туз урган,
Кастыкка аны маш кылып.
Бир кишиге билгизбей,
Шыбырашып кеңешип,
Хандыкты тартып алууга,
Кайрап азуу эгешип.
Семетейди өлтүрүп,
Айчүрөктү күң кылып,
Канчоро менен Чачыкей,
Хан, ханышай болууга,
Атак, даңкын дүң кылып.
Арамдык менен астыртан,
Айла, амал, чара издеп,
Кайда болсо жамандык,
Калтырбастан кана издеп.
Жибермек болуп Кыязга,
Жылмасынан жана издеп.
Чачыкейге Канчоро,
«Толтойдун уулу хан Кыяз,
Толкундаган эр —деген.
Тобокел кылса бел байлап,
Тоону бузар шер —деген.
Биз жедигерди алганда,
Жезкемпирдин жети уулун,

Хан көтөрүп жанганда,
Угуп көрсөм укмуштан,
Жети ханга ээ кылбай,
Тизгинди Кыяз алыптыр.
Жедигерлик Кыязды,
Хан көтөрүп салыптыр.
Кат жазайын, жеңеке,
Хан Кыяздын өзүнө.
Атасынын куну үчүн,
Намысы болсо кирер, дейм,
Менин айткан сөзүмө.
Жезкемпирдин жети уулун,
Жалматайын ал жерде,
Калың колун каптатып,
Айдатайын бул жерге.
Алдынан тосуп барайын,
Болжол кылган күнүндө.
Айла кылып азгырып,
Семетейди Буурулдан,
Айрылттым мен бул күндө.
Кызыталак кан ичме,
Калды кыйын оор күндө.
Семетейди жайласам,
Гүлчорону кармасам,
Арманым жок дүйнөдө!» —
Деп, ошентип Канчоро,
Чачыкей менен сүйлөшүп,
Өзүнө жакын кишиден,
Элөөсүз жүргөн кишини,
Хан Кыязга атказды,
Мына мындай кат жазды:
«Үч атаңдан бер жакка,
Хандыгың киши албаган,
Карлыкка сени салбаган.
Дүйнөнү бузган зор Манас,
Зардабы сага тийбеген.
Кан ичме жинди Семетей,
Хан кадырын билбеген.
Атанды сенин өлтүрүп,
Кутурган кулу чорого,
Армандуу элиң жердеген!
Койгун десем ошондо,
Тилимди менин алган жок,
Кичинесиң сен анда,
Каруу кылар дарман жок.
Жезкемпирдин жети уулун,
Хан көтөрдү элиңе.
Кар кылды сени Семетей,
Ээ кылбастан жериңе.
Эр Толтой үчүн өч алыш,

Барбы, Кыяз, нээтинде?
Аккан канын атаңдын,
Сактадыңбы эсинде?
Эрдин уулу сен болсоң,
Кулак салгын кебиме.
Мен жактырам, хан Кыяз,
Эрлигинди пейлимде.
Жезкемпирдин жети уулун,
Эбин тапкын жериңде.
Кат жазып киши жибердим,
Хандыкты алгын колуңа.
Канкордун жакын жолдошун,
Баарын салгын жолуна.
Ажыраттым азгырып,
Тайбурул жок колунда.
Тартынбагын, сен Кыяз,
Намысың болсо оюнда!
Бүгүнкү билсең билги иш,
Баары менин колумда.
Кар болдуң бала чагыңда,
Хан атаңдын жогунда.
Эл жайлоодон кайтканда,
Аяк оона айында,
Болорсуң менин жолумда.
Ошондо сага кездешем,
Тирүү болсом, өлбөсөм,
Ташкен менен Наманген,
Ортосунда ойдунда.
Айтканымда жалган жок,
Сен керекке жарасаң,
Канчородо арман жок!
Жалганы болсо сөзүмдүн,
Көрбөйүн калган өмүрүм,
Аккелтенин огу урсун!
Ак милтенин чогу урсун!
Атаң Толтой баатырдын,
Арбагы мени дагы урсун!
Айткан сөзгө көнбөсөң,
Асилим Кыяз сени урсун!
Төбөсү ачык көк урсун!
Төшү түктүү жер урсун!
Олуя заада пир урсун!
Машайык мазар дагы урсун!
Кайнаган кара шор урсун!
Көктө тийген күн урсун!
Ай караңгы түн урсун!
Караңгыны жараткан,
Асмандагы ай урсун!» —
Деп, ошентип кат жазып,
Ишентип шексиз бат жазып,

Ичине кепти көп жазып.
Жолоочуга төп айтып,
Токтотпостон атказып:
«Хан Кыязга барарсың,
Катты бере саларсың.
Канчалык тартсаң машакат,
Кийин жыргал табарсың.
Кызмат акың аларсың,
Берип келсең катымды,
Айтып келсең дартымды,
Өчүрбөймүн өлгүнчө,
Өзүңдүн, баатыр, атыңды!
Баргының, баатыр, жол болсун,
Жол болгондо мол болсун.
Кас санаган кишиңиз,
Таманыңда кор болсун!
Арбагың өрчүп чоң болуп,
Оорагың журттан зор болуп.
Бачымыраак барып кел,
Ар кайда жүрбөй чор болуп.
Көп кечикпей, кайтып кел,
Кат жазса Кыяз, алып кел.
Көрсөтпөй жанга, катып кел,
Күндүз келбей, түндө кел.
Көрүнбөй башка кишиге,
Билесиң үйүм, мага кел!
Жоболоң салбай темтеңдеп,
Жолдоку элден, сурап кел.
Канчоро барбы үйдө — деп,
Канык кабар, угуп кел!
Сырыңды жанга айтпагын,
Барбай жолдон кайтпагын.
Билесиң го, баатыр, ай,
Айткандан кайра тартпагын». —
Деп, ошентип Канчоро,
Жансызды жолго атказды.
Жансыз катты алды, дейт,
Хан Кыязга барды, дейт.
Канчоронун каттарын,
Жайып, ачып салды, дейт.
Хан Кыяз түркөй киши экен,
Кат билбеген эр экен.
Катты окуучу молдосун,
Жанындагы жолдошун,
Ээрчитип чыгып ээнге,
Бекинип барып олтуруп,
Улам-улам окутуп,
Абдан катка канганда,
Канчоро кебин укканда,
Кат жаздырып молдого,

Кат алпарган жансызды,
Кайта салды тез жолго.
«А, баракелде, Канчоро,
Кайраты толук, эр чоро.
Айткандын баарын сен кылсаң,
Мен ыраазы ошондо!
Айткан сөзүң алтындай,
Аяк оона айында,
Болжогон жерге барамын,
Кошун алып тартынбай.
Он беш күнү күтөмүн,
Он беш күндө келбесең,
Кайра жанып келемин.
Кылсаң кызмат биз үчүн,
Кылча мойнум сиз үчүн.
Эсирген канкор төрөдөн,
Эми алам өчүмдү.
Ишенген кишим сен болсоң,
Кунун алам атамдын,
Жарпын жазам капамдын!» —
Алдына салды кат жазып,
Хан Кыяз канча ант жазып.
Анттарынын түрү көп,
Айткан сөздүн сүрү көп. —
«Сен ишенгин, Канчоро,
Мен даярмын, сөзүм төп!
Болжогон күнү барбасам,
Жети-Суунун жери урсун!
Жел жетпеген пери урсун!
Жедигердин эли урсун!
Аккан суунун сели урсун!
Коргошундун кени урсун!
Чоюн баштын деми урсун!
Ак болоттун мизи урсун!
Агар алтын, зар урсун!
Ак кагаздын каты урсун!
Ат башындай ак куран,
Аябастан дагы урсун!
Хан атам Толтой каны урсун!
Сууга бүткөн сал урсун!
Көз жетпеген чөл урсун!
Куу жетпеген көл урсун!
Кайберендин пири урсун!
Олуя деп атанган,
Чоң Ополдо чал урсун!
Сайып өнгөн бак урсун!
Салып чыккан там урсун!
Курт-кумурска, бөй-чаян,
Жан-жаныбар баары урсун!
Көрбөй туруп достошкон,

Ортого койгон ант урсун!
Калың кара көп журттун,
Каары менен каны урсун!
Көрүстөндө көп арбак,
Оройлору дагы урсун!
Улуу жолдун чаңы урсун!
Унутсам сенин сөзүңдү,
Улуу атаңдын даңы урсун!
Берген антым ушундай,
Айткан жерде тосорсуң!» —
Деп, ошентип хан Кыяз,
Антын берип кат жазып,
Калган экен үйүндө.
Кебин уккан чоронун,
Алыска барган кабарчы,
Айлына келди түнүндө.
Карбаластап Канчоро,
Катты алып ашыгып,
Окуганча шашылып.
Аягына чыкканда,
Таң аткынча уктабай,
Жүрөгү толкуп атылып.
Сүрүп чыкты таң анда,
Эртең менен болгондо,
Элдин баары турганда,
Баса минип бууданын,
Хан Гүлчоро айлына,
Канчоро барып кеп айтат:
«Ой, Гүлчоро — деп айтат.
Чырпык бүрдөп, бүр байлап,
Жер чымырап, көк чайлап.
Үн алышып боз торгой,
Көкөлөп учуп, көп сайрап.
Кызыл-тазыл гүл ачып,
Чыгып келет, чөп жайнап.
Жаканын жалаң боюна,
Жанашып айыл, бээ байлап.
Элдин баары ойдогу,
Жай мезгили болгон го?
Үйдө жатып нетебиз,
Не мураска жетебиз?
Аттангын, баатыр, Гүлчоро,
Киши алалы жумушкер,
Жайлоого барып, жер чалып,
Тоолордон кулжа, теке атып,
Тамаша кылып келели.
Арбын атсак текени,
Карылардын алдына,
Шыралга — деп — берели!»
Канчоро келип кеп айтты,

Гүлчоро — «макул» — деп айтты.
Тулпарын алып токунуп,
Азыгын жанга байланып,
Ок, дарысын мол алып,
Алты киши котчу алып,
Айылдан чыкты аттанып.
Кең-Кол өөдө жүрдү, дейт,
Кең-Колдун төркү башына,
Адырмак аска ташына,
Алар чыгып келди, дейт.
Тулаңы өнүп буралып,
Чырпыгы жерде чубалып.
Чөптүн баары чыгыптыр,
Жыпардай жыты жыттанып.
Жерди көрүп макташып,
Тоосунан кулжа, теке атып.
Жер күлгүндөй көрүнүп,
Көк ала жашыл саймадай,
Чөптүн гүлү бөлүнүп.
Сайма сайып койгондой,
Сай боюнда чечекей,
Азыркысын Кең-Колго,
Чыккан экен ченебей.
Суусамырды сапташып,
Ат күлүгүн тапташып,
Тоонун баарын сакташып.
Тегеренип айланып,
Он күнү жүрүп жер чалып.
Өнгөн жери кайсы экен,
Өнбөгөн жери кайсы экен?
Көрөлү баарын —деп чалып,
Кара кылкан буудай баш,
Жел тийсе кылкып ыргалып.
Бетеге менен тулаңы,
Белден чыгып буралып.
Өтөктүн чөбү калкылдап,
Көк ала сайма түрүндөй,
Шамал тийсе жалтылдап.
Жайкалып ыраң чөп чыгып,
Калбай баары көп чыгып.
Жылгадан суулар жыбылжып,
Күлгөндөй гүлү жыбырап,
Кең-Колдун өйүз-бүйүзү,
Караса көзгө жымылдап.
Чымын, чиркей тулаңда,
Көрүнбөй көзгө кымылдап.
Көпөлөк учуп, гүл жайнап,
Булбул сайрап, тил безеп,
Жан-жаныбар кыбырап.
Жашарып жайлоо толуптур,

Эл келер кези болуптур.
«Көчүрөлүк элди» — деп,
Кара нээт Канчоро,
Ортого кеңеш коюптур.
Кайра тартып калкылдап,
Күлүктөрү алкылдап.
Бар шайманы күмүштөн,
Күн чагылып жалтылдап.
Кең-Колдо жаткан көп элге,
Салып кирип келди, дейт.
Эл, журтуна кеп айтып,
«Жайлоого көчкүн—деп—айтып»,
Көчүрүп элди чубатып.
Элдин баары жайлоодо,
Күлүктүн баары байлоодо.
Бээни байлап салышып,
Кысырак тандап союшуп.
Шернени баштап коюшуп,
Кыз, келинди чогултуп,
Комузчу, ырчы кубулжуп,
Кызыкка булар толүшүп.
Күндө тандап тай союп,
Ага кошуп кой союп.
Жыргалдуу эли кыргыздын,
Ар кайсы жерде той болуп.
Балдары майга карабай,
Келиндер каймак жалабай.
Кийгени кызыл шайыдай,
Кыңгыранган уулдар,
Каз, өрдөктөй катарлаш,
Керилген келин, сулуу кыз,
Салтанат сайран курушуп,
Шапар тээп тунушуп.
Абышка, кемпир бөлүнүп,
Айылдын чыгып четине,
Сакалдарын жайкашып,
Кымызга балды чайкашып.
Жыргалга баткан кыргыздар,
Айылчылап сыйлашып.
Жайында чыккан жайлоого,
Жай өтүп, жакын күз жетип,
Кызыл-тазыл гүл бүткөн,
Кыяртып өңүн өзгөртүп.
Мал семирп, нык болуп,
Эл семирп, бук болуп.
Аш, той берчү чак болуп,
Канчоронун көөнүнө,
Хан Кыяз кеби жат болуп.
Болжол кылган күндөрү,
Жетип келген чак болуп.

Эр Гүлчоро үйүнө,
Канчоро келип бир күнү:
«Кагылайын, Гүлүстөн,
Кабарың барбы бир иштен?
Ат семирип, бук болду,
Эр семирип, нык болду.
Аш, той берер чак болду,
Көптөн бери карата,
Барбай койдук эч жакка.
Суркоен берчи минейин,
Буулумуң берчи кийейин,
Бул жолумду билейин.
Буркуратып олтуруп,
Ташкендин үстү улуу тоо,
Самаркандын чеги ошо,
Салган бойдон барайын,
Дүрбү салып карайын,
Аяктан кабар алайын.
Ал жактын жолу аруудур,
Эзелде бизге калган жок,
Атышам—деп,— белин буур.
Аяктан киши жок болсо,
Ал үчүн көөнүм ток болсо.
Намангендин астына,
Кең Кокондун үстүнө,
Таш чокунун башына,
Жана айланып барайын,
Дүрбү салып карайын.
Испан менен Ирандан,
Кокон менен Кашкардан,
Келбесин кокус кас душман.
Аруулап жолун чалайын,
Адырда жүргөн эл болсо,
Айттырып сөзгө канайын.
Алыстан келген жоо болсо,
Айгайлап найза салайын.
Атабыз Манас болгон соң,
Аянып кантип калайын?
Жол аманын билейин,
Жообун айтып келейин!» —
Деп, ошентип Канчоро,
Гүлчорого айтты кеп.
Аны угуп Гүлчоро,
Канчорого «бали» — деп,
Баары болду кош убак.
Камданып чоро аттанып,
Суркоендой атты алып.
Жанына азык байланып,
Жагалмайдай зыпылдап,
Ташкенди көздөй айланып.

Самаркандын чегинен,
Ташкендин үстү белинен,
Ошондо барды жол чалып.
Дүрбүсүн колго алыптыр,
Туш-тушка көзүн салыптыр.
Көрүнгөн жок эч караан,
«Келбей калган окшойт»—деп,
Кыязга айран калыптыр.
Мындан айла болбоду,
Маң болуп башы ойлонду.
Суркоенду аргытып,
Наманген менен Коконго,
Барайын — деп,— толгонду.
Суркоенду чуу коюп,
Тер агып, тулпар суу болуп.
Канчоро келет ичинде,
Семетейге жоо болуп.
Намангендин астында,
Кең Кокондун үстүндө,
Чокунун чыгып башына,
Көчүгүн коюп олтуруп,
Көмүрдөй кара ташына.
Дүрбүнү алды колуна,
Салгын —деп,— кудай оңуна.
Дүрбү салып карады,
Туш-туштан келчү жолуна.
Көрүңбөдү эч нерсе,
Капаланды Канчоро,
Хан Кыяздын жогуна.
«Келбей калган экен» — деп,—
Эми алып оюна.
«Кетсемби» — деп олтурса,
Капаланып ордунда.
Мылтыктын үнү тарс этип,
Аңгыча зоонун боорунда.
Жаңырып катуу угулду,
Чоронун өңү кубулду.
Суркоен менен койгулап,
Ойдуңду көздөй чумулду.
Барып түштү адырга,
Адамдын саны өтө көп,
Баштаган калың колунда.
Тоодой болгон түгөнгүр,
Хан Кыяз турат тобунда.
Келген экен жол алып,
«Канчоро келип калат» — деп,
Мылтык атып, үн салып.
Жүргөн экен хан Кыяз,
Аң уулаган баштанып.
Канчорону көргөндө,

Хан Кыяз кетти кубанып.
Алдына келип ат алып,
Канчоро менен көрүшүп,
Сагынышкан немедей,
Кучакташып өбүшүп.
Дасторконун жайышып,
Тамактанып алышып.
Муңдуу кебин салышып,
Муңдашып булар канышып.
Ортого антын коюшуп,
Кудайлык дос болушуп.
«Семетейди сойсок — деп,
Эркибизче болсок» — деп,—
Ээн талаада сүйлөшүп,
Өздөрүнчө күүлдөшүп.
Сийгели эшикке чыкса да,
Бирин бири жүр —дешип.
Калган журт турат булардын,
Айбатынан сүрдөшүп.
«Жансыз киши жиберип,
Хан Кыяз, сени бел кылдым.
Жазган катың барыптыр,
Көргөндө аны дем кылдым.
Болжолдуу күндөн калбайт — деп,
Жолуңду тосуп мен келдим.
Жолдон кабар алам—деп,
Жоодон чалгын чалам—деп,
Тулпарын сурап, мен алдым,
Туралбай жолго мен салдым.
Ачылган экен чоң багым,
Сага окшогон туйгунду,
Жолдон таап, мен алдым.
Жолборс Кыяз аман бол,
Жоого бүлүк салгын —деп,
Абайлап туруп анык ук,
Ажырап сенден кетпеске,
Сага берген антым—деп.
Карабасаң сен мага,
Арамдык кылсам, мен сага,
Алла таалам өзү урсун!
Ак курандын сөзү урсун!
Айрышалык, бөз урсун!
Жерден чыккан чөп урсун!
Алышып койгон кол урсун!
Айтып койгон сөз урсун!
Ажалдуу дажаал огу урсун!
Ак милтенин чогу урсун!
Аянбагын, хан Кыяз,
Көрдүм сени көөнүм ток,
Мындан башка кебим жок.

Кайта жолго салайын,
Жайлоодо жаткан көп элге,
Жол аруу — деп,— барайын.
Семетейди сездирбей,
Гүлчорону туйгузбай,
Айла кылып аздырып,
Атасынын көрүнө,
Алып келе калайын.
Айга он беш күн болсун,
Болжолубуз бул болсун!
Алып келем аздырып,
Как ошол күнү, хан Кыяз,
Сен Таласта болорсуң!
Болгун аман, сен—деди,
Бастырайын мен» — деди. —
Кубанып айткан кебине,
Таңуу болгон белине,
Таарынган элде бегине.
Анда Кыяз муну айтат:
«Кагылайын, Канчоро,
Кайратың артык, эр чоро.
Кабыландай, сен чоро,
Семетейди сездирбей,
Алып келсең болжолго,
Мен даярмын ошондо.
Үч күнү сени күтөмүн,
Үч күнгөчө келбесең,
Үйүмө жанып кетермин.
Кол салар менде айла жок,
Өз айлыма жетермин.
Ойлонсом, ичим болот чок,
Семетей мага салган от.
Чынкожону жалмады,
Хан Толтойду кайсады.
Калган журттту арбады,
Хан башымды кар кылды.
Жезкемпирдин жети уулун,
Жедигерге хан кылды!
Аз келгенсип анысы,
Алым, салык көп алды.
Жыл сайын айдап, мал алды,
Ар качан салып түйшүктү!
Хан атам Толтой эр экен,
Кара кулак шер экен.
Эрдик аты болбосо,
Акылы анын кем экен.
Мингени болсо Суркоен,
Чынкожо болсо жолдошу,
Учуп жүрүп асманда,
Алдырып ийип өлүптүр,

Жерде жүргөн арстанга.
Артыкча ичим бек ооруйт,
Гүлчоро башын алганга!
Минген атың ушубу?!» —
Суркоенду көргөндө,
Кыяздын көөнү бузулду.
Көзүнөн анын кандуу жаш,
Дайра болуп куюлду.
Суркоендой күлүктүн,
Соорусунан сылады,
Көзүнүн жашын тыйбады,
Кан какшап жана ыйлады.
«Кагылайын, Суркоен,
Минерге күнүм болорбу?
Семетейден кутулуп,
Жүрөр күнүң, болорбу?
Жедигердин жети хан,
Билер күнүм, болорбу?
Гүлчорону өлтүрүп,
Күлөр күнүм, болорбу?
Тууруна атамдын,
Конор күнүм, болорбу?» —
Күңгүрөнүп хан Кыяз,
Көңүлү жашып турганда,
Канчоро анда кеп айтат,
Кеп айтканда деп айтат:
«Кабылан Кыяз, эр десем,
Карапайым, сен белең?
Канкордон сени куткарбай,
Кантип мында мен келем.
Төрө Кыяз, сен десем,
Төбөңдөн урган, сен белең?
Төрөдөн сени куткарбай,
Түгөнгөн мен не келем?!
Тартып берем атыңды,
Алып берем дартыңды.
Тийгиземин багыңды,
Мингиземин тагыңды!
Бекем байла белиңди,
Бышык кылгын кебиңди.
Болжолдуу күнү барбасаң,
Бузуп, чабам элиңди!
Кош, аман бол»—деп айтты,—
Суркоен минип аттанды.
Хан Кыяз менен бирлешип,
Канчоро көөнү шаттанды.
Күнү-түнү дем албай,
Күндөп, түндөп жол жүрүп,
Сууп калган тулпарды,
Аябастан жол жүрүп,

Түк кишиге көрүнбөй,
Жан адамга билинбей,
Түн ичинде келди эми.
Атын байлап алыска,
Ары жок туулган түгөнгүр,
Жарагансып намыска,
Чачыкейдин үйүнө,
Басып келди бул эми.
Жанына барып, жай алып,
Анда жатып жайланып.
Барып келген жолунан,
Баштан аяк кеп салып:
«Он беши күнү бул айдын,
Падышаң сенин Семенди,
Кең Таласка күмбөзгө,
Алып барамын — деп — салып.
Унутуп калбай Чачыкей,
Жүргүнүң сен камданып.
Катыгүн, болуп калбайлы,
Катындык кылып, кеп салып!» —
Таңга жакын болгондо,
Чыгып кетти, Канчоро.
Айылына жолобой,
Жүрүп кетти, Канчоро.
Күн көзү түш болгондо,
Суркоен менен шалкылдап,
Кирип келди, Канчоро.
Кара күчкө каткырып,
Күлүп келди, Канчоро.
Арамдыкты көөнүнө,
Түйүп келди, Канчоро.
Ак жери жок кылайган,
Арамзада, ал чоро.
Карыган Бакай, Сары хан,
«Жакшы кызмат кылды» — деп,
Ыраазы болду ошого.
Бара калып кеп салып:
«Бардым чекке жол чалып.
Самаркандын чегинен,
Кең Ташкендин белинен,
Дүрбү салып жол чалдым.
Адам эмес айбан жок,
Жериң ээн калыптыр,
Ошол ишке таң калдым.
Намангендин астында,
Кең Кокондун үстүндө,
Таш чокуга мен бардым,
Кашкар жаккы белдерге,
Калмак, кытай элдерге,
Дүрбү салып карасам,

Каргасы учуп келбеген,
Калбаган экен бизге дейм,
Каш кайтарар бендеден.
Каркып жайлоо толуптур,
Камданып журтун болуптур.
Той берүчү, аш берчү,
Маалы элдин болуптур.
Саргарып эгин бышыптыр,
Алманын шагы ийилип,
Кыргыек учар табы экен.
Шашылып калат күн өтсө,
Эл камынар чагы экен.
Эп келсе, аба, өзүңө,
Кулак сал менин сөзүмө.
Жаз жаркырап келгели,
Күзгө жакын болголу,
Тайыбадык күмбөздү.
Он беши жакын болуптур,
Ортосу айдын толуптур.
Сайрап жатып, так чарчап,
Күкүктөрү солуптур.
Күмбөздү тайыр мезгили,
Байкасам анык болуптур.
Ак боз бээни алалы,
Атакемдин ак үйгө,
Биздер жетип баралы.
Ай тамактап чалалы,
Куран окуп жаналы.
Эки, үч күндө барбасак,
Капташабыз аш, тойго.
Мийзам учуп, кыш түшүп,
Окубай куран калабыз,
Эл кыштоого конгончо». —
Деп, ошентип Канчоро,
Семетейге айтты эле,
Канчоро кебин укту, дейт,
Кубаттап аны тутту, дейт.
«Ак боз бээни тапкын — деп
Ырас экен ушул кеп.
Элебеймин мурун» — деп,—
Камынып Семен барарда,
Каныкей кабар алды эми.
Семетейдин айлына,
Серпилип басып келди эми.
Семетейге карата,
Каныкейдин дегени:
«Койгун, балам, тил алгын,
Сөзгө кулак сен салгын.
Жайлоонун көрүп ыраатын,
Күзгөчө балам тынч алгын!

Түшүмдө көрдүм шумдукту,
Үйүңдөн чыкчу күн эмес,
Талаада калды токумуң.
Суркоен атың токулбай,
Ак кураның үйүңдө,
Ачылбай калды окулбай.
Аккелте ичи дат болду,
Сырнайзаң сынып бүктөлдү.
Ак күбө тонун чечилди,
Айбалтаң мизи кетилди.
Алыстан келип көп душман,
Кармап алды түшүмдө,
Сага окшогон жетимди!
Күмбөзгө барар кез эмес,
Көргөнүм төгүн түш эмес.
Кой, кулунум, барба — деп,
Каныкей турду кан какшап!» —
Кандуу жаш көздөн чубуруп,
Өңүрү ылдый куюлуп.
Ал аңгыча Айчүрөк,
Басып чыкты эшикке:
«Кулак сал, деп кеңешке.
Энекем тилин алгының,
Бул пейлиңен жангының.
Он, он беш күндө эл көчөт,
Эл күздөөгө түшкөндө,
Элге кабар салгының.
Түлөө чырак өткөзүп,
Көпчүлүк менен баргының.
Баарыбыз тегиз баралы,
Атакемдин арбагын,
Баарыбыз сыйлап жаналы». —
Деп, ошентип айтты эле,
Барбас болуп күмбөзгө,
Семетей көөнү кайтты эле.
Канчоро анда кеп айтат,
Кеп айтканда бек айтат:
«Кагылайың, абаке,
Аттанып кайра жанганың,
Айынкуштап калганың,
Башынан бери калбады,
Эркектин кылган ишине,
Айчүрөк кирип алганың.
Аягансып тосоттоп,
Абакемдин бир малын.
Өзүң билип эл бийлеп,
Аз эмес сенин жыргалың.
Жүрү, абаке, бастыргын,
Катынга карап калбагын!» —
Деп, ошентип Канчоро,

Атын сайга салды эле,
Бура тартып алды эле.
Атка минген Семетей,
Кайра түшүп калалбай,
Бастырмак болуп калды эле.
Каныкей туруп кеп айтат:
«Кулунум, уккун —деп айтат.
Катындын тилин албадың,
Кайрылып кайра жанбадың,
Эми энеңдин сөзүн танбагын!
Оолуккан чунак баласың,
Көп кечикпей жакында,
Кең-Колго көчүп барасың,
Эмне мынча шашасың?!
Ак боз бээни баш кылып,
Көбүрөөк кылсаң түлөөнү,
Кечирет кудай күнөөнү.
Алдында айттым өзүңө,
Ишенбедиң түшүмө.
Үйдөн чыкчу жакшы эмес,
Алсаң, балам, тилимди.
Бүгүн жылдыз каршы экен,
Сенин атаң Манастан,
Калган, балам, шарт экен.
Ай менен күндү эсептеп,
Жылдызга каршы күндөрдө,
Серпилип атка минчү эмес,
Үйдөн карыш жылчу эмес.
Ата кылбас иш кылса,
Бала жакшы болчу эмес!
Аттанар болсо бир жакка,
Төлгө ташка барчу эле.
Аккула менен далбайып,
Арыштап чуркап калчу эле.
Көнөктөй кара төлгө таш,
Көтөрүп көрчү ошону.
Алмадай алып ыргытса,
Айылга келбей кетүүчү,
Ала салбай таш койсо,
Аста келип жатуучу.
Атаңдан калган иш ушул,
Эч болбосо чунагым,
Төлгө ташка баргының!
Төлгө ташты алып көр,
Төлгөңдү жакшы салып көр.
Төлгө таштан сыр көрсөң,
Кайта үйүңө жана көр!
Ажал жакын адамга,
Каш, кабактын арасы,
Алды-артыңа карачы!»

Канчоро анда күүлөнүп,
Каныкейге сүйлөнүп:
«Карыганча какжаңдап,
Калбады сенин дүмөгүң!
Ажал келип турганын,
Ачык аны көрдүңбү?
Жебиреил келгенин,
Же көрдүңбү, билдиңби?
Гүлчоро турса жанында,
Канчоро турса артында.
Кадамы катат эмеспи,
Кандай адам катылса?
Бастырбай тосуп алдыңар,
Бүгүн абам аттанса!
Карып калган окшойсуң,
Кайсоолойсуң көп сүйлөп.
Карылыгың эмеспи,
Ажал турат — деп сүйлөп.
Эми, энеке, ылгагын,
Сүтүңдү берип сен баксаң,
Күчүн берген, абакем.
Жакшы, жаман күн болсо,
Жан аябай кошулуп,
Ээрчиген чоро биз элек.
Күмөн албас кеп кылып,
Абакемди тостуңар.
Каныкей менен Айчүрөк,
Бул кебиңди ит уксун!
Ит укпаса ким уксун?!
Козголбостон көтөргөн,
Тепсеген кара жер уксун!
Жүрү, абаке, бастырчы,
Буларды карап ким турсун!» —
Деп, айтканда Канчоро,
Каныкей айтат ошондо:
«Айланайын, балам,—деп,
Айтайын сөзүм саган —деп,
Кан чыккан эмчек, сүт чыкпай,
Саа салганда, балам,— деп.
Ошондо боюм чыйрыккан,
Кастык кылат белем —деп.
Бастыргын —деп,— шаштырып,
Тынч жаткалы койбодуң,
Бул эмине кастыгың?
Бир жакты көздөй бастырсаң,
Тил албоочу шаштыгың!» —
Каныкей андай дегенде,
Ачуусу келип Канчоро,
Тең сүйлөшүп, бирге өскөн,
Бели катуу эр чоро:

«Буурул атты минбедим,
Буулум тонду кийбедим.
Ар качандан бир качан,
Абам менен Каныкей,
Гүлчорочо көрбөдүң!
Таюучу арбак сеники,
Арбак тайып келгенге,
Эмне мынча тергедиң?!
Ачасы чыгып кебиңдин,
Гүлчорочо болбодум,
Өмүрүмчө теги мен!
Оюма түштү атакем,
Барбасаңар мейлиңер,
Өзүм барып келемин!»
Ачуусу келип арбайып,
Ант ичкендей саргарып.
Катуу сүйлөп бакырып,
Капаланып чачылып.
Канчоро жөнөй бергенде,
Арча тору буурулга,
Семетей турбай камчы уруп,
Баатыр Гүлүс көкжалың,
Артынан ээрчип бастырып.
Карап калды Каныкей,
Ээрчий карап баласын,
Эки көзүн жаш кылып!
Ээрчитип чыкты айылдан,
Эр Семетей баатырды,
Ант урган чоро аздырып!
«Каныкей тилин албадык,
Бастырып чыктык айылдан,
Төлгө ташка баралык». —
Деп, ойлонуп Семетей,
Төлгө таштын астына,
Жетип келди бастырып.
Ушу жаккы белеске,
Салып чыгып келди дейт.
Арча тору буудандан,
Секирип түшүп Семетей,
Эрлиги артык түгөнгүр,
Кара ташты көнөктөй,
Көзүнө илбей кенедей,
Аткый кармап батмандап,
Кара ташты көтөрдү,
Көтөрүлбөй кара таш,
Күч келгенде жөтөлдү!
Намыс кылды чорого,
Күчүм жетпей ошого,
Деп, артына кайтарга,
Чапанын чечип ыргытып,

Кайрат кылып ошондо.
Дагы ташты кармады,
Көтөрө албай калганы.
Үзүлө турган өңдөнүп,
Козголбой жерде таш калды.
Бар кайратын күч кылган,
Күч кылбаса не кылган?
Бөлөк-бөлөк кызыл кан,
Мурдунан жерге тамганы.
Артык туулган Гүлчоро,
Муну көрө калганы:
«Мен көтөрөм, аба»,— деп,
Атынан түшүп чурады.
Кыймылдап кылча былк этпей,
Гүлчоро туруп калганы.
Кайта-кайта күч алып,
Кара ташка кол салып.
Ар канча кайрат кылса да,
Жерден үзө албады!
«Болбодуңар, силер» — деп,
Канчоро басып барганы!
Эки колун тең салбай,
Бир колу менен кармады.
Алмадай болуп, кара таш,
Ыраакка учуп барганы...
«Төлгө, аба, келди — деп,
Ээрчиген кишиң менмин —деп,
Сен албасаң мен алдым,
Мага болгон жакшылык,
Меники эмес сеники.
Өзүмө келген жакшылык,
Мага эле эмес Гүлүскө,
Жүргүлө, баатырлар,
Жетели эрте күмбөзгө!» —
Деп, ошентип Канчоро,
Буйдалбай атка минди эле.
«Барбаймын» — деп айта албай,
Баланын көөнүн кайтарбай,
Бастырып кетти Семетей:
«Ылдамыраак желели,
Атага арнап, мал мууздап,
Эртерээк кайта келели». —
Деп, ошентип Семетей,
Атка камчы басты, дейт,
Алдындагы белестен,
Эңишти карай ашты, дейт.
Буудандын баарын чуратып,
Артынан чаңын чубалтып.
Күмбөзгө барды шамалдай,
Арнап алган малы бар,

Ак боз бээси дагы бар.
«Турбагыла, чоролор,
Ылдамыраак чалыңар!
Күн кеч кирип баратат,
Үйгө эрте барыңар.
Талаага жатпай келгин — деп,
Каныкей айткан кеби бар». —
Деп, ошентип балдарга,
Ашыктырды Семетей.
Ак боз бээсин алышып,
Айтамактап чалышып.
Атасынын күмбөзгө,
Куран окуп калышып.
Кемегесин каздырып,
Көмкөрмөлүү казанын,
Алып келип астырып.
Арам өлгөн Канчоро,
Алдап жүрүп, кас кылып.
Отту чындап жактырып,
Отту чындап жакканда,
Ошондо казан кайнады,
Бала жолборс Семетей,
Кайнаганын байкады.
Капкара болуп келбети,
Тешиги жок түбүндө,
Ал чүпүрөк калтадай,
Аңтарылып кеткени.
Анда Семен кеп айтат:
«Аскан мобу казанга,
Байкаганым айтамын.
Капкара болуп кайнады,
Аңтарылып бу казан,
Ичинде неме калбады.
Мындай түлөө курусун,
Жургүлө, балдар, кайталы!»
Кобо албай Семен эндиреп,
Опкоолжуп жүрөк делбиреп.
Атасынын күмбөзгө,
Куран окуп дембелеп.
Канчоро турат туйгузбай,
От жаккан болуп энтелеп.
«Кудай урган, куу Кыяз,
Келбей калган белем» — деп?
Ал аңгыча болбоду,
Асмандан мунар буу чыкты,
Үч-Кошойдун бөксөдөн,
Көк жаңырган чуу чыкты.
Айдама кошун, калың кол,
Жабалактап дуу чыкты.
Ал кошунду көргөндө,

Күңгүрөнүп Семетей,
«Каныкей айткан сөз келди,
Ажал, өлүм тез келди,
Көрдүңөрбү» — деди эле? —
Кайгырган болуп Канчоро,
Кастыгы бар, ит чоро.
«Булкунтуп тулпар минели,
Урушпай жүргөн жоо беле,
Сапырып, кырып иели?
Жолоочубу, болбосо,
Жообун алып билели!»
«Жакын экен болжолу,
Таанымал турат колдору.
Жедигердин эли — деп,
Хан Кыяз мында келди» — деп,
Гүлүстөн айтып жиберди.
«Атты алгыла, балдар,— деп,
Бачымыраак болгула,
Атыңарга мингиле!
Алдынан тосуп баргыла,
Аянбай уруш салгыла!» —
Гүлчоро шашып жүгүрүп,
Суркоенду кармады.
Кармаса да Гүлчоро,
Үмүт үзүп жанынан,
Өзү чочуп калганы.
Ангычакты Канчоро,
Камынтпай айта салганы:
«Канчалык айтты Каныкей,
Карынын кебин албадык.
Келип калды кошун — деп,
Кейип неге зарладык?
Төлгө ташка биз бардык,
Ажыдаардай абакем,
Гүлүстөн төрө Гүлчоро,
Көтөрө албай калдыңар.
Төлгө ташты көтөрсөм,
Өзүңөр карап калдыңар.
Кылбагыла күмөндү,
Мен саламын дүмөктү.
Мындан мурун көп жүрдүк,
Дабан аштык, суу кечтик,
Суу ордуна кан ичтик.
Кошун кырдык, кол кырдык,
Ок аткан жоо болбосо,
Койбой баарын биз кырдык.
Бүгүн беш күн боло элек,
Мен чалгынга баргалы.
Бул башкача бир шумдук!
Мындан мурун, абаке,

Буурул атты бербедин,
Булкунтуп бир күн минбедим.
Мингизбей жүрүп атыңды,
Үмүтөйдүн кунуна,
Тайежеңе бергенин!
Буурул аттын барында,
Мен буулантып жоого кирбедим.
Каралат өлдү, ок тийип,
Ошондон бери жөө жүрөм,
Гүлчорочо көрбөдүң.
Гүлчоро атың көп минди,
Буулумуңду бул кийди.
Буруштуу нечен душманга,
Муңдуу күн салып бул тийди.
Бүгүн кезек келген, бейм,
Багым менин билдиңби?
Төлгө ташты мен алдым,
Көтөрө албай сен калдың.
Байкабай жүрдүң, абаке,
Бир кишиче балбанмын!
Суркоенду бергиниң,
Суурултуп жоого тийейин.
Сырнайзаңды бергиниң,
Сундуруп колго илейин.
Аккелтеңди бере кой,
Асынып аны көрөйүн,
Ак албарсың байланып,
Алышуучу жоо болсо,
Айдап койдой бөлөйүн!
Ишим оңдой тургансыйт,
Кырбай кантип тынайын?
Көрүп тургун, абаке,
Бүгүн кайрат кылайын!
Жоону сайсам мен сайсам,
Оорагы калар өзүңө,
Кулак сал менин сөзүмө.
Бала кезден бер жакка,
Алпештеп жүрүп сен бактың,
Кыйындык кылып ар жайда,
Кызматы менен Гүлчоро,
Кыялы менен бул жакты.
Жакшыраак кызмат кылалбай,
Жабыгып келем бул кезге.
Жайы болду ушундай,
Бүгүн берчи кезекти,
Мен кылайын кызматты!» —
Деп, ошентип Канчоро,
Абасына муну айтты.
«Минсең, чором, ат мына,
Арман кылба, сен анча.

Бүгүн ишиң оң турат,
Алсаң мына Сырнайза.
Айбалтаңды чың карма,
Сен да өзүңчө баатырсың,
Аялуу жаның капырсың.
Ат, тонун баары тел болду,
Асты аянып тартынба!»
Семетей кезек бергенде,
Кезек колго тийгенде,
Суркоенго мингенде,
Сырнайзаны илгенде,
Чоң балтаны колго алып,
Ак албарсты байланып,
«Кош! Эмесе, аба» — деп,—
Бура тарта бергенде,
Бурула тартып кеп айтат,
Анык ички сырды айтат:
«Эми жеттим, Семетей,
Суркоен сындуу бууданга.
Кошулуп кетем, Семетей,
Эми хан Кыяздай тууганга!
Жансыз киши жиберип,
Жайынан муну чакырдым.
Жайлоодон кайра жанарда,
Чалгынчы болуп мен бардым.
Как ошондо достошуп,
Кучакташып жангамын.
Кумбөздөн кармап берем — деп,
Көп убада кылгамын.
Антымды эми актадым,
Аркалап жүрүп Семетей,
Сенин эч айыңды таппадым.
Кабыл кылбай сен койдун,
Каныкейдин айтканын.
Ажалың сенин жеттиби,
Эми амалың кеттиби?!
Азыркы нөөмөт меники,
Арка кылган Гүлчоро,
Болгонун каруу көрөйүн,
Көрүнөө башын кесейин,
Мурадыма жетейин.
Хандык такка минейин,
Алтын таажы кийейин.
Калың кара кыргызды,
Хан болуп мен билейин!
Чачыкейди албасам,
Бооз катының Айчүрөк,
Канжарлап кардын жарбасам.
Сары ханды жайласам,
Бакайды малчы кылбасам.

Каныкейди күң кылып,
Канчоро болбой калайын,
Куйүттү минтип салбасам!» —
Деп, ошентип Канчоро,
Бастырып жөнөй берди ошо!
«Ант урган, чоро, мейлиң — деп,
Айтканыңды кылгын —деп!
Каралыгың сеники,
Кадимтен бери бардыр — деп!
Буруп, бузук кеп кылып,
Буурул аттан айырдың.
Суркоенду дагы алдың,
Жоо жарагым дагы алдың.
Жайсыз жерде жайладың,
Капарда жок алдадың,
Жазылбай калды арманым!
Кызыталак ант ургур,
Каныкейдин сүтү ургур!
Калың ногой тузу ургур!
Кандай кастык кыласың,
Кара нээт Канчоро,
Эмчектешкен эгизиң,
Тууганың турса Гүлчоро?!
Чачыкей албай куруп кал,
Кара жүз сени көрбөйүн,
Кара жолдо улуп кал!» —
Деп, ошентип эндекей,
Туруп калды Семетей.
Желип кетти Канчоро,
Суркоен алда шалкылдап,
Сырнайза колдо жаркылдап,
Аккелте жондо жалтылдап.
Ашпай турат жедигер,
Ач кайкыдан жол чубап.
Хан Кыяздын алдынан,
Канчоро желип дал чыгат:
«Кабылан Кыяз, барсыңбы,
Калк башкарган жансыңбы?
Кулак салып угуп тур,
Өзүңө кылган арзымды.
Өгүнкү кылган убада,
Ошол сөздө барсыңбы?
Айтканымды мен кылдым,
Азелде кайрат сен кылдың.
Мен ыраазы, хан Кыяз,
Белиме туура бел кылдым,
Ажыратып ат, тондон,
Семетей менен чоросун,
Баары жактан кем кылдым!
Семетей калды эндекей,

Олпоктон башка кийим жок,
Ок атарга келте жок.
Оңдоп чабар балта жок,
Сундуруп кирер найза жок.
Суудай каны төгүлүп,
Акпай турган айла жок.
Аты менен жарагын,
Алдап алдым каруу жок!»
Канчоро айтса мындай кеп,
Хан Кыяз анда мындай дейт:
«Эр Канчоро, жолборсум,
Ишинди кудай оңдосун.
Кыйыгына тийбейли,
Кыраан Семен жолборстун.
Беттешип теги кирбейли,
Белсенишип жүрбөйлү.
Атасы айкөл Манастын,
Арбагына калбайлы,
Тил алсаң баатыр барбайлы!
Биз астына баралы,
Жая салып, кеп айтып,
Жарашып алып, жаналы!
Атасы Манас шер эле,
Ага киши катылса,
Жакшы болбойт — деди эле.
Жиберип киши кат жаздың,
Сенин сөзүң кыялбай,
Айдап кошун, мен тарттым.
Убара болсом мен болдум,
Кой, Канчоро жолборсум!
Өзү өткүр неме эле,
Кашкая туулган эр эле.
Кара кыргыз, казакка,
Кайда болсо бел эле.
Калың элге катышпай,
Семетейден корккондон,
Калмактар жүрчү кеп эле.
Аркасында Семендин,
Жыргап жаткан эл эле!
Туулган адам өлбөйбү,
Акыретти көрбөйбү?
Ар кандай ажал жазылса,
Как ошондой өлбөйбү?
Атам Толтой үйдө өлбөй,
Арстанга катылып,
Өлсө, чоро, өлгөндүр.
Бешенеде бүткөнүн,
Өз кезинде көргөндүр.
Барбайлы, баатыр, тил алсаң,
Жакшы сыйлап, сөз кылып,

Жарашалы кеп уксаң.
Биз тууган болуп Семене,
Баатыр туулган немеңе.
Жанышалы тил алсаң,
Мен барбаймын тегеле,
Мейлиң, баатыр, сен барсаң!
Кылычты кармап чаппаймын,
Кыраан баатыр Семетей,
Атасы айкөл Манастын,
Арбагынан жазгандым!
Бакай абам карыбыз,
Ал кишиге балабыз,
Ушу турган баарыбыз!
Сары хан сардар карыя,
Калыстык кылды баарыга.
Ал абалды айталы,
Жашырбастан аларга.
Же болбосо Канчоро,
Сунуп барган моюнду,
Сууруган кылыч кесчү эмес.
Өзүбүз түшүп баралы,
Өткүр эрдин алдына!» —
Кыяздын кебин укканда,
Жедигер эли чуркурап:
«Баракелди, баатырга,
Бек куралган акылга.
Бели катуу эр эле,
Бизге тийген капырга.
Чын айтасың, хан Кыяз,
Семетейге катылба!
Көпчүлүк болуп баралы,
Көөнүн анын алалы!
Канчоро ката кылды — деп,
Хан Семетей баатырдан,
Канын сурап алалы!
Баракелди, хан Кыяз,
Баатыр, кебиң жарады.
Барбайлы», — деп баарысы, —
Бата кылып ийишке,
Кол көтөрүп калышты.
Каарданып Канчоро,
Ошондо кетип намысы:
«Атаңдын көрү, ит Кыяз,
Адам болбой, кет Кыяз!
Бул кебиңди, ит уксун,
Ит укпаса, ким уксун?!
Карарган кара түн уксун,
Кайнаган кек, ант урсун.
Семетейди көргөндө,
Айбатынан коркупсуң!

Мындай келбейт кыямы,
Башынан тартып Семетей,
Баарыга салган зыянды!
Тартынбастан баралы,
Кылычтап башын алалы!
Канына анын агылган,
Кара жерди жуурлтуп,
Канып кумар жаналы!
Өлүп калган Манастын,
Арбагынан коркосуң.
Азыр турган жаныңда,
Менден кандай коркпойсуң?!
Хан Кыяз, сени баш кылып,
Жедигерди кырбасын.
Жети-Суу толгон элиңди,
Кырып салып тынбасын.
Өзүң алгын антыңды,
Ок өбүшкөн шартыңды!» —
Деп, ошентип Канчоро,
Ачууланып айкырып,
Ызырынып, шашылып.
Ирмеп көзү ачылып,
Ичи күйүп ачынып.
Кылычын кармап жалаңдап,
Кырмакчы болду качырып:
«Кырып ийип, баарыңды,
Суудай төгүп каныңды.
Мойнуңдан байлап барбасам.
Ойногон экен мени — деп,
Ойлонтуп аны салбасам.
Адам болбой кетейин,
Айтканыма жетейин!
А көрөктү, хан Кыяз,
Айдап колуң баштагын.
Абданыраак акыл го,
Семетейди жастагын!
Кайратың качып не болдуң,
Намысың кайда жоготтуң?!
Хан болдуң араң бир жылы,
Касиет конуп оңолдуң!» —
Деп, ошентип күркүрөп,
Канчорону көргөндө,
Жедигер эли дүркүрөп.
Кылычтап баарын айдады,
Хан Кыяз болуп жардамчы.
Белестен ашып алганы,
Берен туулган Семендин,
Үстүнө басып барганы.
Ачуусу келип арбайып,
Ант ичкендей саргарып.

Ичи ачынып Семетей,
Арча тору бууданга,
Ыргып минип албайып.
Камчысы бар колунда,
Жарагы жок боюнда.
Жараксыз өзү турса да,
Жалтаныш жок оюнда.
Качырып барып Канчоро,
Капталга найза салганы.
Каңкоруң кармай каларда,
Кайра тартып алганы.
Жандап өтө берерде,
Этегинен кармады.
Колу жетпей калганы,
Арча тору бууданы,
Баспай туруп алганы.
Кыя тартып өтөрдө,
Камчы менен бир салды.
Кара нээт Канчоро,
Суркоендон жыгылып,
Түшүп кала тас калды.
Ал аңгыча эр Кыяз,
Айбалтаны бек кармап,
Качырып барып Семенди,
Каңк эттире бир салды.
Илгери карай теминсе,
Баспай турат бууданы.
Аттын жайын көргөндө,
Семетей арман кылганы:
«Аргымак жыйдым, ат жыйдым,
Арча тору, сендейди,
Анык тулпар — деп — жыйдым,
Тайбуурулча болбодуң.
Азамат жыйдым, эр жыйдым,
Ар кайдай жигит, мен жыйдым,
Гүлчорочо болбодуң!
Башка ажал жеткенби,
Сыймыгым качып кеткенби?
Ээн талаада өлүгүм,
Кала турган кептенди!
Кар болбогон кайран баш,
Канчорого тепселдим.
Канчоронун айынан,
Тайбуурулду мен бердим.
Суркоенду алдагы,
Түшүп бүгүн нээ бердим?!
Сурады — деп, — саткынга,
Калтырбай жарак бүт бердим.
Кем-керчи жок бүт кылып,
Канчорого күч бердим.

Куп болду бул иш мага — деп,
Өз башыма мейли эле,
Мени — деп,—жүрүп бул өлсө,
Гүлчорого убал» — деп. —
Өзүн коюп Семетей,
Гүлүстөнгө кайгы жеп.
Күңгүрөнүп турганда,
Күүлөнүп алган Канчоро,
Күжүлдөп дагы ал келет.
Эси оогандай эндиреп,
Алмамбет уулу Гүлчоро,
Сөзүн таппай темтиреп:
«Э, кагылайын, Канчоро,
Кайраты толук, эр чоро:
Экөөбүз бирге тууштук,
Жылкыны бирге кууштук.
Жакшы, жаман ар иште,
Белди бекем бууштук.
Чалгынды чалсак, бир чалдык,
Чалышкан жоого бир бардык.
Адалды жесек, бир жедик,
Арамды жесек, тең жедик.
Семетейдин артынан,
Бала кезден сенделдик.
Семетей багып, алпештеп,
Сен экөөбүз эр жеттик.
Жакшылык менен жамандык,
Баарысына тең жеттик.
Куру калган жериң жок,
Катардан калып Канчоро,
Хан болуп элге тең келдик!»
Гүлчоро турат көп сүйлөп,
Башаламан кеп сүйлөп.
Айтарын билбей темтиреп,
«Баарыбызда тең жазык,
Мен байкушта не жазык?
Биз, тууган элек бирге өскөн
Жетимдикте тең өскөн.
Сен экөөбүз өңдөнүп,
Жерде барбы бир өскөн?!
Өзүңдү өзүң зордобо,
Өз сөөгүңдү кордобо.
Семетейге теңелтип,
Койбогун мени сенделтип.
Жат душманга теңелтип,
Таштап мени тепселтип.
Кар кылбагын, Канчоро,
Калган элге эңкейтип!» —
Деп, ошентип Гүлчоро,
Сөөнүп сөзүн айтканда,

Ачуусу келип Канчоро:
«Укпаймын, Гүлүс, сөзүңдү,
Көрбөймүн сенин жүзүңдү.
Соемун сенин өзүңдү,
Оемун сенин көзүңдү!
Кандай кылсам эрким бар,
Бүгүн бийлик өзүмкү!» —
Бура тарта бергенде,
«Ант ургур айтсам болбодуң,
Жарагым жок, атым жок,
Капилет өлүп сойлодум!
Качантан бери туйгузбай,
Кар кылууну болжодуң?!
Асили сени, түгөнгүр,
Аман тирүү койбоймун!
Кадыр алла кудайдын,
Жазганына көнөрмүн.
Жетим тирүү болгондо,
Жазанды сенин берермин!
Талашып эмдик башында,
Каныкейдин эмчегин.
Качантан бери күтүнүп,
Кан ичүүгө эңседиң?!
Өлбөй тирүү болгондо,
Жазанды сенин берермин.
Семетейдей беренди,
Гүлүстөндөй эренди,
Сое алсаң мөөрөйүң!
Кайра айланса кезегин,
Капталган сенин шоруңдур.
Түшүп берип ат, тонду,
Таап алган шорум бул!
Кандай кылсаң, андай кыл,
Өлгөнчө сени колдогон,
Хан Кыяз болсо жөлөгүң!» —
Деп, ошентип Гүлчоро,
Күүгүмдөп көзү тунарып,
Каарланып Канчоро,
Күчү күчкө уланып.
Найзасын алып колуна,
Жамандык жайлап боюна.
Кылар ишин болжолдоп,
Ал Манастын тобуна,
Качырып кайра жетерде,
Хан Семетей баатырды,
Капталга коюп кетерде,
Кайгырбай да камыкпай,
Карап турат Семетей,
Калт этип коркуп элебей.
Көкжал туулган түгөнгүр,

Көрүнөө келген ажалды,
Бучкагына теңебей!
Качырып кирип келгенде:
«Кандай кылсаң, мейлиң — деп,
Канчоро, сенин жүзүңдү,
Мен көрбөйүн эми» — деп,—
Бура карап турду эле.
Уруп найза муштады,
Найзага канды чыктады.
Кайран баатыр Семендин,
Өпкө, боорун аралап,
Өтүп найза чыкпады.
Найзасын тартып алгыча,
Толтойдун уулу чоң Кыяз,
Токтотпой боюн күүлөдү,
Уңгусу менен балтанын,
Айкөлдүн уулу Семенди,
Чыкыйга тартып жиберди.
Кара оозунан кан кетип,
Кабылан кайран Семетей,
Кара жерге жалп этти!
Кара мүртөз Канчоро,
Айланып кайра жетерде,
Ач албарсты колго алып,
Арстандын башын кесерде,
Хан Кыяз келип кармады:
«Койгун башын кеспегин.
Өлтүрдүк акыр канкорду,
Денинен башын айрыбай,
Башы менен коелу.
Бузбайлы мунун көркүн—деп,
Албайлы бойдун бөркүн»—деп,—
Хан Кыяз айтып болгунча,
Көйкөлө түшүп Семетей,
Коргошундай жылт этип,
Кайып болуп жоголду.
Караса көзгө көрүнбөй.
Өлгөндүгү билинбей...
Семетейдин өлүгү,
Кай кеткенин биле албай,
Казып көргө көмө албай,
Кан ичме жинди канкорго,
Канчоро калды туралбай.
Кылычын кармап колуна,
Гүлчорого жүгүрдү,
«Өлтүрөм» — деп уялбай!
Тоодой болгон хан Кыяз,
Чылбырынан кармады:
«Койгун, баатыр, болду — деп,—
Эр Кыяз айтып калганы. —

Семетей өлдү бейажал,
Теңдешкениң жок кылдың,
Эми сенде не арман?!
Гүлчородо жазык жок,
Өлтүрүп муну нетебиз?
Жөн койбой канкор арбагы,
Өзүбүз өлүп кетебиз.
Мен сурадым бергин —деп,
Ошол үчүн алдыңдан,
Өзүм тосуп келдим» —деп,
Хан Кыяз айтып калды эле.
«Болбогон, Кыяз, ишинди,
Укпаймын сенин кебиңди.
Калкалайсың канат жаап,
Канынды төкчү кишинди!
Кабылан өзү сойбогон,
Хан Толтойду баш кылып,
Эрибес боорун таш кылып,
Өз колу менен Гүлчоро,
Ошонун баарын оңдогон.
Муну тирүү койгондо,
Оң болбойсуң түбүндө.
Тойгузат сени акыры,
Тирүүлүктө бул күнгө!
Сойбой болбойт муну»—деп,
Сундуруп найза жулкунуп,
Өлтүрөм деп булкунуп.
Өрттөнгөн арча өңдөнүп,
Кара мүртөз Канчоро,
Карарып өңү бузулуп.
Шайы кетип Гүлчоро,
Кара тер бойдон сызылып.
Хан Кыяз анда кеп айтат:
«Ой, Канчоро,—деп айтат!
Сураганым бир киши,
Айтканың кылдым ар күнү.
Албай койсоң тилимди,
Көңүлүм ооруйт бир күнү!
Гүлчорону сойгуча,
Мени сойсоң болбойбу?
Теги жайын терип ук,
Келечегин ойлойлу.
Сурасам бербей койгонун,
Кошулуп сага нетемин,
Бербегениң бир киши,
Кош, эмесе кетемин!
Тирүү киши бендеси,
Колу барар киши эмес.
Караса көзү жадырап,
Нур куюлуп өңүнөн,

Ажары анын албырат.
Мунун көргөн ыраңын,
Суктанбастан тура албайт,
Бербей койсоң мага сен,
Кылдың анада чоң уят!
Өлтүргүчө буга биз,
Көрүнөө кордук салалы,
Кечирин кесип алалы,
Куу далы кылып салалы!» —
Деп, ошентип хан Кыяз,
Туруп алды, айла жок,
Гүлчоронун Канчоро,
Башын кесер чама жок.
Жедигердин көп эли,
Тегеректеп келишти.
Тебелешип калышты,
Гүлчоронун күч менен,
Колун байлап алышты.
Акыл кетип, эс кетип,
Кара бойдон шай кетип,
Оозу менен мурдунан,
Бөлөк-бөлөк кан кетип.
Кыймылдарга чама жок,
Тирүү, өлүүсү билинбей,
Тулку бойдон жан кетип.
Кыймыл этпей, солк этпей,
Гүлчоро жатты былк этпей.
«Кокуй»,— деп, айтып койгон жок,
Кылымда мындай болгон жок.
Терисин тилип союшту,
Далысын алар оюшту.
Көнөктөй этин кескилеп,
Карга, кузгун тоюшту.
Далысынын кечирин,
Таарып кесип алыптыр.
Шайы кетип шалдырап,
Гүлчоро жатып калыптыр.
Гүлүстөндү караса,
Далысынын үстүндө,
Казандай кара калы бар.
Аркасында укмуштуу,
Айдар кара жалы бар.
Соорусунда карасаң,
Сонун иши дагы бар.
Теңдешип бенде чыкпайт—деп,
Тирүү арбак, машайык,
Колдоочусу Алмамбет,
Белги кылып сылаган,
Беш колунун тагы бар.
Бала жолборс Гүлүстөн,

Билсең жайы мамындай.
Кечири кемик кесилип,
Жонунан аккан каны бар.
Көөдөндөн чыгып, кеткен жок,
Мыдырап кирпич жаны бар.
Хан Кыязы баш болуп,
Канчоронун ант урган,
Эрибей боору таш болуп.
Тузу урат ко бир күнү,
Тууганына кас болуп.
Алмамбет уулу Гүлчоро,
Калды белем ушунда,
Канчородон пас болуп!
Жедигер эли камынып,
Атына минип жабылып.
Хан Кыяз анда кеп айтат:
«Эй, Канчоро — деп айтат!
Айкөл Манас тукумун,
Канын ичип тойдук — деп.
Киши кылбас иш кылып,
Семетейдин кайратын,
Өз башына күч кылып,
Теңдик менен сойбодук.
Алдап алдык ат, тонун,
Амал менен оңдодук.
Козголбой турбайт, эт жүрөк,
Түбү жакшы болбодук!
Өлүгүн жерден ала албай,
Ак кепиндеп, аруу жууп,
Өкүрүп ыйлап, көмө албай,
Табалбай аны биз койдук.
Өлгөн жерге баралы,
Өлүгүн издеп табалы.
Табылып калса өлүгү,
Ногойду такыр жыялы.
Көрүн терең каздырып,
Сый зыйнатын кылалы.
Өлүгүн мууун кектебей,
Ошентип көөмп тыналы!» —
Деп, ошентип хан Кыяз,
Баштап алып барганы.
Баарысы барып караса,
Канчоро, Кыяз жанаша,
Өлүк тургай каны жок,
Басып кеткен изи жок.
Кайда анын кеткенин,
Билип калган киши жок.
Тирилип басып жүргөнүн,
Көрүп турган киши жок!
Акылы айран турушту,

Аттын башын бурушту.
Алдына тартып, чуу коюп,
Белести ашып, дуу коюп,
Бастырып жөнөй берерде,
Гүлчоро башын көтөрдү.
Бүткөн бойдо дарман жок,
Кыймыл этер айла жок.
Тура калды аяктап,
Шилтесе колу ирмелбей,
Эки колу шалактап.
«Тирүү койбой сойбой» —деп.
Канчоро турат далактап.
Күңгүрөнүп Гүлчоро,
Канчорого кеп айтат:
«Ант урган, чоро кордодуң,
Кордобой эмне койгонуң.
Семетей абам өлгөн жок,
Өлгөнүн бенде көргөн жок.
Кайыберен, кырк чилтен,
Алып кетти окшонот.
Ичкен тузга кас кылдың,
Как ушул мендей болорсуң,
Өлбөй жаным болгондо,
Акыры бир күн оңдормун.
Сен өңдүү мен иш кылбаймын,
Бастыргын ары, түгөнгүр,
Артты кудай оңдосун!» —
Деп, ошентип айтканда,
Ачуусу келип Канчоро,
Алы жок турган немени,
Жалпагы менен балтанын,
Далыдан ары чапканда,
Үстөмөндөп жыгылып,
Мурдуна топо тыгылып,
Оозунан каны куюлуп.
Коргонду көздөп, кол тартып,
Жедигер эли чубуруп.
Жазгы келген келгиндей,
Коргонду көздөй куюлуп.
Канчоро менен хан Кыяз,
Кара шаар калаасын,
Калдайтып басып өттү эле.
Эл чогулган коргонун,
Кара кыргыз борборун,
Жалпайта басып өттү эле.
Сары хан көрүп шашты эле,
Акылды кайгы басты эле.
Атаңдын көрү дүйнө бок,
Карап турган колум жок.
Жайлоодо калды калың журт,

Жыйнап алар жолум жок!
Алыскы жерде эл калды,
Армандуу биздей эл барбы?!
Күжүрмөн туулган Гүлчоро,
Көрүнөө жаздым болгон, бейим?
Ант урган капыр Канчоро,
Канын ичип тойгон, бейим?
Арстандан калган жалгызды,
Ай баткандай кылган, бейим?
Ант урган ит Канчоро,
Аны жайлап тынган, бейим?
Эркине койбой айдактап,
Нээтинде ишин кылган, бейим?!
Не кыларын биле албай,
Казып жерге кире албай,
Басып элге бара албай,
Же чапкылап элин жыя албай,
Кайрат кылып Сары хан,
Качырып кирди тура албай.
«Атаңдын көрү, Канчоро,
Адам болбой, кет, чоро,
Алдыңкы жерге, жет, чоро!
Чымын элең, дөө болдуң,
Чын дөөлөрдү өлтүрүп,
Хан Кыязга бел болдуң!
Өзөктөн чыккан өрт болдуң,
Өздөн чыккан жат болдуң.
Канчоро бүгүн хан болдуң,
Кан ичип жолуң шар болдуң!
Карансыз дүйнө шум жалган,
Башым жерге киргенче,
Тизем жерге тийгенче,
Тим эле кантип берем — деп,
Канкор Манас баатырдын,
Катын, бала бүлөөсүн,
Кармап турсам керээз — деп!» —
Сырнайзасын колго алып,
Сызып келет, Сары хан.
Кыйрын бузбай сулатып,
Кызып келет, Сары хан.
Антип-минтип турушуп,
Мылтык атып, чабышып,
Удаа он күн урушуп,
Өрүшүнө кондурбай,
Өрүүн берип оңдурбай,
Далай салды кыргынды,
Беттешкенин соо кылбай.
Чыркыраган чоронун,
Чын айласы кетти эле.
Чапкан бойдон Канчоро,

Эр Кыязга кетерде,
Сары хан туруп кеп айтат:
«Шашпагын, салбар —деп айтат.
Баатыр болсоң, Канчоро,
Бастырып чыккын жекеге.
Карыганда абаңды,
Семетейдин артынан,
Узатып ийгин Мекеге!
Кыйын болсоң, Канчоро,
Бөлүнүп чыккын жекеге,
Чогуудан чыккын чекеге.
Адамсынган ант ургур,
Татыймын өзүм жеке эле!» —
Деп, ошентип Сары хан,
Жан тура албай каарынан.
Качырып барып жетти эле,
Найзанын учу жетерде,
Капталга коюп кетерде,
Кыйын экен Суркоен,
Кыя тартып жалт берип,
Коктудагы коендой,
Аркасынан кылт берип,
Уялбастан Канчоро,
Өкүргөндөн бакырып,
Хан Кыяздап чакырып,
Кыязга жетип барды эле:
«Катыгүн, Кыяз, болбоду,
Сары хан элди оңдоду.
Сабын бузбай кыйратып,
Санаты жок сулатып,
Сое жазды өзүмдү,
Сая жазды кулатып.
Араң жеттим мен сага,
Алдымда атым чуратып!
Суркоен күлүк болбосо,
Союп кое жаздады.
Беттешкен менен соо койбойт,
Башкача уруш баштайлы.
Келе турган жолуна,
Ор каздырып таштайлы.
Ошол ордун ичине,
Өзүм кирип жатсам, бейим?
Атактуу мылтык Аккелте,
Как башына атсам, бейим?
Сары дөөнү өлтүрүп,
Зардаптуу жүрөк бассам, бейим?!»
Ары жок чоро ант ургур,
Каныкейдин сүтү ургур,
Намысы жок кутургур.
Майданга орду каздырып,

Сарпоштоп үстүн жаптырып.
Аккелтеге ок салып,
Жолду тосуп жатты, бейим!
Ачуусу келип Сары дөө,
Каарланган бой менен,
Калтылдап кара жол менен.
«Канчоро менен Кыязды,
Калың колдун ичинен,
Кармап алып чыксам — деп,
Кардын жарып кылычтап,
Канжарлап башын алсам» — деп.
Бек ачуусу келиптир,
Бетинде орду көрбөстөн,
Салып кирип келиптир.
Сары хан келди жакындап,
Салып уруп закымдап.
Каздырган орду Канчоро,
Жаңыдан ойлоп акыл таап.
Билгизбей койгон Канчоро,
Антип-минтип үстүн жаап.
Аккелтеге ок салып,
Мелжеп карап жатыптыр.
Карыган Сары абаңды,
Как башына атыптыр!
Аяктай болгон коргошун,
Аябай башка мылк этип,
Жыгылды жерге Сары хан,
Минген аттан жалп этип.
Башынан агып кан кетип,
Боло албай өөдө шай кетип,
Бүдөөгө келбей жан кетип.
Сары ханды жайлады,
Антип-минтип ант ургур,
Айла менен алганы!
Сары абаң сапар кеткенде,
Салтанаттуу бул элдин,
Түбүнө чоро жеткенде.
Кабар кылар киши жок,
Тоодо жаткан элдерге.
Ордо баккан эрлерди,
Оорукта жаткан элдерди.
Хан Кыяз менен Канчоро,
Бастырбай тосуп салыптыр,
Тушалып буту калыптыр.
Кайгынын кара булуту,
Канаттуу тулпар миниптир,
Кара нээт Канчоро,
Канжарлап элди кириптир.
Үч берен майып болгонун,
Калган журт эми билиптир.

Кайгыга салып калганды,
Тишин чагып чанданды.
Көзүн оюп ташташты,
Күнөөсүз нечен жандарды!
Кирип алды Коргонго,
Ээ болду алтын ордого.
«Каран түн башка түштү — деп
Кара кыргыз калкынан,
Таалайдын кушу учту — деп.
Бул арам өлгөн Канчоро,
Арстандан калган бууданды,
Эмчектеш болгон тууганды,
Салылуу коргон дубалды,
Залкар тоодой буларды,
Салбар чоро кулатты!
Салтантаттуу эрендер,
Сарасы эле адамдын,
Сардары эле балбандын.
Сакасы эле чүкөнүн,
Аркар тил эле бүлөөнүн.
Өткүрү эле экөөнүн,
Оорутпас көөнүн бирөөнүн.
Көркөмү эле тулпардын,
Кумпайы эле шумкардын.
Бушманы эле душмандын,
Медери эле туугандын.
Азуулуу жолборс эр эле,
Куткарбаган кууганын!
Алп кара куш каары бар,
Беттешкен жоого ажыдаар.
Бели катуу эрлерди,
Кайда алпарып сойгондур?
Канчоро капыр ант ургур,
Каныкейдин сүтү ургур,
Ата кыргыз тузу ургур!
Ач албарс жанга илиптир,
Сырнайза колго алыптыр.
Жедигердин Кыязын,
Баштап келип капкайдан,
Сыр коргонго киргизди,
Арамдыгын билгизди!
Семетейден айрылдык,
Учарга чалгын бизде жок,
Канат сынып кайрылдык.
Мына минитип кайран журт,
Каадасыз итке зарылдык!
Бүрдөгөн терек эл элек,
Шагыбыз бүгүн кубарды.
Ырысты жедик кыргыздар,
Тамыр түптөн кыркылды!

Арстандардан ажырап,
Калама арык кулады,
Суу акпай какшып куурады!
Көпүрөө сынып бүктөлдү,
Чымын жанга күч келди.
Кеттиңби, Талас, өрттөнүп,
Арстан Семей баатырдан,
Айрылдык арман шум жалган!
Касиеттүү хан Бакай,
Адамдын эле асылы,
Жок жерден тапкан акылды.
Каңкордун эле ардагы,
Артык эле арбагы,
Кыргыздын эле чарбагы.
Арам өлгөн бул доңуз,
Арбактуу эрге катышпай,
Аман кое турарбы?
Өлбөй турса хан Бакай,
Бир арга элге кыларбы?
Каракан кызы Каныкей,
Катындан чыккан уз эле,
Камка түндүн тышы эле,
Ак калпак элге эне эле,
Ак олпок тонго жең эле,
Түркүктөй элге бел эле,
Акылдын чыккан кени эле,
Сүт урган көркоо Канчоро,
Эмчегин эмген дээр эле,
Кадырын сүттүн кыларбы?
Канышты кое турарбы?!
Асманда учса куу эле,
Адамдан чыккан сулуу эле,
Ак шумкардын тууру эле,
Алп Семетей жубу эле,
Адамзаттын нуру эле.
Кудайдын сүйгөн бендеси,
Акун хандын эркеси,
Аламын деп айта албас,
Ал Канчоро эмес теңдеши.
Көрүп жүрсөң эрте-кеч,
Көркү эле кыргыздын,
Чүрөктү кое турарбы?
Же айланып учуп Айчүрөк,
Бир айла элге кыларбы?
Же тууган балам болбосо,
Карап жүрөм кимге — деп,
Калган кыргыз мейли —деп,
Акун хандын шаарына,
Учуп кетип тынарбы?!
Бул түгөнгөн Канчоро,

Каары катуу зор Кыяз,
Хан Бакайдай карыга,
Кастарлуу Гүлүс эренге,
Каныкейдей энеге,
Кадырлуу Чүрөк жеңеге,
Короолош коңшу болгондо,
Кырып салып тынарбы?
Ак калпак кыргыз бул элди,
Мындай кудай урарбы?!
Ээси жок калып чоң Талас,
Томсоруп топо турарбы?!
Ушунчалык көп элдин,
Төбөңдөн тийген чорого,
Бир күнү жетер убалы!»
Оорукта калган элдердин,
Ушул болду убайы.
Өңүндө кызыл каны жок,
Оорубай туруп муңайды,
Кең Таласың ошондо,
Кейпи кетип кубарды!
Сары абамдын байбиче,
Уулбийке энеге,
Өлүп калды журтунда,
Көрө салып Канчоро,
Жарып салды журтуна!
Кестирип кечир кокустан,
Майып болгон окустан,
Арманда калган Гүлчоро,
Далыдан ысык каны акты.
Карды тойбой кара жер,
Шимирип соруп бул жатты.
Кансырап кайран кабылан,
Көөдөндөн чыкпай жан жатты.
Заркырап улуп тоо жели,
Саткынды каргап каар чачты.
Коңур күз болбой жалбырак,
Сабалып түшүп жер жапты!
Гүлчоро башын көтөрдү,
Күрс дедире жөтөлдү.
Жаралуу болгон жолборсту,
Кара жер араң көтөрдү.
Коргонго көзүн салса да,
Козголор шайы жетпеди.
Муңайып карап турганда,
Канчоронун иттери,
Капыстан чыга келгени,
Байлап алып кеткени.
Эт жүрөктү эзгени,
Түпкө такыр жеткени...
Муну мындай таштайлы,

Семетейдин тукуму,
Сейтектен кепти баштайлы.

МАЗМУНУ

БААТЫРЛАРДЫН КЕҢЕШИ, КЫЗЫЛУЮК ДӨӨНҮН ЖЕР ЖАЗДАНЫШЫ	1
ГҮЛЧОРО МЕНЕН МАДЫКАНДЫН КАРМАШУУСУ	47
СЕМЕТЕЙДИН ЖАЛГЫЗ КӨЗДҮҮ АДЫКӨЛДҮ САЙЫШЫ	96
КОҢУРБАЙДЫН ӨЛҮШҮ, УУСАҢГЕНДИН ДҮМӨГҮ.	114
ГҮЛЧОРО МЕНЕН ЖУБАТАЙДЫН КАРМАШУУСУ	156
ҮМҮТӨЙДҮН ӨЗҮНЧӨ КЕЛИП ӨЛҮШҮ, СЕМЕТЕЙДИН ТАЙБУУРУЛДУ БЕРИШИ.....	181
КАНЧОРОНУН КАСТЫГЫ, СЕМЕТЕЙДИН КАЙЫП БОЛУШУ	203